

T.C
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM
DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE ÇEVRE EĞİTİMİ ÜZERİNE
YAPILAN ARAŞTIRMALAR: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UFUK GÜMÜŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SİBEL TEMİZBAŞ ÖNER

SİNOP-2023

TEZ KABUL

UFUK GÜMÜŞ tarafından hazırlanan **SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE ÇEVRE EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI** başlıklı bu çalışma, 24.05.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Fatih AYDIN

Karabük Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye

Doç. Dr. Sibel TEMİZBAŞ ÖNER

(Danışman)

Sinop Üniversitesi / Eğitim Fakültesi

İmza

Üye

Prof. Dr. Gülçin DİLEK

Sinop Üniversitesi / Eğitim Fakültesi

İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYANI

Tez Yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

24/05/2023

UFUK GÜMÜŞ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE ÇEVRE EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI

UFUK GÜMÜŞ

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. SİBEL TEMİZBAŞ ÖNER

Bu çalışma 2010 – 2023 yılları arasında sosyal bilgiler dersi kapsamında çevre eğitimi alanında hazırlanmış olan lisansüstü tezler, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerin analizini kapsamaktadır. Bu çalışma, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen tezler ile ULAKBİM Ulusal Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı ile ulaşılan makaleler ile sınırlandırılmıştır, yurt dışında yapılmış olan bilimsel makaleler bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu amaç doğrultusunda toplamda 35 makale, 30 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezine ulaşılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi incelenerek elde edilen tezlerin ve ULAKBİM Ulusal Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanından faydalanılarak incelenen makalelerin konu alanlarına, yöntemlerine, yayımlandıkları yıllara, makalelerin yayımlandığı dergilere göre dağılımları içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların sayısal değerleri yüzde / frekans tabloları aracılığı ile sunulmuştur. Yapılan değerlendirmeler sonucunda çevre eğitimiyle ilgili 2022 yılında diğer yıllara göre daha fazla çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırmaların genellikle nicel ve nitel araştırmalar üzerine odaklandığı, karma yöntemli araştırmaların ise sınırlı olduğu görülmüştür. Araştırma modelleri olarak tarama modeli ve doküman analizinin, örneklem olarak en çok öğrencilerin, veri toplama araçları açısından ise çevresel tutum ölçeği, doküman incelemesi ve görüşme formlarının en çok tercih edildiği belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler alanında çevre eğitimi ile ilgili araştırma makaleleri ve yüksek lisans tezlerinin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen doktora tezlerinin sınırlılığı çevre konusunda daha fazla doktora tezi yapılması gerektiğini göstermektedir. Lisansüstü tezlerle araştırma makalelerinin birlikte analiz edilmesinden ziyade ayrı ayrı değerlendirilmesi, öğrenci örnekleminin kendi içinde değerlendirilerek çevre ile ilgili araştırmaların hangi öğrenci seviyelerinde daha çok yapıldığının belirlenmesi önemli olabilir. Çevre ile ilgili girişimcilik, vatandaşlık eleştirel düşünme eğilimi, gezi gözlem incelemesi, çevre etiği farkındalık, öz yeterlilik gibi belirleyici konularla ilgili daha fazla araştırma yapılması gerektiği önerilebilir.

ANAHTAR KELİMELELER: Sosyal Bilgiler; Çevre; Çevre eğitimi

24/05/2023...106 Sayfa

ABSTRACT

MASTER THESIS

RESEARCH ON ENVIRONMENTAL EDUCATION IN SOCIAL SCIENCES

EDUCATION: A CONTENT ANALYSIS STUDY

UFUK GÜMÜŞ

SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES EDUCATION

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. SİBEL TEMİZBAŞ ÖNER

This study covers the analysis of postgraduate theses and articles published in national and international refereed journals in the field of environmental education within the scope of social studies course between 2010 and 2023. This study was limited to the theses obtained from YÖK National Thesis Center and the articles accessed through ULAKBİM National Social and Human Sciences Database, scientific articles made abroad were excluded from this study. For this purpose, a total of 35 articles, 30 master's theses and 2 doctoral dissertations were reached. The distribution of the theses obtained by examining the National Thesis Center of the Council of Higher Education and the articles examined by using the ULAKBİM National Social and Humanities Database were subjected to content analysis according to the subject areas, methods, years of publication, and journals in which the articles were published. The numerical values of the findings obtained as a result of the research are presented through percentage / frequency tables. The evaluations revealed that more studies were conducted on environmental education in 2022 compared to previous years. It was observed that the research mainly focused on quantitative and qualitative studies, while mixed-method studies were limited. The research models of literature review and document analysis were predominantly used, and the sample consisted mostly of students. Regarding data collection tools, environmental attitude scales, document analysis, and interview forms were commonly preferred. Although there is a significant number of research articles and master's theses on environmental education in the field of Social Studies, the limited number of doctoral theses indicates the need for more emphasis on doctoral research in this area. Instead of analyzing master's theses and research articles together, separate evaluations could provide valuable contributions in terms of research methodology, design, analysis techniques, and sample groups. It would be important to determine the specific student levels where research on environmental education is predominantly conducted by evaluating the student sample within itself. Furthermore, more research is needed on key topics such as entrepreneurial attitudes towards the environment, citizenship critical thinking, field observation, environmental ethics awareness, and self-efficacy.

KEYWORDS: Social studies; Environment; Environmental education

24/05/2023 106 pages

TEŞEKKÜR

Bu tez alıőmamn her aşamasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sibel TEMİZBAŞ ÖNER'e, yüksek lisans eğitim sürecinde bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan Prof. Dr. Fatih AYDIN ve Prof. Dr. Gülçin DİLEK hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma, hayatımın her aşamasında beni destekleyen maddi ve manevi güçlerini hep yanımda hissettiğim canım aileme teőekkürlerimi sunarım.

Ufuk GÜMÜŞ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	6
1.3. Araştırmanın Önemi.....	7
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	9
2. KAVRAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	10
2.1. Sosyal Bilgiler ve Çevre Eğitimiyle İlgili Kavramlar.....	10
2.1.1. Sosyal Bilgiler.....	10
2.2. Çevre Kavramı.....	13
2.2.1. Çevrenin tanımı.....	13
2.2.2. Çevre sorunları.....	14
2.2.3. Dünyada çevresel duyarlılığın tarihsel süreci.....	22
2.2.4. Türkiye'de çevresel duyarlılığın tarihsel süreci.....	25
2.3. Çevre Eğitiminin Değerlendirilmesi.....	27
2.3.1. Çevre eğitimi.....	27
2.3.2. Çevre eğitiminin esasları.....	30
2.3.3. Çevre bilinci.....	31
2.3.4. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirliğin çevresel boyutu.....	32
2.4. Öğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Yönünden Çevre Eğitimlerinin Değerlendirilmesi.....	34
2.4.2. İlkokul ve ortaokullarda sosyal bilgiler dersinde çevre eğitimi.....	36

2.4.2.1. İlkokul ve ortaokullarda çevre eğitimi için yapılan projeler.....	39
2.4.3. Liselerde çevre eğitimi.....	41
2.4.4. Yükseköğretimde çevre eğitimi.....	42
2.5. Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Çevre ile İlgili Araştırmalar.....	44
3. YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırma Modeli.....	49
3.2. Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması.....	49
3.3. Verilerin Analizi.....	50
4. BULGULAR VE SONUÇ.....	53
4.1. Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitime İlişkin Bulgular.....	53
4.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	65
4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	66
4.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	67
4.5. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	68
4.6. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	70
4.7. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	71
4.8. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	72
4.9. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	74
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	76
5.1. Tartışma.....	76
5.2. Sonuç.....	79
5.3. Öneriler.....	82
KAYNAKLAR.....	84
ÖZGEÇMİŞ.....	98

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 4.1. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi konulu makalelere ilişkin çeşitli bilgiler.....	54
Tablo 4.2 Sosyal bilgilerde çevre eğitimi konulu tezlere ilişkin çeşitli bilgiler (yazar soyadı, yayın yılı, başlığı, yöntemi, örneklem grubu, veri toplama araçları, veri analizi).....	59
Tablo 4.3. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayınlanmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı.....	65
Tablo 4.4. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin yayın türüne göre dağılımı.....	66
Tablo 4.5. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve araştırma yaklaşımı dağılımı.....	67
Tablo 4.6. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makalelerin araştırma modellerine göre dağılımı.....	68
Tablo 4.7. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makale ve tezlerin örneklem/çalışma grubu dağılımı.....	70
Tablo 4.8. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin veri toplama kaynaklarına göre dağılımı.....	71
Tablo 4.9. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımı.....	73
Tablo 4.10. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makalelerin dergilere göre dağılımı.....	74

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 4.1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı.....	66
Şekil 4.2. Çalışmaların yayın türü grafiği.....	67
Şekil 4.3. Çalışmaların araştırma yaklaşımları.....	68
Şekil 4.4. Çalışmaların araştırma modeline göre dağılımı.....	69
Şekil 4.5. Çalışmaların örneklem/çalışma grubu/veri kaynakları dağılımları.....	70

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

TDK : Türk Dil Kurumu

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BM : Birleşmiş Milletler

vb. : ve benzeri

1.GİRİŞ

Üzerinde yaşadığımız dünya bilhassa 21. yüzyıldan itibaren değişimin çok hızlı olduğu bir gelişim evresine girmiştir. Tüm canlı ya da cansız varlıkların yaşam alanı olan çevre kavramı da bilhassa günümüz yüzyılında çoğu sektörün temel konusu olmaya başlamış ve bu konuda tartışmalar daha da fazlalaşmıştır.

Çevre eğitimi, sosyal bilgiler öğretiminde önemli konular arasında yer alır. Bu nedendir ki, çevre eğitiminin zarureti 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında da daima belirtilmektedir. Dolayısıyla hem öğretmenlere hem de bu sahada emek veren araştırmacılara Sosyal Bilgilerde çevre eğitiminin önemiyetinin anlatılmasıyla alakalı ilgililere büyük vazifeler düşmektedir. Bu nedendir ki gerçekleştirilecek akademik düzeydeki çalışmalar bu sahanın gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Çevre, en temel manada bireylerin hayatı süresince etkileşimde olduğu ve ondan etkilendiği fiziksel, biyolojik ve kültürel faktörler toplamsalı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla çevre kavramı, bu alanda faaliyet gösteren kişiler, kurumlar ya da sektörler tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Günümüz dünyasında sürekli gelişen ve değişen teknolojilerden birçok alan etkilendiği gibi çevremiz de olumsuz yönde etkilenmiştir. Bilhassa son dönemlerde meydana gelen nüfusun hızlı artması, kentleşmede çarpıklık ve sanayileşmenin hızla büyümesi gibi birçok çevresel sorun bu değişimlerden nasibini almıştır. Teknolojik alandaki gelişmelerle beraber çevre sorunları da aynı oranda artarak devam etmiş, meselelerin kural tanımaksızın insan hayatını her alanda tehdit eder duruma gelmeye başlamasıyla birlikte konunun önemiyeti giderek daha fazlalaşmıştır (İbret ve Yılmaz, 2019).

Bilindiği üzere her canlı bir çevrede doğar, büyür ve gelişimini o ortam içinde tamamlar. Dolayısıyla canlılar, kendileri açısından en uygun şartların bulunduğu ortamlarda yaşamaktadır. İçinde canlıların yaşadıkları “doğal çevre” olarak adlandırılan bu çevre canlı ve cansız varlıklar oluşturur. İnsan, hayvan, bitki ve mikroorganizmaları canlı varlıkların arasında; havayı, toprağı, suyu, sıcaklığı, ışığı da cansız varlıklar arasında saymak mümkündür. Hacimleri ve mevcut oldukları ortamlar birbirinden farklı gibi görünse de her varlık kendine has bir çevre içinde bulunmaktadır. Canlılar için en önemli olan husus, içinde yer aldığı çevrenin onun yaşamı ve ihtiyaçlarını karşılayacak

düzyeyde olmasıdır. Çevre ve canlı kavramları iki ayrı bütünlüğün mevcut olması ve aralarında bir iletişim ve ilişki olması halinde bir anlam ifade ettiğinden canlıların çevreyle ilişkili “ortak dillerinin” gelişmesi önemlidir (Kaypak, 2017).

Tüm dünya genelinde gözlemlendiği gibi ülkemiz genelinde de çevre olayları konusunda artan yönde hassasiyetin geliştiği görülmektedir. Aslında, hassasiyetteki bu artış doğaya ve çevreye karşı aciz kalmanın bir tezahürü olarak düşünölmelidir. Nitekim insanoğlu tarihsel süreç boyunca çevre boyutunda hep kendi güç sınırlarını aşan meselelerle uğraşmıştır. Her canlı varlığın ana amacı da varlığını idame etmek ve yaşamak olduğundan, bu bağlamda doğal olarak iyi bir çevre ortamında, temiz havanın, yeşil bir ortamın, temiz su kaynaklarının bulunduğu alanlarda yaşamak istemesi de gayet doğal bir gereksinim olarak görölmüştür.

Uluslararası ölçekte çevre sorunları olarak sanayileşmenin ve kentleşmenin meydana getirdiği asit yağmurları, orman yangınları, ormanların kuruması, erozyon, çölleşme, nükleer denemeler, ozon tabakasındaki incelmeden meydana gelen sera etkisi, vb. şeklinde sıralamak mümkündür. Bilhassa yağmur ormanlarındaki azalmanın doğrudan dünyanın iklimine tesir etmesi, deniz seviyesinin yükselerek tayfunları, kasırgaları, selleri, depremleri beraberinde getirmekte, ilaveten nükleer patlamalar ve sızmalar da tüm dünyaya radyasyon saçarak yalnızca bugünü değil aynı zamanda geleceği de ipotek altına alır hale gelmiştir (Kaypak, 2017).

Yaşanılan dünya ölçeğinde değerlendirildiğinde çevrenin insana değil de insanın çevreye ait olduğu ve insanın canlı varlık olarak doğal zincirin ekolojik bir halkası ve parçasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan incelenecek olursa yeryüzünde yaşayan tüm canlıların güneşi, suyu, toprağı ve diğer maddeleri kendi ölçülerince ortak olarak kullandıkları ve her bir canlının diğerinin besin zinciri şeklinde doğanın dengesini oluşturduğu görülecektir. İnsanoğlunun çevresel değerleri ne kadar muhafaza etmeye çalışırsa diğer canlılarla uyum ve barış içinde bir arada yaşaması da o kadar artacaktır. Teknolojik gelişmelerin hızına paralel olarak artan zararlı atıkların doğayı kirletmesi, daha fazla kazanmak için artırma tesisleri kurmaktan kaçınan endüstriyel işletmelerin sorumsuzluğu, politikacıların çevreye duyarsızlığı, hayvan ve bitki türlerinin neslinin tükenmesi, azalan doğal kaynaklar, iklim değışikliklerinin yaşanması,

buzulların erimesi gibi doğanın verdiği tepkiler dünyanın artık bu yükü taşıyamayacağını belirtmelerinden bazılarıdır.

1.1. Problem Durumu

Çevre eğitimi, sosyal bilgiler derslerinde önemli konular arasında yer alır. Bu nedendir ki, çevre eğitiminin önemi sosyal bilgiler öğretim programında da daima belirtilen konulardan biri olmuştur. Bu nedenlerle hem öğretmenler hem de bu sahada emek veren araştırmacılar sosyal bilgilerde çevre eğitiminin önemini ortaya koymak için gün geçtikçe daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan öncelikle çevre bilinci ve eğitimi sonrasında ise sosyal bilgiler dersinde çevre eğitime verilen değerin anlaşılması oldukça önemlidir.

Çevre sorunlarının gittikçe artış göstermesi ve gün geçtikçe canlı yaşamını tehdit eder hale gelmesi ulusal ve uluslararası düzeyde çevreyi korumaya yönelik projelerin hayata geçirilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, çevre bilincinin geliştirilmesi ve çevreye olumlu tutumlar kazandırılabilmesi ancak küçük yaşlardan itibaren çevre eğitimi verilmesiyle mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Çevre eğitimi, toplumda çevre bilincinin oluşturulması, insanların çevreye karşı duyarlı hale gelmesi, olumlu davranış ve tutum değişiklikleri kazandırılması, kültürel, tarihi ve doğal değerlerin korunması ve insanların bu koruma faaliyetlerinde aktif olarak yer almalarının sağlanmasıdır (Erten, 2004; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Başka bir ifadeyle çevre eğitimi; çevresine karşı sorumluluğunun farkında olan, çevresiyle uyum içerisinde yaşayan, kaynakların üretimine ve tüketimine etkin olarak katılan fertlerin yetiştirilmesine yönelik verilen bir eğitim olup bireylerin küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi dünyayı tehdit eden sorunların farkında olması ve çözümünü için gereken rolleri bilen ve bu rolleri gönüllü olarak yerine getirmesi amaçlanır türüdür (Demirkaya, 2006).

Çevre eğitimi, insanların çevre konularına ilişkin farkındalıklarını artırarak çevreye karşı bilinçli ve duyarlı hale gelmelerini sağlamayı amaçlar. Bu eğitim, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımına odaklanarak, doğal kaynakların temel ihtiyaçları karşılayacak kadar kullanılması gerektiğini vurgular. Ayrıca, enerji kaynaklarının aşırı kullanımının doğaya vereceği zararlar konusunda da bilgilendirme yaparak, bireylerin bu konuda duyarlılık kazanmalarını sağlar. Çevre eğitimi, doğanın kendine özgü yenileme düzenini korumak adına da bireylerde olumlu bir tutum

geliştirilmesine yardımcı olur. Bu tutum, doğal kaynakların tükenmesini önlemek, biyoçeşitliliği korumak, iklim değişikliğiyle mücadele etmek, atık yönetimini doğru bir şekilde gerçekleştirmek gibi amaçlarla desteklenir. Çevre eğitimi sürecinde, bireylerin sadece olumlu tutum kazanması değil, aynı zamanda bu tutumun devamlılığını sürdürmeleri de hedeflenir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020).

Eğitim programları, bireylerin çevresel sorunlara karşı etkin bir şekilde hareket etmelerini sağlamak için pratik becerilerin geliştirilmesine odaklanır. Bu beceriler arasında atık ayrıştırma, enerji tasarrufu, doğal kaynakların korunması gibi konular yer alır. Bireylerin ve toplumun çevre hakkında bilgili, farkındalıklı ve sorumlu olmalarını sağlayarak, çevre konusundaki davranışlarının olumlu yönde değişmesini, sürdürülebilir bir gelecek için çevrenin korunmasını ve zarar görmüş çevrenin onarılmasını amaçlamaktadır (Uzun ve Sağlam, 2007; Yazıcı ve Utkugün, 2019).

Çevre eğitiminde bu hedeflere ulaşabilmek için öğretmen ve öğrenci etkileşimi oldukça önemlidir. Bu kapsamda çevre eğitimi verilirken, öğrencilere çevrenin bütünsel yapısı hakkında doğru bilgiler aktarılmalıdır. Çevre eğitimi sadece okul hayatında değil, hayatımızın her aşamasında da devam etmelidir. Öğrencilere çevre bilinci ve duyarlılık kazandırmak, sadece çevre dersleri ile değil, tüm disiplinlerde de yer verilerek sağlanması gerekir. Bundan başka öğrenciler sadece ulusal değil, uluslararası çevre problemleri hakkında da bilgi sahibi olmalı, ulusal ve uluslararası alanda işbirliğine açık olmaları teşvik edilmelidir. Geçmişten günümüze çevre konusunda yaşanan sorunlar ve bu sorunların çözümleri hakkında öğrencilere bilgi verilmesi öğrencilerin çevre bilgisi, çevre problemleri ve çözümleri hakkında düşünmelerine neden olabilir. Bu bakımdan etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin çevre sorunlarını tanıması ve çözümünü için fikir geliştirmesi sağlanabilir. Bu şekilde öğrenciler, çevre sorunlarına yönelik olumlu tutumlar kazanabilir ve bunları hayatlarının her alanında devam ettirebileceklerdir (Erten, 2004).

Çevre bilincinin kazanılmasına yönelik ilk adımlar her ne kadar ailede başlasa da bu bilincin en önemli aktarıcı gücü öğretmenlerdir. Bu nedenlerle eğitim öğretim kurumlarında görevli öğretmenlerin çevre ve çevre problemleriyle ilgili yeterli bilgi ve donanımına sahip olması toplumsal yapının temelini oluşturan genç neslin çevre konusunda bilinçli ve sorunların çözümünde etkin olmasını sağlayacaktır. Bu nedenlerle

öncelikli olarak öğretmen adaylarının eğitiminden başlayan çevre eğitimi sürecinin etkin bir şekilde görevleri boyunca devam ettirilmesi ve edinilen bilgilerin öğrencilerine aktarılmasıyla “çevre bilgisi”, “çevre tutumu”, “çevre duyarlılığı” gibi kavramların nesilden nesile aktarımı gerçekleşmiş olacaktır (Erten, 2004; Kahyaoğlu ve Özgen, 2012).

Çevrenin korunması, çevre bilincine sahip bireyler yetiştirilmesiyle mümkündür. Bu amaç doğrultusunda çevre eğitime yönelik çalışmaların özellikle ilköğretimden itibaren hemen hemen her yaştaki öğrencilerin derslerinde verildiği görülür. Bununla birlikte örgün eğitimdeki tüm dersler arasında sosyal bilgiler dersi, toplumu ilgilendiren tüm konuları genel itibarıyla içerisinde bulunduran bir ders niteliğinde olduğundan çevre eğitimi açısından etkin ve bilinçli vatandaş yetiştirilmesi görevini üstlenmiştir (Akcan, 2010). Sosyal bilgiler dersi, çevre eğitimi açısından önemli bir role sahiptir ve öğrencilerin çevre bilinci ve duyarlılığı kazanmasına yardımcı olur. Bu ders, hem doğayı koruma hem de tarihi ve kültürel çevreyi ele alarak, öğrencilere geniş bir bakış açısı sunar ve onları çevre sorunlarına karşı daha bilinçli ve sorumlu hale getirir. “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı” incelendiğinde doğrudan veya dolaylı bir şekilde çevre eğitimi ile ilgili amaçların ders programında bulunduğu görülecektir (Aydemir, 2010).

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda çevreyle ilgili doğrudan aktarılan amaçları “1. Yaşadığı çevre ve dünyanın genel olarak coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini kazanmalarını. 2. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkında olup çevre duyarlılığı ile doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre zihniyetine sahip olmaları.” (MEB, 2018:7) şeklinde tanımlanmıştır. MEB’in Sosyal Bilgiler ders programı özet olarak öğrencilerde çevre bilincini oluşturma, çevreye duyarlı olma, çevre sorunlarına çözüm bulmanın yanı sıra tarihi, kültürel ve sosyal çevreye önem vererek korunmasının sağlanması adına öneri ve etkinliklerde bulunmayı hedeflemektedir (Aydemir, 2010). Bu kapsamda değerlendirildiğinde sosyal bilgiler dersinin birçok değer eğitimi yanın da çevre eğitimiyle ilgili kazanımlar açısından da önemli olduğu söylenebilir.

Sosyal bilgiler dersinin en önemli amaçlarından biri sorumluluklarının farkında olan bireyleri yetiştirerek kültürel ve fiziki çevreye karşı bilinçli, duyarlı ve çözüm odaklı

olmalarını sağlamaktır. Bu nedenlerle bu eğitimi verecek olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevreye duyarlı olmaları ve etkinlikler düzenleyerek farkındalığı artıracak dinamik bir yapıya sahip olması çevre eğitimi açısından oldukça önemlidir. Çevre eğitiminin olması gerektiği şekilde verilememesi çevrenin korunması ve sorunlarının çözülmesiyle ilgili hem olumlu davranışların kazanılmamasına hem de olumsuz davranışlardan kurtulmama yol açacağından çift taraflı bir zarara yol açacaktır (Aydın ve Kaya, 2011). Bu nedenler göz önüne alınacak olursa hem çevreye zarar verenlere karşı tepkili hem de olumlu davranışları edinen bireylerin etkin bir şekilde yetiştirilmesine yönelik eğitim ve öğretim programlarının hazırlanması bir zorunluluk olarak görülmelidir. Diğer yandan bu eğitimi verecek olan özellikle Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin de öncelikli olarak çevre konusunda eğitilmesi ve farkındalık kazanmasının sağlanması MEB müfredatlarında yer alan çevre eğitiminin amacına ulaşması açısından önem arz ettiği söylenebilir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003).

Öğretmenlerimiz çevre konusunda öğrencilere bilinçlendirme ve farkındalık kazandırma konusunda etkin rol oynayan eğitimcilerdir. Öğrencilere çevrenin önemini ve korunması gerektiğini anlatarak, gelecek nesillerin de sağlıklı bir çevrede yaşama şansı olduğu anlatılabilir. Bununla birlikte çevre eğitimi konusunda öğrencilere sadece teorik bilgi vermek yerine, öğrenmelerini pratikle pekiştirmelerini sağlamak da önemli bir adımdır. Örneğin, okul bahçesi veya yakın bir parkta öğrencilerle birlikte bitki dikmek, geri dönüşüm kutuları yerleştirmek, karbon ayak izi eğitimleri vermek, doğa yürüyüşleri yapmak, çevreye karşı zararlı atıkları tanıtmak ve sorunlara karşı çözüm yollarının geliştirilmesi için öğrencilerin düşünmesini ve projeler geliştirmesini desteklemek onların doğayı daha iyi tanınmasına ve onu koruma ihtiyacını hissetmesine neden olacaktır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2010-2023 yılları arasında sosyal bilgilerde eğitiminde yayımlanmış makale ve tezlerin yayın yılı, yayın türü, araştırma başlığı, yöntemi, örneklem grubu, veri toplama araçları ve veri analizi yöntemleri açısından sosyal bilgiler alanında çevre eğitimine verilen önemi belirlemektir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıda sıralanan alt problemlere yanıt aranmıştır:

2010-2023 yılları arasında sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makale ve tezlerin;

- Yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
- Araştırma yaklaşımlarına göre dağılımları nasıldır?
- Araştırma modeline göre dağılımları nasıldır?
- Örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımları nasıldır?
- Veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
- Veri analizi yöntemine göre dağılımları nasıldır?
- Yayımlanan dergilere göre dağılımları nasıldır?

1.3.Araştırmanın Önemi

Teknolojik gelişmelerle birlikte kirlilik boyutunun gün geçtikçe artması, doğal kaynakların tükenme aşamasına gelmesi, bazı endemik bitki ve hayvanların yok olma aşamasına gelmesi özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru 1970’li yıllardan itibaren çevre örgütlerinin kurulmasına, insanların farkındalıklarının artırılmasına yönelik sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilmesine neden olmuş, bireylerin bu aşamada daha fazla çevre bilincine sahip oldukları, olumlu davranışlar sergiledikleri görülmüştür (Akınoğlu ve Sarı, 2009).

“Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı”nın 1972’de Stockholm’de düzenlenmesiyle çevre eğitimi küresel bir olgu haline gelmiştir. Bazı ülkelerde çevre eğitimi programları geliştirilirken, çevre ve çevre bilinci ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalar doğanın dengesinin korunması ve bireylerde çevre bilincinin sağlanmasının temelinde eğitimin yattığı vurgusunu öne çıkarmaktadır (Ünal ve Dımışkı, 1999; Nwachukwu, 2014; Rogayan ve Nebrida, 2019; Polat, 2021, Özbuğutu, 2021; Lisnik ve Parczewski, 2022).

Çevre eğitimi, ailede başlayan ve okulda devam eden bir eğitim şeklidir. Ailede yeterli çevre eğitimi verilmemesi halinde okuldaki eğitim daha da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal olarak okul sistemi içinde çevre ile ilgili verilen eğitimin içeriği, kapsamı ve niteliği son derece önemli hale geldiği söylenebilir (Akınoğlu ve Sarı, 2009). Toplumsal yapının bileşenlerinden olan aileler, öğretmenler ve okullar çocukların küçük yaşlardan itibaren çevre bilincini oluşturulmasını sağlayacak üçlü yapının bileşenleridir. Çevre eğitiminin verilebilmesi ancak çevreye duyarlı, olumlu tutum ve davranışlara sahip öğretmenlerle mümkün olabilir. İlkokul dönemlerinden itibaren öğrencilerin çevreye karşı duyarlılıkları çeşitli derslerde sınıf öğretmenleri tarafından verilmeye çalışılsa da çevre eğitimi sorumluluğu kültürel, sosyal ve manevi değerlerin korunması gerekliliğinin yanı sıra doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkında olan Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerine düşmektedir.

Öğrencilerin çevresel konularla ilgili faaliyetlere başarılı bir şekilde katılabilmesi için, çevre konularını ele alabilecekleri fırsatlarla karşılaşmaları gerekir. Bu fırsatlar, öğrencilerin çevre sorunlarına duyarlılık kazanmalarını ve çevresel konulara ilişkin becerilerini geliştirmelerini sağlayacak uyarıcılardır. Bu nedenlerle sosyal bilgiler dersi, çevre konuları ile ilgili çalışmaları öğrencilerle buluşturacak bir ders olmasının yanı sıra öğrencilere çevre sorunlarının nedenlerini ve sonuçlarını düşünerek çözüm yollarını anlamalarını sağlayacak bir ders özelliğine de sahiptir (West, 2006). Çevre bilincinin oluşturulması adına yapılan araştırmalara göre öğrencilerin tecrübeli öğretmenler eşliğinde çevre ve doğa bilimi etkinlikleri kapsamında doğaya çıkmaları, parklarda çevresel sorunların farkına vardırılması ve okulda çevre eğitimi sonucunda öğrencilerin doğayı, parkları ve okulları kirleten ve zarar veren faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik olumlu davranışları edinmesinin sağlanabileceği bildirilmektedir (Pereira vd., 2006; Çabuk ve Uçar Çabuk, 2017).

Ekoloji, çevre koruma, dünya nüfusunun çevre bilincinin geliştirilmesi sorunu eğitimin her kademesinde çevre eğitiminin uygulanması gerektiğini göstermiştir. Küreselleşme sürecinde çevrenin korunmasına yönelik kamu bilincinin önemli bir unsur olduğu COVID-19 pandemisiyle birlikte yeniden ortaya çıkmıştır. Çevreyi koruma bilincinin sürekli artmasının öğretmenler, mesleki eğitim ve çeşitli bilgilendirme kampanyaları ve bilimsel çalışmaların daha fazla yapılmasıyla mümkün olduğu söylenebilir (Lisnik ve Parczewski, 2022). Çocukların ve gençlerin ekolojik bilgi ve becerilerinin oluşumunda

ilk ve ortaöğretim olanaklarının belirlendiği bilimsel araştırma verilerinin özellikle Sosyal Bilgiler dersi kapsamında çevre eğitime yönelik öğrenci ve öğretmen tutumlarının belirlenmesi hem uygulayıcı olan öğretmenlere yol gösterecek hem de çevre konusunda bilimsel araştırmalara kaynak olacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın uygulaması ve verilerin elde edilmesi sırasındaki sınırlılıkları aşağıdaki gibidir;

- Bu araştırma, Türkiye’de 2010-2023 yılları arasında sosyal bilgiler alanında çevre eğitimi ile ilgili yapılmış araştırmalarla sınırlıdır.
- Çevre eğitimi üzerine sosyal bilgiler dersi, sosyal bilgiler öğretmen adayları ve sosyal bilgiler öğretmenleri ile yapılan çalışmaları kapsamaktadır.
- Araştırma grubu online ulaşılabilen araştırmalardan, belirlenen kriterlere uyan 30 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi ve 35 makale verileriyle sınırlıdır.
- Araştırma verileri, nitel ve nicel veri toplama araçlarından elde edilebilen verilerle sınırlıdır.
- Araştırmacının konuyla ilgili bilgisiyle sınırlıdır.
- Elde edilen verilerin değerlendirilmesi araştırmacının akademik başarısıyla sınırlıdır.

2. KAVRAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın bu bölümünde sosyal bilgiler ve çevre eğitimi ile ilgili kavramsal literatür bilgilerinin aynı sıra çevre bilincinin oluşturulmasında sosyal bilgiler dersinin önemini inceleyen bilimsel araştırmalara da değinilmiştir.

2.1. Sosyal Bilgiler ve Çevre Eğitimiyle İlgili Kavramlar

2.1.1. Sosyal bilgiler

Günümüzde birçok kavram gibi sosyal bilgiler üzerinde de herkesin kabul ettiği ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bunun en önemli sebebi sosyal bilgiler kavramını her bir disiplinin kendi açısından değerlendirmesine bağlanabilir. Örneğin TDK'ya göre sosyal bilgiler, “sosyal konuları içeren bilgiler” (TDK, 2022); Kopp (2017)'a göre coğrafya, tarih, vatandaşlık bilgisi, ekonomi, antropoloji ve siyaset bilimi dahil olmak üzere birçok alanda kategorize edilebilen bir kavram olarak ifade edilirken; Gwekwerere, (2014) ve Haverback (2017) sosyal bilgileri eğitim açısından ele alarak öğrencilere sosyal yaşama uyum sağlama ve sosyal sorunlara çözüm üretmek için ihtiyaç duyulan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırılması olarak tarif edilmiştir. Diğer yandan MEB, Türkiye'nin 2023 Eğitim Vizyonu açıklarken, günümüzün ve geleceğin bilgi ve becerilerine sahip, insanlığın yararına kullanabilen, kültürel değerlerine bağlı, bilimsel düşünen, ahlaklı ve çevresine duyarlı nesillerin yetişmesinin hedeflendiğini bildirmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için 21. yüzyıl becerileri olan problem çözme, eleştirel düşünme, üretkenlik ve grup çalışması gibi becerilerin kazanılmasının yanı sıra “Tasarım ve Beceri Atölyeleri” gibi imkanlar oluşturulacağı ve sosyal bilimler eğitiminin bireylerin kendilerini ve çevrelerini tanımalarına yardımcı olacağı bir yurttaşlık eğitim programı olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2018). Yapılan bu tanımların ortak noktalarına bakıldığında sosyal bilgiler; bilgi, bilgi işleme becerileri, demokratik değer, inançlar, sosyal katılım becerileri gibi vatandaşlık eğitimi, tarihsel süreçte insanların diğer insanlarla ve çevreleriyle yaptıkları etkileşim bilgilerini içerdiği söylenebilir.

Kavram olarak sosyal bilgiler, ilk kez 19. yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ortaya çıkmış olup, o dönemlerde ülkede “sosyal” kelimesinin popülerleşmesi neredeyse tüm reformların başına “sosyal gelişme, sosyal verimlilik,

sosyal gerçek, sosyal araştırmalar, sosyal kontrol, sosyal eğitim” şeklinde bir sıfat olarak konulmasına neden olmuştur (Doğanay, 2008).

Sosyal bilgiler, bireyin topluma ve fiziksel çevresine uyumunu sağlamak amacıyla ele alınması halinde tarihin en eski dđnemlerine kadar geriye gđtürülebilir. Bir ders adı olarak programa girmesi ise 1916 yılında ABD’de geręekleřmiřtir. Türkiye’de, adı sosyal bilgiler olmasa da sosyal bilgilerin iğeriği ile ilgili konular farklı derslerde yer almıştır (Kan, 2010). 1916 yılında dđzenlenen “Ulusal Eğitim Birliği”nce yayımlanan “Ortaöğretimde Sosyal Bilgiler Raporu” ile birlikte sosyal bilgiler kelimesi çok sık bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İleri felsefe akımın en önde gelen temsilcisi olan John Dewey ve James Harvey Robinson’un dđřünceleriyle de etkilenmiş olan sosyal bilgiler kavramı, demokratik bir toplum açısından vatandaşlık eğitimi görevini üstlenmeye başlanmıştır. 1960’lı yıllarda sosyal bilgilerin sosyal bilimlerle aynı manada kullanılmaya başlaması yeni sosyal bilgiler anlayışını doğurmuştur. Bu anlayışa göre artık araştırma ve inceleme sürecine önem verilmesi prensip edinilmiştir (Doğanay, 2008).

Sosyal bilgiler kapsamında ülkemizdeki öğretim programına yönelik ders bağlamında tarihsel gelişimine bakıldığında ilk etapta 1968’de sosyal bilgiler adıyla okutulmaya başlanıldığı, 1968’e kadar da çok değişik adlar altında okutulmuş olduğu ve bu bağlamda da üzerinde muhtelif güncellemeler yapıldığı görölmektedir. 1980’de bu dersin adının “Milli Tarih ve Milli Coğrafya” şeklinde değiştirilmiş olmasına karşın 1998’de tekrardan sosyal bilgiler adı altında ders olarak verilmeye devam edilmiştir. Daha sonra 2004’de tüm öğretim programları dahil komple değişiklikler yapılmış, benimsenen yapılandırmacı bütünsellik kapsamında güncellenmiş, akabinde de 2017’de güncellenip 2018’de yürürlüğe konularak en son “Sosyal Bilgiler Dersi” olarak öğretim programlarında yer aldığı görölmektedir (Turan ve Koç, 2021).

İnsan hayatı için gerekli olabilecek tüm mekânsal temel bilgilerin, becerilerin ve değerlerin öğrencilere edindirilmesinin amağlandığı sosyal bilimler öğrenme alanının esasında coğrafya odaklı olduğu vurgulanmıştır. İnsanlar, yerler ve şevreler şeklinde öğrenme alanlarıyla insanların hem şevresini ve hem de çevreyle olan etkileşimlerini tanıması, bu konuda çeşitli beceri ve değerleri kullanarak bu etkileşimin neden ve sonuçlarını anlaması ve geleceğe yönelik bireysel ya da toplumsal bir bakış ağısının

kazandırılması sağlanabilir. Yer ve çevre etkileşimiyle geniş ve renkli bir yelpaze oluşturan insan, günümüz teknolojik gelişmelerinin neticesinde artık tüm dünyayla iletişim kurabildiğinden bunun neticesinde de hem etkilemekte hem de etkilenmektedir. Sosyal Bilgiler dersi kapsamında tüm sınıflardaki öğrencileri araştırmaya, çevre okuryazarlığına, değişime ve sürekliliği algılamaya, gözleme, harita okuryazarlığına ve mekânı algılamaya yönelik becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır. Öğrenciler en basitinden en karmaşığa, en yakınından en uzağa, bulunduğu mekândan çevreye doğru açılan ve gittikçe daha kompleks bir hâl alacak olan bir yaklaşımla bu alana dâhil edilmiş olacaktırlar (MEB, 2018).

Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi neticesinde buna bağlı olarak gerek sanayinin gerekse ulaşım ağlarının ve ticaretin hızla gelişmesi durumu, dünya ölçeğindeki ülkelerde ekonomik ve politik gücü etkilemiş olup beraberinde de birtakım problemleri sürüklemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde insanoğlunun yaşamını direk etkileyen başlıca problemlerden birisi de çevre sorunları olmuştur. Ülkeleri ve insanları çok farklı boyutlarda etkileyen çevre sorunlarının ülkelere ve insanlara olan tesirini asgari seviyeye indirebilmek ve insanların bu yönde bilinçlendirilmesini sağlamak için tarihsel seyir sürecinde çok çeşitli uygulamalara gidilerek, eğitim vasıtasıyla çevre bilincini kazandırmaya yönelik düzenlemeler yapılmaktadır (Yılmaz ve Sayhan, 2018).

Fertlerin eğitim hayatı içerisinde edineceği bilgilerin, becerilerin ve değerlerin erken yaşlarda verilmesi önem arz ettiğinden bilhassa ilköğretim seviyesinde çok önemli yenilikler yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda da verilecek eğitimler kapsamında bireylerin toplumsal olaylara ilgisiz kalmaması, yaşanan sorunların farkında olunmasının sağlanması, gerektiğinde hem kendi iyiliği için hem de başkalarının iyiliği adına harekete geçebilmesine yönelik kazanımlar verilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle bireylerin ihtiyaçları, yaşadıkları toplumun sosyal ve ekonomik şartları da göz önünde bulundurularak bu bağlamda sosyal katılıma iştirak etmesine, toplum ve çevre sorunlarına hassas olmasına ve bu sorunların çözümüne yönelik fikirler üretilmesine isteklilik zemini hazırlanmaya başlanmıştır (MEB, 2005; Yılmaz ve Sayhan, 2018).

Sosyal bilgiler esasında bireylerin toplumsal mevcudiyetini gerçekleştirebilmesine yardım etmesi bağlamında; coğrafya, tarih, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, antropoloji,

siyaset bilimi, hukuk, felsefe gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi mevzuları ele alan, eğitim konularının bir ünite ya da tema altlığında birleştirilmesine olanak veren, insanoğlunun fiziksel ve sosyal çevresi ile olan iletişiminin geçmiş-bugün-gelecek çerçevesinde ele alındığı, toplam eğitim anlayışı cihetinde oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (Doğanay, 2008).

İlkokul ve ortaokul, eğitim ve öğretim programlarında yapılan düzenlemelerle ilkokullarda “Hayat Bilgisi”, ortaokullarda ise “Sosyal Bilgiler” ve “Fen Bilgisi” dersleri müfredatlarında çevre eğitimi konularına yer verilmiştir (Yılmaz ve Sayhan, 2018). Sosyal bilgiler kapsamında ele alınan ve öğrencilere verilmeye çalışılan öğretim programlarının çevre mevzuuyla alakalı olan birçok etkinliklerle bu yönde becerileri elde edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Sosyal bilgiler kapsamında ilgili ders öğretim programında genel amaçlar bölümü incelendiğinde “Sorumluluklarının farkında olan, çevreye duyarlı, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklayabilecek, kişisel ve toplumsal meselelerin çözümüne yönelik kendine has görüşleri ileri sürebilen, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren mevzulara duyarlılık gösteren bireylerin yetiştirilmesi” ifadeleri ile çevre eğitimine yönelik konuların “Sosyal Bilgiler Öğretim Programı” muhtevasında önemli bir yer işgal ettiği, bunun sonucunda kazanımı ve amacı bağlamında çevre ve çevreyle alakalı konulara yönelik olumlu yönde davranışa ve çevre bilincine haiz, çevreye hassas fertler yetiştirilmesine önem verildiği görülmektedir (MEB, 2005).

2.2. Çevre Kavramı

2.2.1. Çevrenin tanımı

Çevre kavramı, birçok araştırmanın konusu olan bir kavramdır. Bu nedenle tek tip bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Farklı alanlar tarafından tanımlandığında ‘çevre’ hakkında yapılan tanımlamalar da çeşitlilik göstermektedir. TDK’ya göre “bir şeyin etrafı, dolayı, yakını, periferisi, şahsın içerisinde olduğu toplumu teşkil eden ortamı, aynı mevzu ile alakası bulunan kimselerin tümünü, muhiti, yaşamın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü” çevre olarak tanımlanır (TDK, 2022).

Yücel ve Morgil (1998) çevreyi, herhangi bir canlı organizmasını ya da canlı topluluğunu yaşamı boyunca etkileyen her türden biyolojik, sosyal, tarihsel, fiziksel, iklimsel ve kültürel faktörlerin tümü olarak tanımlamaktadır. Yıldız (2015)'a göre ise çevre kavramı, koşullarının tamamen doğal olduğu bütünselliği ifade eder. Geniş manada çevre, insanlığın ortak mevcudiyetini teşkil eden su, hava, toprak gibi yaşamsal ortamlarını ve bu ortamlarda yer alan bitki ve hayvan topluluklarını ve de insanlık tarihi boyunca meydana çıkmış olan muhtelif uygarlıkları kapsayan değerlerin bütünüdür.

Çevre kavramı literatürde “ekoloji” ve “ekosistem” kavramlarıyla benzer anlamlarda kullanılan bir terimdir. 1867’da Ernest Haeckel adlı Alman biyolog tarafından tanımlanan ekoloji terimi, Yunancada mekân manasında kullanılan “oikos” (bilgi, bilim) kelimesinden türetilmiştir. Canlıları ve canlıların içerisinde yaşadıkları çevre ile aralarında oluşan ilişkileri tarif etmek için kullanılan ekoloji kelimesi bazı çevrelerce yanlış bir şekilde “çevre bilimi” olarak adlandırılmaktadır. Doğanın işlevselliğini ve yapısını inceleyen “ekoloji” aslında biyolojiden bir alt dal şeklinde türemiş bir bilim dalıyken, “çevre bilimi”, insanoğlunun gerek kendisi gerekse doğayla oluşturduğu etkileşiminden kaynaklanan meydana çıkan sorunları, bu sorunların nedenlerini, neticelerini ve bu sorunlara yönelik sunulabilecek çözüm yollarını inceleyen kısaca ekolojiden yararlanan bir bilim dalıdır. Ekosistem kavramı ise ilgili topluluğun yapısı, tür çeşitliliğinin bileşkelerini bolluk, sıklık ve türlerin dağılışı şeklinde kendine has kriterlerden teşkil ettiği sistem olup, bu sistem muhtevasında yer alan çok çeşitli türlerin veya toplulukların çevreleriyle arasında vuku bulan ilişkileri inceler (Yılmaz, 2016).

2.2.2. Çevre sorunları

İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmesi, belli bölgelerde nüfusun artmasına, yerleşim alanlarında yeni yapılanmaların ve doğanın değiştirilmesine neden olmuştur. 1800’lü yılların başlarında Sanayi Devrimine geçişle birlikte kimya sanayi, tıp sektörü ve üretim sektöründe gelişmelerin başlaması bir yandan üretim hızını artırarak daha teknolojik ürünlere kavuşmaya diğer yandan emek gücü yerine makineleşmeye doğru gidişe yol açmıştır. Bu değişim sürecinin başlaması insanların yaşamını kolaylaştıran olumlu gelişmelere yol açsa da endüstriyel işletmelerde kimyasal maddelerin kullanımı, atık gaz ve ürünlerin artışını da beraberinde getirmiştir. Dünya nüfusunda meydana gelen hızlı artış, hızla gelişen sanayileşme ve çarpık kentleşme, nükleer sektörde yapılan

çalışmalar, sürekli olan savaşlar, tarımda üretimi arttırmak adına zararlılara karşı kullanılmakta olan tarımsal ilaçlar, suni kullanılan gübreler, her alanda gittikçe artan niteliklerde kimyasal madde kullanımları dolayısıyla çevre kirliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle olan iletişim ve etkileşiminden ortaya çıkan ekolojik sistem dengesinin bozulmasına neden olan faktörler “çevre sorunları” olarak adlandırılabilir (Yılmaz, 2016).

Sanayi devrimi başladığından bugüne kadar gelen geçen süreçte, çevre ile alakalı sorunlar görmezlikten gelinmiştir (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003). Yaklaşık 200 yıllık bir süreç sonunda sanayileşmenin ve teknolojik gelişmenin daha da artması, kirliliğin ulusal boyuttan küresel boyuta taşınmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan kirliliğin büyük boyutlara ulaşması, tarihi eserlere, hayvan ve bitki çeşitliliğine, sağlıkla ilgili problemlerin günden güne artmasına yol açmıştır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru çevre sorunlarına yönelik hassasiyetin oluşması çevre örgütlerinin kurulmasına, sanayi işletmelerinin baskı altına alınarak çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerini durdurmaları ya da kirliliği azaltacak önlemler almaları sağlanmaya çalışılmıştır (Ünal ve Dımışkı, 1999; Akınoğlu ve Sarı, 2009; Nwachukwu, 2014).

Dünya genelinde meydana gelen çevre sorunları, küresel ısınma, iklim değişiklikleri, toprak çölleşmesi, sulak alan kaybı, artan radyasyon salınımı, asit yağmurları, erozyon, heyelanlar, toksik maddelerin birikmesi ve artan hava, su ve toprak kirliliği gibi tehditlerdir. İnsanların doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmesi, ölçsüz tüketim, atıkların doğaya bırakılması ve insan faaliyetlerinden kaynaklanan küresel iklim değişikliği ve küresel ısınmanın hızla artması, çevrenin hızla bozulmasına neden olmaktadır. Bu sorunların önümüzdeki kısa bir süre içinde ciddi problemlere yol açacağı düşünülmektedir (Kurtuldu, 2019).

Son zamanlarda, sel baskınları, kuraklık, şiddetli rüzgarlar ve ölümcül yaz sıcakları gibi doğal afetlerin dünyanın farklı bölgelerinde meydana geldiği ve bunun sonucunda sayısız mal ve can kaybı yaşandığı bilinmektedir. Bu tür olaylar insanlık için yeni değildir. Bilim adamları yıllardır bu acı gerçekleri dile getirmelerine rağmen, insanların kazanç ve refah hırsı nedeniyle kulak ardı edilmiştir. Eğer insanlar çevreyi koruma konusunda duyarlılıklarını sürdürürlerse, insanlık ne yazık ki daha fazla felaketle karşılaşmaya devam edecektir. Tüm bu felaketlerin temelinde, insanların doğayı

yağmalayarak kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda kullanması yatmaktadır (Erten, 2004).

İnsanların doğa ile olan ahenk ve uyumunun bozulmasıyla beraber meydana gelen sorunlar çok çeşitli ve çok boyutlu bir hal almış ve bu sorunlar maalesef tüm insanlığı derinden etkiler pozisyona gelmiştir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde çevre sorunlarını küresel iklim değişikliği, küresel ısınma, hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, hayvan ve bitki türlerinin ortadan kalkması, atık sorunu, plansız şehirleşme, nüfus artışı, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve aşırı tüketim şeklinde aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

Küresel iklim değişikliği: İklim, uzun yıllar boyunca gözlemlenen hava koşullarının ortalamaları, dağılımları, meydana gelme sıklıkları ve değişkenlik türlerinden oluşan bir olaylar bütünüdür. Küresel iklim değişikliği ise yavaş ve uzun süren bir süreçte oluşan iklim şartlarındaki farklılıkların ekolojik sistemler üzerinde kalıcı etkilere neden olmasıyla tanımlanır. Bu değişiklikler, ekosistemlerin yok olması, canlı türlerinin tehlike altında kalması, temiz su kaynaklarının kaybolması ve su kıtlığı gibi ciddi problemlere yol açmaktadır. Küresel iklim değişiklikleri, kültürel, sosyolojik ve ekonomik problemlere de sebep olmakta ve günümüzde insanlığın karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, dünya sıcaklığının hızla artmasına ve küresel ısınmaya da neden olduğu bildirilmektedir (Kurtuldu, 2019). İklimlerin değişmesinin sebepleri arasında, tropikal yağmur ormanlarının yok edilmesi, hesapsız ve ölçüsüz bir biçimde fosil yakıtlarının tüketilmesi, FKC gazlarının kullanılması sayılabilir. Küresel bazda sera etkisinin meydana gelmesi ve küresel ısınma olması, ozon tabakasından yeryüzüne ya da canlılara direkt zararlı ışınların ulaşarak etki etmesi bunun sonuçları olarak belirtilebilir (Erten, 2004).

Küresel ısınma: Dünya genelinde ortalama sıcaklık değerlerinin yapay veya doğal faktörlere bağlı olarak artması olarak tanımlanan küresel ısınma, sera gazları gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Sanayi, tarım, ulaşım, fosil yakıt kullanımı, atık yönetimi ve benzeri faaliyetler sera gazı salınımına neden olmakta ve bu da küresel ısınma problemini tetiklemektedir. Bu problemin etkileri arasında deniz seviyesinde değişimler, iklimsel değişiklikler, su döngüsünde bozulmalar ve insanların yaşamsal faaliyetlerinde ciddi değişiklikler yer almaktadır. Dünya genelinde olduğu gibi

ülkemizde de küresel ısınmanın etkileri giderek artmakta, orman yangınları, kuraklık, çölleşme, ekolojik alanlardaki bozulma, sulak alanlardaki azalma, sağlık sorunları, yerleşim alanlarının yok olması, turizm faaliyetlerinde ve tarım ile sanayi üretiminde azalma, toplam yağış miktarındaki azalma, sera gazlarının artışı ve ani hava değişimleri gibi problemler yaşanmaktadır. Bu durumların önümüzdeki dönemde daha da artarak devam etmesi beklenmektedir (Kurtuldu, 2019). Küresel ısınmanın etkilerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek en önemli krizin su krizi olacağı tahmin edilmektedir. Üzerinde yaşadığımız Dünyanın çoğu bölümleri yükselen deniz seviyesi nedeniyle su altında kalma tehlikesi yaşamaktayken diğer bölgelerinde de kuraklık seviyesi artmaya devam etmektedir. Suyun ticari maksatlarla kullanımı arttığından yoksul bölgeler açısından suya erişim daha da zorlaşmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler dediğimiz bölgelerde yaşayan insanların beşte birinin temiz ve yeterli içme suyuna erişimi bulunmamaktadır. Susuzluk nedeniyle ortalama 2,6 milyar insan yeteri kadar temizlenme imkanlarına sahip bulunmamaktadır (Kaypak, 2011).

Hava kirliliği: Havanın fosil yakıt tüketimi, atık yakma, radyoaktif ışınlar, ısınma, endüstriyel faaliyetler, plansız kentleşme nedeniyle havanın doğal bileşiminin değişmesi ve canlılar için zararlı hale gelmesi olarak ifade edilebilen hava kirliliği; asit yağmuru, küresel ısınma, ozon tabakasının zarar görmesi ve sis oluşumu gibi çevre sorunlarına neden olabilir (Sonwani ve Maurya, 2018). Hava kirliliği insanlar için solunum sistemi sorunlarına, solunum yolu hastalıklarının artmasına, kalp hastalıkları, kanser ve erken ölümlere neden olabildiği gibi yeryüzünde yaşayan diğer canlıların ve ekolojik dengenin ciddi şekilde zarar görmesine de sebep olduğu söylenebilir. Hava kirliliği nedeniyle ülkemizde her yıl ortalama 45 bin önlenebilir cinsten erken ölüm vakası olmaktadır. Hava kirliliğinden kaynaklanan hastalıklar ve ölümlerin gerek ekonomiye gerekse sağlık harcamalarına doğrudan tesiri bulunmaktadır. Hava kirliliğinin hem insanları hem diğer canlıları hem de hatta nesnelere etkilediği bilinmektedir. Bir ülkede muhtevasında oluşan hava kirliliği rüzgarların da etkisiyle atmosferde rahatlıkla taşınarak bir başka ülkede veya bölgede de hava kirliliğine sebep olabilmektedir. Hava kirliliği bu yönüyle yalnızca ilgili ülkeyi ve bölgeyi değil dünyanın tamamını etkileyen bir durumdur. Bu sebeple gerek ülkemizde gerekse dünya çapında iş birlikleri kapsamında havayı kirleten etkenlerin limitlerinin çok sıkı tedbirlerle kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde gerek kurumlar arası gerekse

devletlerarası karşılıklı iş birlikleri kapsamında yenilenebilir, temiz enerji kaynaklarının kullanımına yönelik destek ve teşvik siyasetinin oluşturulması ile daha sağlıklı toplum ve güçlü bir ekonominin teşkil edilmesine katkıda bulunulabilir (Güzel ve Özer, 2022).

Su kirliliği: Su kirliliği, su kaynaklarının içine atılan kirleticiler veya zararlı maddeler nedeniyle suyun kalitesinin bozulmasıdır. Bu kirleticiler, endüstriyel tesislerden, tarım alanlarından, evsel atıklardan, çöplerden ve diğer insan faaliyetlerinden kaynaklanabilir. Demir çelik fabrikaları, rafineriler, enerji santralleri, kâğıt fabrikaları, otomobil fabrikaları, vb. endüstriyel kuruluşlar çevreye sürekli zararlı ve zehirli kimyasal maddeler yayan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar tarafından çevreye bırakılan tuz, alkali, sülfat, oksitleyici, hidrokarbon, boya, yağ, metal, vb atık maddeler su kaynaklarına karışarak suyun kirlenmesine neden olmaktadır (Yılmaz ve Yanarateş, 2020).

Su kirliliğinin nedenleri, su kirliliğinin nelere sebep olabileceği (MEB, 2012a) ve su kirliliğine dair alınacak tedbirler (MEB, 2014) aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Su kirliliği, insanlara, doğaya ve tüm canlı türlerine zarar veren ciddi bir sorundur. Endüstriyel gelişmeler, tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasallar, plansız şehirleşme ve nüfus artışı gibi faktörler su kirliliğinin ana nedenlerindedir. Evsel atıkların doğrudan su kaynaklarına boşaltılması ve arıtılmamış atık suların geri dönüşüme sokulmadan tekrar su havzalarına salınması da su kirliliğine katkıda bulunmaktadır.

Erozyon, bitkilerin çürümesi, atmosferik ve biyolojik kirlilik, kimyasal maddeler, yerleşim bölgelerinden kaynaklanan kirlilik, ulaşımdan kaynaklanan kirlilik, rüzgar kaynaklı kirlilik, endüstriyel atıklar, hayvansal atıklar ve tarım sektöründe kullanılan ilaçlar gibi çevresel faktörler de su kirliliğine neden olan unsurlar arasındadır. Kurşun, amonyak ve fenol türevleri gibi maddelerin su kaynaklarına karışması solunum sistemi bozukluğu, sindirim sistemi sorunları, kusma, böbrek yetmezliği gibi sağlık sorunlarına yol açabilir.

Su kirliliğinin önüne geçmek için kanuni önlemler alınmalı, sular düzenli olarak analiz edilmeli, atık maddeler geri dönüşüme sokulup arıtma işlemine tabi tutulmalı, uygun tesisler atık suların arıtımı için inşa edilmeli, altyapı ve kanalizasyon sistemleri güncellenmeli, tarımsal ilaçlar ve gübre kullanımı konusunda bilinçlendirme yapılmalı, temiz su kaynaklarına yakın bölgelerde hayvan barınakları ve kimyasal atık üreten

tesisler kurulmamalı ve temizlik malzemelerine olan talep azaltılmalıdır. Bu önlemler, su kirliliğinin minimum seviyede tutulması ve sağlıklı bir çevrenin korunması için hayati önem taşımaktadır.

Toprak kirliliği: İnsanoğlunun toprak üzerindeki çeşitli faaliyetleri ve etkinlikleri neticesinde toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulması, veriminin artırılması maksadıyla vashının evsel katkıları, endüstriyel katı, sıvı ve gaz atıklar, tarımsal üretimin artırılmasına yönelik kullanılan kimyasal gübreler, ilaçlar ve hormonlar kullanıldığında toprak da olumsuz yönde değişime uğraması toprak kirlenmesi olarak adlandırılabilir. Başka bir ifadeyle, toprağın üzerine ya da içerisine bırakılmış olan veya başka yerlerden gelmekte olan zararlı atık maddelerin toprağa nüfuz ederek onun yapısını bozması toprak kirliliğidir. Sanayileşmenin hızla gelişmesi ve modern tarıma geçilmesiyle beraber ortaya çıkan toprak kirliliği konusu, çok önemli bir çevre sorunudur (Mutlu ve Tokcan, 2012). Toprak kirliliğinin sebepleri arasında oluşan çöpler ve çöp yığınları, sanayi atıkların direkt toprağa verilmesi, kanalizasyon sistemine ait atıkların arıtılmaksızın direkt toprağa verilmesi, yağın asit yağmurları, aşırı gübreleme çalışmaları, bilinçli kullanılmayan tarım ilaçları, radyoaktif atıkların toprağa karışmaları, vb. sayılabilir (Yılmaz, 2016).

Hayvan ve bitki türlerinin ortadan kalkması: Doğal yaşamın korunması, tüm canlı türlerinin dengeli bir şekilde var olabilmesi için oldukça önemlidir. Ancak, günümüzde birçok hayvan ve bitki türü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun nedenleri arasında, insan faaliyetleri ve doğal afetlerin etkisi bulunmaktadır. İnsanların doğal kaynakları kullanırken yeterli özeni göstermemesi ve doğal yaşamı koruma konusunda yeterli önlemleri almaması, birçok bitki ve hayvan türünün yok olmasına neden olmaktadır. Örneğin, ormanların sürekli olarak yok edilmesi ve yerlerine endüstriyel tesisler, tarım arazileri veya yerleşim alanları yapılması, birçok hayvanın yaşam alanlarının yok olmasına ve nesillerinin tehlikeye girmesine yol açmaktadır (WHO, 2021). Ayrıca, tarım ve ormancılık faaliyetlerinde monokültür uygulamaları yapılması, doğal yaşamın dengesinin bozulmasına sebep olur. Monokültür uygulamalarında, tek bir bitki türü yoğun bir şekilde yetiştirilirken, diğer bitki türleri ve hayvanlar yaşam alanlarını kaybederler. Bu durum, ekosistemlerin bozulmasına ve türlerin yok olmasına yol açar. Doğal yaşamın korunması için kullanılan pestisitler ve diğer kimyasallar da birçok hayvan ve bitki türünün yok olmasına neden olmaktadır.

Pestisitler, tarım alanlarında kullanılan böcek ilaçlarıdır ve sadece zararlı böcekleri değil, aynı zamanda doğal yaşamı da yok ederler. Doğal afetler de doğal yaşamın korunması açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. İklim değişikliği sonucu artan seller, kuraklık, orman yangınları gibi doğal afetler, birçok bitki ve hayvan türünün yok olmasına neden olur (Appannagari, 2017).

Atık sorunları: Genel anlamıyla atık “imha edilecek”, “dışarı atılacak” şeydir. Sanayi açısından değerlendirilirse üretim sonunda üründen açığa çıkan, artık kullanılamayan ve geri dönüştürülemeyen her türlü gaz, sıvı ve katı maddeler atık olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte her ülkenin atık tanımı birbirinden farklı olduğundan ülkelerin yasal tanımları ve gereksinimleri arasındaki bu fikir birliği eksikliği, atıkların etiketlenmesi ve yönetimine ilişkin uluslararası yasaların yorumlanmasında farklılıklara yol açmaktadır (Kaza vd., 2018). Bu nedenle çöpe atılacak atıkların yasaklanma kriterleri de değiştiğinden birçok gelişmiş ülke ya da ağır sanayisi bulunan ülkeler endüstriyel atıklarını yasalarında suç sayılmayan ülkelerle irtibata geçerek atıklarını ihraç etmektedirler. Bu işletmeler kendi ülkelerinde atık maddeleri arıtması veya yok etmesi kendisi için daha maliyetli olunca ihraç etme seçeneğiyle bu mali yükten ve sorumluluklardan kurtulabilmektedir. Atık yönetiminde çevreye karşı sorumsuz uygulamalar birçok ülkede sıkça rastlanan bir durumdur. Örneğin, kötü atık yönetimi ve yetersiz donanımlı altyapı, evsel katı atığın yarısından fazlasının çevre açısından güvenli bir şekilde imha edilmemesi gibi faktörler hava kirliliğinin yanı sıra su ve toprak kirliliği gibi ciddi çevre sorunlarına da neden olabilir. Atığın taşınması ve arıtılması süreci, çöplüklere varmadan önce bile hava kirliliğine katkıda bulunmasının yanı sıra atık arıtma tesislerinde atığın yakılması zehirli maddelerin atmosfere karbondioksit ve hava kirletici maddeler salmasıyla sonuçlanabilmektedir (Zhang, 2020). Diğer yandan her yıl yaklaşık 300-400 milyon ton ağır metal, zehirli çamur, çözücüler ve endüstriyel tesislerden kaynaklanan çoğu işlenmemiş atıkların diğer formlarının dünya sularına boşaltılması önemli bir çevre kirliliği oluşturmaktadır (WHO, 2021). Düzenli depolama, atık yönetiminde çevreye en zararlı uygulamalardan biridir. İlk olarak, düzenli depolama alanlarındaki atıklar, patlayıcı bir bileşik oluşturabilen ve aynı zamanda sera etkisine katkıda bulunan metan gazı üretebilir. İkinci olarak, düzenli depolama alanlarının inşa edilme şekline bağlı olarak, atıklar çevreye sızabilir ve toprak ve su kirliliğine neden olabilir: plastik, radyoaktif atık ve atık

su gibi çok çeşitli kirletici maddeler bu şekilde Dünya'nın göllerine, nehirlerine, akarsularına, yeraltı sularına karışır. Bu kirli atıkların sulardaki canlıların ölümleriyle birlikte bu su kaynaklarının beslediği topraklardaki bitkilerin ve diğer canlıların zehirlenmesine ya da birçok hastalığın oluşmasına neden olabilmektedir (Zhang, 2020).

Hızlı nüfus artışı: Nüfus artış hızı, bir bölgedeki nüfusun belirli bir süre içindeki artış oranını ifade eder. Bu oran, genellikle her 1000 kişi için yıllık olarak hesaplanır. Nüfus artış hızı, ekonomik, kültürel ve sosyal faktörler gibi birçok faktöre bağlı olarak değişebilir (TÜİK, 2022). Gelişmiş ülkelerde nüfus artış oranları genellikle düşüktür. Bunun nedeni, bu ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın daha yüksek olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin daha yaygın olması ve kadınların iş hayatındaki yerinin artmasıdır. Bu faktörler, nüfus artış hızını düşürerek, yaşlı nüfusun oranını artırır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus artış oranları yüksek olabilmektedir. Bu ülkelerde ekonomik kaynakların yetersizliği, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapı, kadınların iş hayatındaki yerinin az olması gibi faktörler, nüfus artış hızını yüksek tutar. Aşırı nüfuslanma, bir ülkedeki nüfus artış hızının fazla olması ve ekonomik kaynakların bu nüfusun temel gereksinimlerini karşılayamaması sonucu ortaya çıkan bir sorundur. Bu durum, yoksulluk, işsizlik, sağlık sorunları, çevre sorunları, göç ve sosyal huzursuzluklar gibi birçok sorunu da beraberinde getirir (Çamurcu, 2005). Çevre sorunları muhtevasında hızlı nüfus artışı çevre sorunlarını oluşturan en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Her yıl dünya nüfusu üzerine ortalama olarak 80 milyon insan nüfusu daha ilave edilmektedir. Artan bu nüfusun da doğal olarak insanoğlunun en temel gereksinimlerinin karşılanamaması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise, insanoğlunun en temel gereksinimlerden sayılan beslenme, barınma, enerji ihtiyacı gibi ana unsurların arz dengelerinde bozulmaların artmasına sebebiyet vermektedir (Yılmaz, 2016).

Plansız şehirleşme: Kırsal alanlarda doğurganlık oranının yüksek oranlarda olması, kırsal alanlarda gençlerin iş bulamaması gibi sebepler bireylerin şehirlere göç etme hızını etkileyen en önemli faktörlerdir. Şehirlerde sanayileşme ve artan göç unsuruna bağlı olarak artan nüfus hızı şehirlerin aşırı genişlemesinin yanı sıra çevresel problemlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2016). Herhangi bir planlama dahi yapılmaksızın oluşan bu ölçsüz genişleme beraberinde çarpık

kentleşmeyi getirmektedir. Bunun neticesinde de gecekondulaşma problemi, alt yapı eksiklikleri gibi çevre sorunları daha da artan hacimde ortaya çıkmakta ve şehirlerde güvenlik, ulaşım, sağlık, vb. gibi problemlerin de artmasına neden olmaktadır (Elvan, 2020).

Doğal kaynakların aşırı kullanımı ve aşırı tüketim: Sanayi devrimi bir yandan insanların yaşamını kolaylaştıran teknolojik gelişmeleri hayatımıza sokarken diğer yandan aşırı endüstriyel madde üretimi çevreye daha fazla atığın kontrolsüz bir şekilde atılmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemlerden itibaren doğal kaynakların yeryüzüne çıkarılması ve enerji kaynaklarının endüstriyel üretimde sınırsızca kullanımı aşırı tüketime neden olmuştur (Zhang, 2020). Bu dönemlerden günümüze kadar da enerji ve hammaddeye yönelik artan ihtiyaç, özellikle ormanların ve maden yataklarını olduğu sahalarda aşırı tahribatı oluşturmaya başlamıştır. Bilhassa kimya sektöründeki aşırı gelişmeler zaman içinde de kimyasal atık problemini ortaya çıkarmıştır. Geçmişten bugüne olan seyirde gittikçe tesirini daha çok hissettiğimiz teknolojik gelişmeler, beraberinde de tüketimi arttırıcı politikaları pompalayarak insanların gereksiz taleplerini arttırmış, neticesinde de tüketimin artmasıyla birlikte çevre sorunlarının artmasına sebebiyet vermiştir (Yılmaz, 2016). Böylece insanoglu temin ettikleri ürünleri çok hızlı şekilde kullanıp çok hızlı şekilde tüketmek yönelimine sapsmışlardır (Öztürk ve Zayimoğlu-Öztürk, 2015).

2.2.3. Dünyada çevresel duyarlılığın tarihsel süreci

Çevrenin korunması için yapılan girişimler, tarihte eski Mısır ve Yunan medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Her ülke, kendi doğasına karşı duyarlılık gösteren çevreci gruplara sahiptir ve bazıları uluslararası boyut kazanmıştır. Ancak genel olarak, çevrenin korunmasına yönelik faaliyetler, 18. yüzyılda sanayi devrimi süreciyle birlikte başlamıştır. Sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan çevre kirliliği ve diğer sorunlar, insanların çevreye karşı farkındalık ve duyarlılık geliştirmesine neden olmuştur. Son yıllarda, çevre koruma faaliyetleri daha da artmıştır ve özellikle 1970'lerden bu yana önemli adımlar atılmaktadır (Zhang, 2020).

1967 yılında İngiltere sahillerinde meydana gelen Torrey Canyon petrol tankerinin battığı felaketi ve yaklaşık 120 bin ton petrolün denize dökülmesi, çevre felaketinin büyük boyutlarda yaşanmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, 1969 yılında Amerika

Birleşik Devletleri'ndeki Santa Barbara kıyısındaki petrol sahasında meydana gelen patlama sonucunda yaklaşık 100 bin varil petrol denize dökülmüş ve binlerce kuş hayatını kaybetmiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru, batı ülkelerinde çevre koruma kanunlarının çıkarılmaya başlandığı görülmektedir. 1969'da ABD'de "Ulusal Çevre Politikası Hareketi" (NEPA), 1974'te İngiltere'de "Kirliliğin Kontrolü" adlı bir çevre kanunu yürürlüğe girmiştir. Daha sonra, Danimarka, Norveç, Fransa gibi ülkeler ve Japonya gibi uzak doğu ülkeleri de çevre kanunları çıkarmak için çalışmalar başlatmışlardır (Yılmaz, 2016). Başta Avrupa Birliği'ne üye ülkeler olmak üzere daha birçok ülke, her zamankinden daha sağlıklı bir çevre ortamında yaşamak amacıyla çok çeşitli projeler geliştirmişler ve bu yönde tedbirler almaya çalışmışlardır. Buna ilaveten de çevre problemlerinin çözümü ile alakalı çevre eğitimlerine dair çok çeşitli çalışmalara önem vermişlerdir (Özdemir, 2010).

Çevre kirliliği hakkında medyada yapılan yayınlar ve çevre kuruluşlarına yapılan gönüllük temelindeki üyelikler, özellikle 1960 ve 1970'lerde artmıştır. Ancak, çevre eğitimindeki zafiyeti telafi etmek adına UNESCO ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından ortaklaşa düzenlenen Uluslararası Çevre Eğitim Programı (IEEP) 1975 yılında hayata geçirilmiştir. IEEP, bölgesel konferans ve seminerler düzenleyerek çevre eğitimini canlandırmış, ardından 1977'de Tiflis'te bakanlar düzeyinde Hükümetler arası Çevre Eğitim Konferansı'nı düzenleyerek küresel bir boyut kazandırmıştır (Ünal ve Dımışkı, 1999).

Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarına karşı çözüm arayışları özellikle 1970'lerden sonra hız kazanmıştır. Bu süreçte çevre eğitiminin önemi fark edilerek uluslararası düzeyde çalışmalar yapılmıştır. 05.06.1972'de İsveç Stockholm'de gerçekleştirilen "İnsan ve Çevre Konferansı"nda dünya ülkelerinin ortak çevre görüşleri belirtilmiş ve çevre ile alakalı yapılabilecek faaliyetler sıralanmıştır. Konferans sonucunda çevre eğitimi uluslararası anlam kazanmış ve Dünya Çevre Günü'nün kutlanması kabul edilmiştir (Yılmaz, 2016).

Çevre eğitimi kapsamında bilhassa Gürcistan'ın Tiflis bölgesinde 1977'de yapılan "Uluslararası Çevre Konferansı" muhtevasında çevre eğitiminin tanımının yapıldığı, bu kapsamda da çevre sorunlarının pratik çözümüne yönelik disiplinler arası bir yaklaşım tarzıyla, her bireyin ve toplumun etkin ve sorumlu katılımının sağlanarak çözüme

yönelik bir çevre eğitim ilkelerinin ve uygulanma metotlarının belirlendiği görülmektedir (Özdemir, 2010).

1987 yılında BM Genel Kurulu Kararıyla kurulan “Çevre Kalkınma Komisyonu”nun çalışmaları çevre bilincine yönelik farkındalığın uluslararası konjonktürde gelişiminde katkı sağlayan faaliyetlerden biri olarak görülmektedir. “Ortak Geleceğimiz” başlığı altında hazırlanan rapor, insanoğlunun ciddi bir tehdit altında bulunduğunu vurgulayarak tüm dünya bazında ortak önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. 1992’de 170 adet ülkenin katılımıyla Brezilya’da Dünya Zirvesi düzenlenmiş, çevre konularına yönelik alınan kararlar çerçevesinde bu faaliyet Stockholm Konferansı’nın devamı niteliğinde olan bir zirve olarak kabul edilmiştir. Bu zirve, çevre konusunda uluslararası işbirliği ve çevre koruma politikalarının geliştirilmesine yönelik çalışmaları hızlandırmıştır (Yılmaz, 2016). Çevre eğitiminin tanımının yapıldığı 1990 yılında, UNESCO-Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı koordinasyonunda Türkiye Çevre ve Öğretimi Ulusal Çevre Strateji ve Uygulama Planları Semineri” düzenlenmiştir. Bu seminerde çevre eğitimi, bireylerin ve toplumun çevresel problemleri çözebilmeleri için gerekli bilgi, değer, beceri ve deneyimlerin edinebileceği sürekli bir eğitim süreci olarak tanımlanmıştır (Özdemir, 2010).

Brezilya’nın Rio De Janeiro şehrinde 3-14.06.1992’de gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’na tüm dünya liderleri katılmış olmakla birlikte bu faaliyete uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, kadınlar, çocuklar, çiftçiler, işçiler, yerli halklar ve yerli halkın temsilcileri katılım göstermiştir. Gerçekleştirilen bu dünya ölçeğindeki büyük faaliyette çıkarılmış olan 21. Gündem başlıklı çevre eğitimine yeni bir perspektif getirmiş, okul dışında diğer sivil toplum örgütlerinin ve halkın çevre korumasına yönelik süreçlere en etkili şekilde katılımlarının sağlanması gerektiği ön plana çıkarılmıştır. 1993’de imzalanmış olan Maastricht Antlaşması muhtevasında çevrenin korunmasına yönelik konular Avrupa Birliği’nin hedefleri olarak gösterilmeye başlamıştır (Yılmaz, 2016).

Sanayileşmenin hızla gelişmesiyle birlikte dünya genelinde doğal kaynakların azalması ve yok olması, artan nüfus yoğunluğu, çevreye ve ekolojik dengeye yönelik endişeleri arttırmaktadır. Bu durum, mevsim değişiklikleri, buzulların erimesi, ormanların azalması, hava ve deniz kirliliği gibi çevresel sorunların insan sağlığı için ciddi tehditler

oluşturması gibi problemlere yol açmaktadır. Bu nedenle, çevre korunması için acil tedbirler alınması gerekmektedir. Bu sorunların çözümü için uluslararası toplantılar düzenlenmekte ve sosyal, ekonomik ve siyasi çözümler tartışılmaktadır. Ancak, çevre sorunlarının kaynağı her bireyin bilinçsizce çevreye verdiği zararlardır. Bu nedenle, çevre eğitimi ve insanların yaşam tarzlarında yapılacak değişiklikler, çevresel sorunların azaltılması ve çözümü için en sağlam ve kalıcı çözümdür. Ekonomik, hukuki, teknolojik ve siyasi önlemler alınmasına rağmen çevre eğitimi ve sürdürülebilirliği sağlanmadığı sürece çevresel sorunlar çözülemez. Bu nedenle, çevre sorunlarının çözümü için insanların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesinin önemli olduğu bildirilmiştir (Yıldız, 2015).

2.2.4. Türkiye’de çevresel duyarlılığın tarihsel süreci

1961 anayasasının 49. maddesi, insanların beden ve ruh sağlığına uygun bir yaşam sürdürebilmesini ve tıbbi bakım alabilmesini sağlamakla devletin yükümlü olduğunu belirtmiştir. Bu madde, doğanın korunması ve sağlıklı bir yaşam için harekete geçme girişimini temsil etmektedir. Çevresel farkındalığın hızla yayılmasıyla birlikte, 1982 anayasası resmi okulların programlarına çevre kavramının dahil edilmesine öncülük etmiştir (Haktanır vd., 2010 ve 2016). Türkiye’de çevresel duyarlılık ile ilgili ilk adımlar, yerel çevre sorunlarına bağlı olarak ortaya çıktı. 1970’lerde Çarşamba Ovası’nda faaliyete geçen fabrikaların atıkları, Murgul’daki Etibank Bakır İşletmeleri’nin bitki örtüsüne zarar vermesi, Ankara Elmadağ’daki barut ve çimento fabrikalarının tarım arazilerine olumsuz etkisi ve İzmit Körfezi’ndeki kirlilik gibi konular, halkın tepkisini çekti. 1975, 1977 ve 1978 yıllarında yapılan gösteri ve protestolarla birlikte, Türkiye’de çevre meselelerine karşı ilk tepkiler başladı. Anayasal olarak değerlendirildiğinde, Türkiye Anayasası’nın 56. maddesi çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesinin devletin ve vatandaşların görevi olduğunu belirtmektedir. Bu prensip çerçevesinde Türkiye’de çevre bilinci yükselişe geçmeye başlamıştır (Yılmaz, 2016).

Türkiye’de çevre yönetimi ve korunması, ilk olarak 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı’nın kurulmasıyla başlamıştır. Müsteşarlık olarak başlayan yönetim, 1984 yılına kadar bu şekilde devam etmiş, daha sonra Çevre Genel Müdürlüğü adını almıştır. 1989’da yeniden Çevre Müsteşarlığı adını alan kurum, 1991 yılında Türkiye Cumhuriyeti Çevre

Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır (Şengün, 2015). Çevre eğitimine yönelik faaliyetlerin Türkiye’de hem kamu kuruluşları hem de özel sektörce sürekli desteklendikleri görülmektedir. Ülkeler arası diplomatik ilişkileri de belirlemede önemli bir etken haline gelmiş olan çevre ve çevre sorunlarına yönelik hususlar daima güncelliğini korumaktadır. Bu süreçte Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliği seyrinde de daima karşısına çevre sorunlarıyla alakalı çok çeşitli katı düzenlemeler çıkmıştır. Bu düzenlemeler bilhassa 2003 yılında zikredilen katılım ortaklığı belgesinde beyan edilen hükümler, Avrupa Birliği Çevre Politikasına uyum noktasında Türkiye’nin yükümlülükleri ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği Genel sekreterliği, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Gözden Geçirilmiş Türkiye Ulusal Programı muhtevasında (2003) ulusal programımızda öngörülen öncelikli hususlar aşağıda belirtilmektedir (Alım, 2006):

- Suyun kalitesine yönelik iyileştirme,
- Atık yönetimine yönelik etkinleştirme,
- Hava kalitesine yönelik iyileştirme, doğayı koruma,
- Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) sürecine yönelik güçlendirilmiş etkinleştirme ve stratejik ÇED talimatlarına uyumluluk sağlanması,
- Çevresel gürültü yönetimine dair,
- Kimyasalların yönetimine dair,
- Genetik olarak yapısı değiştirilmiş organizmaların konusu,
- Nükleer güvenlik konusu.

2003 yılında çevre yönetimi ve ormanların yönetimi birleştirilerek Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanlığı oluşturulmuştur. Son olarak, 2011 yılında bakanlıkların yeniden düzenlenmesi sürecinde, şehircilik hizmetleri de bakanlığa dahil edilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adı altında görevlendirilmiştir. Bu süreçte çevre yönetimi ve korunması için önemli adımlar atılmış ve kurumlar oluşturulmuştur (Şengün, 2015).

Çevre Bakanlığı ile MEB arasında 14.10.1999 tarihli “Çevre Eğitimi Konularında Yapılacak Çalışmalara İlişkin İş birliği Protokolü” imzalanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Bu protokol kapsamında aşağıdaki hususlar yer almaktadır (Yılmaz, 2016):

- Okul öncesine ait dönemde ve ilköğretim devresindeki çocuklarda çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik uygulama bazında çevre eğitime ağırlık verilmesi,
- Ortaöğretim kurumlarındaki öğretmen ve öğrencilerde çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çevre eğitime yer verilmesi,
- MEB tarafından uygun görülen programlarla, ortaöğretim kurumları programına Çevre Dersinin haftada bir saat şeklinde zorunlu ders olarak konulması,
- Mesleki Teknik Eğitim Programlarında yer aldığı üzere Çıraklık Eğitim programlarında da çevre ders konularının konulması,
- Ülke çapında öğretmen ve öğrencilerin tamamının çevre konusunda bilgilendirilmelerinin temin edilmesine yönelik çevre eğitimiyle alakalı hizmet içi eğitim kurslarının düzenlenmesi hususunda çalışmalar yapılması.

İmzalanmış olan protokoller çerçevesinde çevre eğitimi konusuna olumlu yönde katkılar sağlanılmaya çalışılmış olup, bu kapsamda “Çevre Eğitimi Pilot Projesi”ne yönelik tanıtım toplantıları da yapılmıştır. Çevre eğitime ve bilincine yönelik farkındalığının geliştirilmesine verilen önem, yukarıda bahsedilen protokolde sayılan maddelerinden görülmektedir. Günümüzde hem dünyada hem de Türkiye’de gerçekleştirilen birçok aktivitelere göz atıldığında, çevre bilinci kavramının çok erken yaşlarda edindirilmesi gerekliliği ve bu hususun gerçekleştirilmesinde de öğretmenlere çok büyük vazifelerin düştüğü görülmektedir. Fertlerin çevreye duyarlılık gösteren birer vatandaş olabilmeleri açısından yetiştirilebilmelerine yönelik okul öncesi dönemden başlayarak üniversite kademesine kadar uzun bir yelpazede çevre eğitimi konusu ile birebir etkileşimde olması ve neticede çevreye duyarlı olmanın mutlaka öğrenilmesi gerekir.

2.3. Çevre Eğitiminin Değerlendirilmesi

2.3.1. Çevre eğitimi

İnsanoğlunun eğitilmesi konusu, eğitimin ana unsuru olmakla birlikte dinlerin de ortak amacı arasındadır. Genel manada tüm dinlerin detaylarında farklılıklar da olsa dinler insanoğluna evrensel değerlerin edinilmesini amaçlar. Bilhassa ilahi dinler açısından yerküre ve yerkürede yaşayan canlı olsun cansız olsun tüm varlıklar Yaradan tarafından bir emanet olarak addedilmiş; global ölçekte sorunlara çözüm üretilmesi hususu ise her inanç kapsamında bir zaruret olarak kabul görmüştür. Bu sebeptendir ki dinler de

insanoğlunun çevreye ve tüm canlılara yönelik olarak saygı çerçevesinde davranılmasını, tahrip edilmemelerini ve korunmalarını öğütlemiştir (Yıldız, 2015).

40 yıldan fazla bir mazisi olan çevre eğitimi, bilhassa son dönemlerde insanoğlunun çevre üzerinde olumsuz etkilerinin fark edilmeye başlanmasıyla tanımsal olarak çevre eğitimi gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Bu cihette çevre eğitiminin ana maksadı, sadece fertleri çevre hakkında bilgi sahibi yapmak değil, aynı zamanda çevreyi koruyacak, gözetecek, geliştirecek davranışlar ve tutumların fertlere kazandırılması olmaktadır. ABD’de bulunan Çevre Koruma Örgütü (US EPA) tarafından çevre eğitimi tarif edilirken, çevre eğitiminin yalnızca bir ders veya bir bakış açısı olamayacağını, fertlere eleştirel yönden düşünme yetisi, sorun çözme ve karar verme noktasında beceri edinimleri kazandırılacak ve mevzuyu birçok yönlerden görebilecek bir alan olduğu vurgulanmıştır (Yılmaz, 2016).

Geçmişten günümüze teknolojinin gelişmesi, nüfusun ve şehirleşmenin artmasıyla insanoğlu doğayı da kontrol edebileceğini düşünmüş ve doğal kaynakları, ortamları hızla tüketmeye, yok etmeye başlamıştır. Doğaya verilen tahribatın sonuçları, dünya üzerinde hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi birçok alanda olumsuz sonuçlarını göstermektedir (Zhang, 2020). Yaşam koşullarının değişmesi, nüfusun artması, şehirleşmenin, betonlaşmanın artması, köyden kente göçler; ormanların tahribine, yerleşim alanlarındaki yeşil alanların azalmasına, doğal kaynakların gittikçe yok olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle şehirlerde yaşayan çocukların da doğayla etkileşimi azalmaktadır. Doğa ile etkileşime girmeyen çocukların çevre bilgileri, çevreye karşı duyarlılıkları yok olmaktadır. Çevre mevzusunda bilinçli ve duyarlı insanların yetiştirilmesi, çevre ile ilgili faaliyetlere aktif olarak katılımın sağlanması ancak çevre eğitimiyle gerçekleşebilir. Öte yandan çevre eğitimi, çevreye yönelik tutumların geliştirilmesini, bu tutumların davranış şekline dönüştürülmesini ve böylece bilişsel yönden ekolojik bilgilerin aktarılması sürecini de içeren bir faaliyettir. Bu faaliyet süreci ise bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor becerileri de kapsayan, bireylere günlük hayatlarında yaptıkları işlerde kolaylıklar sağlayan bir oluşturdur. Ayrıca bireylerin günlük hayatlarında ihtiyaç duydukları en önce Sosyal Bilgiler alanı da dahil olmak üzere pek çok disiplinle de iç içe olan bir edimdir (Kaypak, 2017).

Doğa dilinin öğrenilmesi şeklinde de addedilen çevre eğitimi, bireylerde çevreye yönelik bilinç seviyelerinin artmasına yardımcı olacağı gibi bireylerin hayatlarında daimî dönüşümlerin olmasına da yardım etmektedir. Çevre eğitimi kapsamında verilen çevresel problemlerin önlenmesine ve çözülmesine, doğal kaynakların doğru şekilde kullanılmasına, bireylerin çevre ile alakalı bilgilerinin, tutumlarının ve motivasyonlarının, becerilerinin, sorumluluklarının ve yaşam kalitelerinin artırılması olarak veren bir süreçtir. Çevre ile alakalı problemlerin önüne geçilebilmesi adına fertlere doğru biçimde çevre eğitimi sunulmalıdır. Çevre eğitimlerinden amaçlanan maksatlara ulaşabilmesini sağlayabilmek için bizzat öğretmenlerin rehberlik ettiği öğrenci merkezli eğitimlerin düzenlenmesinde zaruriyet bulunmaktadır (Kurtuldu, 2019).

Çevre, en genel anlamda insanoğlunun eylemlerinden ve çalışmalarından doğrudan etkilendiğinden, çevre eğitimlerine yönelik önce fertlerin gereken bilgiler, farkındalık davranışları ve becerilerle teçhiz edilmesi gerekliliği aşıkardır. Çevrenin yapısının disiplinler arası olmasından dolayı çevre eğitiminin de çevre ile alakalı mevzularda sahip olunacak bilinçlilik düzeyi düzleminde, meydana gelen problemlerin çözümü noktasında faal olarak görev alabilecek ve meydana gelebilecek yeni problemlerin meydana gelmesini engellemeye yönelik tutum ve davranış gösterebilecek toplumun oluşturulması maksadıyla yaşam boyunca devam edecek çok boyutlu bir faaliyetler bütünlüğünde olması gerekmektedir (Turan ve Koç, 2021). Çevre eğitimi, dünyanın sonunu getirebilecek, felakete yola açabilecek sorunların ortadan kaldırılması için vazgeçilemez bir araçtır. Bu eğitimler neticesinde çevre bilincine haiz bireyler yetiştirilmek amaçlanır. Bu karakteristiği yönünden çevre eğitimi, çevre biliminden veya diğer ekolojik içerikli eğitimlerden farklılık arz etmektedir. Çevre eğitimi ile bireylere bir yandan ekolojik bilgileri aktarılırken diğer taraftan bireylerde çevreye yönelik tutumlarının gelişmesi sağlanarak neticede de tutumlarının davranışa dönüştürülmesi sağlanır (Erten, 2004).

Çevre eğitimi, çevre dostu insanlar oluşturmak, var olan çevre sorunlarının ve gelecekteki sorunların önüne geçmek için çözüm üretmek, sorumlu vatandaşlar yetiştirmek, yeni nesillere korunmuş bir doğa bırakmaktır. Doğayı ve çevreyi koruyacak yeterliliğe sahip insanları yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Çevrenin korunmasına yönelik çevre dostu davranışların geliştirilmesi, çevreye ait bilgilerin kazandırılması, çevre

sorunlarına karşı sorun çözme becerisi geliştirilmesi, doğa farkındalığı oluşturma sürecini kapsamaktadır. Yaşam boyu devam eden bu süreç bireyleri çevrenin nasıl korunacağına ve iyileştirileceğine dair bir eğitimidir. İnsanların çevreye karşı tutum ve davranışlarında değişiklikler, çevre eğitiminin temel eğitimde alt yapıyı oluşturmasıyla, erken dönemde yaş gruplarına düzeylerine uygun eğitimlerle sağlanabilir. Çevre eğitimi, çocuklara merak uyandırıcı bir öğrenme deneyimi sunan, duyarlılığı, farkındalığı arttıran süreçtir. Bu eğitim bireylerin çevre ile ilgili doğru kararlar alması, ekoloji hakkında bilgi sahibi olmaları, çevre duyarlılığı kazanmaları amaçlanmaktadır (Uslucan, 2016).

Çevre eğitimine çok küçük yaşlarda aile içerisinde başlanılmalı ve yaşamın tüm dönemlerinde de devam ettirilmelidir. Zira fertler hayatları süresince çevre ile iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Yalnızca örgün ve formal eğitim muhtevasında değil yaygın ve informal eğitim muhtevasında yapılacak faaliyetlerle de bütünsel mahiyette bir çevre eğitiminin yapılması; okul ortamlarında çevre eğitimine uygun faaliyetler düzenlenmesi, devlet kurumlarıyla, diğer çevre kuruluşları ya da gönüllü kurumlarla çevre esasında faaliyetlerin nitelik ve nicelik mahiyetinde artırılması cihetine yönelmelidir. Avrupa ülkelerinde git gide yaygınlaşmaya başlayan sürdürülebilir çevre eğitim uygulamaları gibi benzer faaliyetlerin daha faal ve geniş katılımcılık düzeyine getirilmesi, bu konuya ilişkin yapılacak en önemli aşamalardan birisi olacaktır (Yılmaz, 2016).

2.3.2. Çevre eğitiminin esasları

Çevre eğitimi esasında okul öncesi dönemden başlayan, aşama aşama devam eden, tespit edilmiş eğitim programları muhtevasında öğrenenlere edindirilen bir olgu olduğundan; bireylere anlatılırken deneyim aktarılan bir sistemler bütünüdür. Çevre eğitimi muhteva olarak bireylere katılım içerisinde çalışma şansı verilen, grup içinde etkileşimin sağlandığı ve sonuçta bireye çevreye yönelik farkındalık kazandırmaya yönelik olmalıdır. Bu hususa ilave olarak, çevre eğitimi muhtevasında bireylere gerekli davranışsal bilincin kazandırılmasına yönelik olarak ilk ve ortaöğretim, lise ve üniversite seviyelerinde çevre eğitimlerine katkı sağlayacak projeler geliştirilmelidir, bu projelere destekleyici mahiyette olan organizasyonlar (sempozyum, panel, söyleşi, vb.) düzenlenmelidir (Ünal ve Dımışkı, 1999; Yılmaz, 2016).

Yücel ve Morgil (1998), çevre eğitiminin esaslarını aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Kendini bilgilendirmesi – başkalarını bilgilendirmesi,
- Kendisinin bilinçlenmesi – başkalarını bilinçlendirmesi,
- Davranışlarda daimilik, hassas ve olumlu değişiklik kazanımı – Başkalarına hassas ve olumlu davranış değişikliği kazandırma,
- Doğal çevrenin, tarihin, kültürel ve estetik değerlerin korunması,
- Zarar vermeden ve yok etmeden doğanın kullanılması,
- Kirletilen, tahrip edilen çevrenini geri kazanılması,
- Aktif katılımın sağlanması ve problemlerin çözümünde görev alınması.

Çevre eğitimi kendisini oluşturan tüm unsurların bütünüyle beraber bir bütün olarak incelenmeli, çoklu disiplinler bir yaklaşımla bütünleştirilmeli ve öğrenci merkezli olmalıdır. Ayrıca, öğrencilerin farklı çevresel meseleler hakkında bilgi sahibi olmaları, çevre ile ilgili hassasiyet ve duyarlılık geliştirmeleri, sorun çözme ve eleştirel düşünme yetilerini kullanmaları ve çeşitli öğrenme ortamlarında uygulamalı etkinliklerle karşılaşmaları da önemlidir. Bu yaklaşımlar, öğrencilerin çevre konularında daha bilinçli ve sorumlu davranmalarını sağlayarak sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesine katkı sağlayabilir (Ünal ve Dımışkı, 1999).

2.3.3. Çevre bilinci

Çevre bilinci kavram olarak çok geniş kullanım alanı olmasına rağmen günümüz dünyasında kendini en yoğun olarak gösterdiği alan politikadır. Bu çerçevede çevre bilincinden kasıt; çoğu bilim adamının da önemle vurguladığı şekliyle çevre bilgisi, çevreye olan tutum ve çevreye olan faydalı katkı sağlayan davranışlardır. Çevre bilinci Şekil 1 de de görüleceği üzere şu şekilde kısaca açıklanabilir (Kurtuldu, 2019; Erten, 2004):

Çevre bilgisi: Çevreye ait problemler, bu problemlere yönelik çözüm yolları, ekolojik denge alanındaki gelişmeler ve doğa ile ilgili tüm bilgilerdir.

Çevreye yönelik tutumlar: Çevre meselelerinden kaynaklı korkular, huzursuzluklar, kırgınlıklar, kişinin değer yargıları ve çevre meselelerinin çözümüne yönelik hazır olma

gibi kişilerin çevreye faydalı davranışlara karşı gösterdikleri olumlu veya olumsuz etki, davranış, tutum ve düşüncelerin hepsini içermektedir.

Çevreye yararlı davranışlar: Çevrenin korunmasına yönelik çaba verilen gerçekçi davranışlardır. Literatürde bu tür davranışlar; çevre dostu, çevreye faydalı davranışlar gibi adlarla sıfatlandırılmaktadır.

Tamamlayıcı ve sürekli geliştirici bir yapıya sahip olan çevre eğitimleri, örgün eğitim programlarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Ancak, geleceğimizi emanet ettiğimiz nesilleri yetiştiren öğretmenlerin de aynı şekilde çevre bilinciyle donatılmış olmaları önemlidir. Öğretmenlerin çevre konularında sergiledikleri davranışlar, bilinç seviyeleri, hassasiyetleri, duyarlılıkları ve sorumlulukları, öğrencilerine de model davranış olarak yansıyacaktır. Bu nedenle, çevreyle ilgili konularda bilgi, beceri ve değerler açısından nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi, hem öğretmenler hem de geleceğe hazırlayacakları bireyler açısından büyük önem taşır. Türkiye'deki eğitim fakülteleri, öğretmen yetiştirme görevlerinin yanı sıra, toplumda çevre bilinci oluşturma ve çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesi görevini de üstlenmiştir. Bu nedenle, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleklerine başlamadan önce çevre bilinci ve duyarlılığı konusunda donatılmış olmaları gerekmektedir. Bu amaçla, eğitim fakültelerinde lisans programları kapsamında, öğrencilere çevre konularıyla ilgili gerekli bilgi, beceri ve değerleri edindirecek nitelikte derslere yer verilmelidir. Bu sayede, öğretmen adayları, öğretmenlik mesleğini icra ederken çevreye karşı duyarlı ve sorumlu bir tutum sergileyecekleri gibi, öğrencilerine de bu tutumu benimsetme konusunda daha etkin olabileceklerdir (Yılmaz ve Sayhan, 2018).

2.3.4. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirliğin çevresel boyutu

Son dönemlerde çok sıklıkla kullanılan sözcüklerden biri olan İngilizce “sustainability” Türkçe manası “sürdürülebilirlik” olan bu kelime; sürdürme, destek olma, devamlılığını ve var olmasını sağlama manalarına gelmektedir. Sürdürülebilirlik sözcüğü geniş bir yelpazede kullanılan bir kavram olup; toplumun haiz olduğu bilimsel, doğal, sosyal, kültürel ve insan kaynaklarının doğru bir biçimde kullanılmasını sağlayan bir süreci ifade etmektedir (Kurtuldu, 2019). Sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin ihtiyacı olan doğanın, doğal kaynakların korunması, çevresel değerlerin ıslahı, çevrenin tehlikeye atılmadan kalitesinin arttırılması ve geliştirilmesi sürecini kapsamaktadır (TBMM,

1983). Sürdürülebilir çevrenin sağlanması, bireylerin sorumluluğunda olup amacı; geri dönüşüm, kaynakların kontrollü kullanımı, çevrenin korunarak gelecek nesillere bırakılmasıdır (Kükürt, 2021).

Başlangıçta ekonomik ve siyasi bir kavram olarak zikredilen sürdürülebilirlik kavramı son dönemlerde kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması olarak anlamlandırılmaktadır. Aslında çevresel sürdürülebilirlik kavramının kullanılmasıyla, kaynakların artık hızla tükendiği ve bunun sonucunda da ileride çok ciddi sorunlar yaşanabileceğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik kavramının kullanılmasıyla, doğal dengenin korunmasına, geri dönüşüm faaliyetlerinin artırılmasına, tüketim toplumu olmaktan çıkıp üretim toplumu olunmasına yani üretimi artırmaya, ayrıca çevresel bilinç seviyesi yüksek, çevreye duyarlı ve çevre dostu olan bireylerin yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kurtuldu, 2019).

Canlıların hayatlarını idame ettirebilmesi, beslenebilmesi, barınabilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli ortamın yani çevre ile hayatlarını idame ettirecek ihtiyaçlar ve bunu karşılayacak kaynakların miktarı arasında bir denge olmak zorundadır. Dolayısıyla kaynakların kullanılması ve yenilenme oranı, o bölgede yaşayan canlıların yaşamsal alanların ve biyoçeşitliliğinin muhafaza edilmesi, canlıların nesillerinin sürekliliğinin temin edilmesi, toprak, su ve hava kalitesinin kontrol altında tutulması gibi unsurlar çevresel sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmaktadır (Kaypak, 2011).

Çevresel sürdürülebilirliğe en çok etki eden etmenler sanayileşme, kentleşme, kontrolsüz nüfus artışı olmaktadır. Bu bağlamda kontrolsüz nüfus artışının mevcudiyeti, zaman içinde kaynakların hızla tükenmesine ve beraberinde çevresel sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Doğa kontrolsüz bir şekilde kullanılırsa zamanla da doğal kaynaklar tükenmeye başlayacak, üretim faaliyetleri de sınırlı hale gelmeye başlayacaktır. Kaynakların tükenmesini önlemeye yönelik olarak, yenilenebilir kaynak stoklarının artırılması, yenilenemeyen kaynakların kullanılmaması ve çevre koruma etkinliklerinin ve hızlı üretim faaliyetlerinin etkinliği ile de tükenen kaynakların telafi edilmesine olanak sağlanmalıdır. Bilhassa ekonomik faaliyetlerin hızla arttığı sanayi devrimi sonrasında çevresel ortamlar da olumsuz yönde etkilenmiş ancak bu hususa 1960'lara değin görmemezlikten gelinmiştir. Son dönemlerde çevresel koruma

etkinlikleri muhtevasında sürdürülebilirlik yönünde sürdürülebilir kaynak kullanım stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır (Kurtuldu, 2019).

Bu kapsamda sürdürülebilir kaynak kullanımı stratejileri (3R) denilecek hususlar aşağıda belirtilmektedir:

Azaltmak: Kullanılacak olan ürünlerin atık miktarlarının az olduğuna dikkat edilerek seçilmesidir (reduce).

Yeniden kullanma: Kullanılmış ürünlerin kullanım sonrasında atılmaması ya tamamının ya da bir kısmının yeniden kullanılmasıdır (reuse).

Geri dönüşüm: Kullanım süresi sona eren ürünlerin kullanılabilir yeni bir ürün haline dönüştürülmesidir (recycle).

2.4. Öğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Yönünden Çevre Eğitimlerinin Değerlendirilmesi

Çevre bilinci ve hassasiyetinin olumlu yönde davranışsal dönüşüme katkı sağlayabilecek eğitim programlarının ve öğretim malzemelerinin saptanması ve geliştirilmesi, sadece bu konuda bilgi sahibi olan uzmanlar tarafından örgün eğitim kapsamında gerçekleştirilebilir. Bu bakımdan okul öncesinden başlamak üzere üniversite yıllarına kadar geçen örgün öğretim dönemlerinde çocukların çevre bilincine sahip olması ancak eğitim öğretim müfredatlarını etkin bir şekilde öğretecek öğretmenlerle mümkündür.

2.4.1. Okul Öncesi Çevre Eğitimi

Bireyler doğdukları andan okula başlamalarına kadar geçen süre zarfında ailelerinin etkisi altındadır. Bu nedenle, çevre bilinci ilk olarak aile ortamında kazanılabilir. Velilerin bu konuda bilgi sahibi olması, bilinçli nesillerin oluşturulması açısından önemlidir. Küçük çocuklar için çevre, kendilerinin içinde bulunduğu ortamın tamamını kapsar. Çocukların çevreyi tanımaya başlamasıyla birlikte, iletişim, çevresindeki nesnelere ve kişiler hakkında bilgi sahibi olmaları gereklidir. Ayrıca, çocukların bu ortamın ayrılmaz bir parçası olduklarını kavramaları önemlidir. Bu sayede, çocukların çevreye yönelik benimseme duygusu gelişir. Çocukların sorumluluk duygusunu

benimsemeleri de önemlidir. Çocuklar, küçük yaşlarda çevreye karşı sorumluluk duydukları takdirde, çevreyi korumaya yönelik davranışlar sergilerler. Örneğin, oyuncaklarını toplamayı öğrenmek, odalarını düzenli tutmak, evi kirletmemek gibi davranışlar, çevreyi korumaya yönelik davranışlar arasında yer alır. Bu davranışların ev veya aile ortamında kazandırılması, örnek olunarak sağlanabilir. Kreş ortamında veya anaokulunda çocuklar, drama, oyunlar, deneyler, öykü kitapları ve çizgi filmler gibi yöntemlerle çevre mevzusu hakkında eğitilebilirler. Bu sayede, çocukların çevre bilinci ve hassasiyeti geliştirilerek olumlu yönde davranışsal dönüşüm sağlanabilir (Yücel ve Morgil, 2016).

Okul öncesi eğitim kurumlarında çevre sevgisinin kazandırılması MEB “Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği”nde, öğrencilerden beklenen davranışlar “Çevrenin doğal ve tarihi güzelliklerini, sanat eserlerini korumaları ve onları geliştirmek için katkıda bulunmaları” şeklinde ifade edilmiştir. Bu dönemde, eğitim çocukların bilişsel, fiziksel, duygusal-sosyal, kişisel gelişim ve psiko-motor becerilerini desteklemek amacıyla sunulmaktadır. Çocukların doğru tutumları benimsemeleri ve doğru davranışları geliştirmeleri için, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ve yaşama karşı farkındalık kazandırılması oldukça önemlidir. Bu noktada, sosyal çevre ve okul da büyük bir rol oynamaktadır. Okullar, çocukların sosyal becerilerini geliştirmeleri için uygun bir ortam sağlamalı ve çocukların bilişsel ve duygusal-sosyal gelişimlerini destekleyecek eğitim programları sunmalıdır. Ayrıca, öğretmenlerin ve diğer yetişkinlerin, çocukların psiko-motor becerilerini geliştirmeleri için uygun materyaller ve etkinlikler sunmaları gerekmektedir. Böylece çocuklar, bedensel gelişimlerini destekleyecek etkinlikler yaparak, fiziksel becerilerini geliştirebilirler (Haktanır vd., 2016).

Okul öncesi eğitimde, çocukların bilişsel, fiziksel, duygusal-sosyal, kişisel gelişim ve psiko-motor becerilerini desteklemek için dikkat edilmesi gereken noktalar aşağıda sıralanmıştır (Gülay Ogelman ve Güngör, 2015):

- Eğitim programları, çevre eğitimi konuları ile bağlantılı hale getirilmeli ve çevre eğitimi konularının diğer programlarla bütünleşmesi sağlanmalı,

- Sınıf içinde yapılan etkinlikler ve oyunlar doğa ile ilgili mesajlar içermelidir. Oyun, çocuklar için en iyi öğrenme aracı olduğu için doğal çevre ile etkileşimleri bu yöntemle gerçekleştirilmeli,
- Doğal çevre ile etkileşim kurarak çocukların zihinsel, fiziksel ve duygusal katılımı desteklenmeli,
- Ezbere dayalı öğrenmeden vazgeçilmeli ve kavramları anlamlandırabilme ve analiz esasına dayalı öğrenme sağlanmalı,
- Okul içi ve dışındaki etkinlikler için farklı bitkiler, hayvanlar, su ve toprak gibi unsurlar kullanarak çocukların unutulmayacak, güvenli ve hoş deneyimler edinmelerine fırsat verilmeli,
- Çevre eğitimi etkinliklerinde çocuklar arasındaki yardımlaşma, sosyal etkileşim ve işbirliği desteklenerek ailelere de yer verilmeli, aileler bu konuda yönlendirilmeli ve ilgili kurum ve kuruluşlardan destek alınmalı,
- Öğretmenler, çevre ile ilgili kazanılmasını istediği davranış ve tutumları kendilerinde geliştirerek çocuklara örnek olmalı, öğretmenler bilmedikleri bitki ve hayvanların isimlerini araştırmalı,
- Çocuklara, çevreleri ile ilgili belgeseller izlettirilmeli ve bu belgeseller hakkında konuşulmalı,
- Sınıflarda çevre ile ilgili özel köşelere yer verilmeli ve çocuklar tanıdıkları, bildikleri hayvan ve bitkilere zarar vermeden sevebilmeleri için cesaretlendirilmelidir.

2.4.2. İlkokul ve ortaokullarda sosyal bilgiler dersinde çevre eğitimi

Örgün eğitim kademelerinin tamamı çevre eğitimi açısından büyük öneme sahip olsa da ilkokul dönemleri öğrencilerin birçok özelliği ve kimliklerini kazandıkları dönem olması nedeniyle çevre eğitiminde öncelikli bir yere sahiptir. Ülkemizdeki eğitim kurumlarında hayat bilgisi dersi ilkokul 1,2 ve 3. sınıflarında çevreye yönelik konulara giriş seviyesinde çevre ve sağlıkla alakalı konulara yer vermektedir. Bu ders daha sonraki sınıflarda sosyal bilgiler, fen ve teknoloji dersleri olarak devam ettiği için çevre konusunda bilinç ve duyarlılığın oluşturularak uygulamaya döküldüğü dönemlerdir (Yılmaz, 2016; Yücel ve Morgil, 2016).

Ortaokullarda okutulan sosyal bilgiler dersi müfredatında konu olarak öğretim programına dahil edilmiş olan “Birey ve Toplum” ile öğrencinin yaşadığı topluma katılımcı bir üye olarak “ben” ve “biz” kavramlarını öğrenerek içerisinde yaşadığı topluma yönelik farkındalık kazanması hedeflenmiştir. Diğer bir ders olan “Kültür ve Miras” ile öğrencinin ataları ve önceki medeniyetler tarafından bırakılan kültürel miraslar ve bu mirasların korunmasına yönelik bilgi sahibi olunmasının önü açılarak, geçmişlerini keşfetme yolculuğu amaçlanır (MEB, 2018; Turan ve Koç, 2021).

Çevre eğitime yönelik konular tüm örgün eğitim kademelerinde bulunan dersler açısından önem arz etmektedir. Ancak sosyal bilgiler dersi muhteviyat olarak etkin vatandaş yetiştirilmesi vazifesini üstlenmiş olup, toplumu ilgilendiren mevzuları içerisinde bulunduran bir ders olduğundan çevre eğitimi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Sosyal bilgiler dersi, çevre eğitimi açısından son derece önemlidir. Dersin müfredatında yer alan konular arasında, doğanın insanlarla olan ilişkisi, tüm canlıların tüketim ve üretim faaliyetleri, evrim, türlerin oluşumu ve kaybolması, nüfus artışı, kontrolü ve ilişkileri gibi konular yer almaktadır. Bu konuların öğrencilere aktarılmasıyla birlikte, çevrenin korunmasının ne kadar önemli olduğu vurgulanmalıdır. Öğrencilere, ekosistemin doğru yönetilmesinin sadece insanlar için değil, tüm canlılar için hayati bir öneme sahip olduğu öğretilmelidir. Sosyal bilgiler dersinin bir diğer önemli konusu, tarım ve çevre kirliliğidir. Öğrencilerin, gübre ve ilaç kullanımının çevre kirliliğine ve tarım ürünlerinin önemine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, sosyal bilgiler dersi çevre eğitimi açısından son derece önemlidir ve öğrencilere doğal kaynakların korunmasının ve sürdürülebilir bir gelecek için çevre bilincinin geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğu öğretilmelidir (Özbuğutu vd., 2014).

Sosyal bilgiler kapsamında, öğrencilere sosyal yaşama yönelik tutum ve değer edindirmek, öğrencinin toplumun bir iyi bir bireyi ve vatandaşı olmasının sağlanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Bu sebeptendir ki sosyal bilgiler öğretimde duyuşsal özelliklerin geliştirilmesine yönelik çevre ve çevre bilinci kavramlarına yer verilmesi gerekir. Öte yandan edinilen tutum ve davranışların küçük yaşlarda yerleştiği, yerleşenlerin de (ister doğru ister yanlış olsun) çok zor dönüştürülebildiği aşıkardır. Bu nedendir ki çevre eğitime yönelik faaliyetler öncelikle ailede başladığından ilkökul ve ortaokul dönemlerinde öğrencilere mutlaka çevre bilinci ve çevreye yönelik olumlu davranış edindirilmelidir (Alım, 2006).

Çevre eğitimine yönelik olarak araştırmacılar tarafından ilkokullarda okutulan derslerde yer alan kitap içeriklerinde çevre eğitimlerinin bulması ve yapılan merkezi sınavlardaki durumlarının sorgulanmalarının yapılması hususunun faydalı olabileceği düşünülmektedir. Öte yandan yapılan merkezi sınavlar muhtevasında bulunan çevre eğitimi ile alakalı soruların, öğretim programları ile verilmesi istenilen edinimlerin, ders kitapları içeriğinde bulunan faaliyet, etkinlik ve değerlendirmeye ilişkin problemlerin seviyelerinin hangi bilişsel düzeylerde olduklarının araştırılması ve incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) sonucunda fen bilimleri kapsamında değerlendirme konusu altında sorgulaması yapılan yer bilimine dair soruların çevre eğitimiyle alakasının olduğu ve üst düzeyde düşünme yetisi isteyen bu soruların bulunduğu bu sınav neticesinde yıllara göre en düşük puan ortalamasının genel bazda bu alanda olduğu görülmektedir (Turan ve Koç, 2021).

Sosyal bilgilerde özellikle üç alt amaç çevre için eğitim açısından dikkat çekici öneme sahiptir. İnsanların birbiriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer vatandaş olarak yetişirler; çevreyi korumanın günümüz ve gelecek yıllar için önemini kavrarlar; yaşanabilir bir çevrenin temel insan hakkı olduğunu kavrarlar. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi verilirken eğitim programının içeriğine dikkat edilmeli ve çevre eğitiminin konularla bütünleştirilmesi sağlanmalıdır. Yapılan eğitimler merak uyandırıcı olmalı, etkili ve kalıcı öğrenmeleri desteklemelidir. Kavramlar ezbere yönelik değil, analize ve anlamaya dayalı olarak öğretilmelidir. Eğitimlerde doğa ile etkileşim sağlayan olumlu mesaj veren etkinlikler kullanılmalıdır. Çevre eğitiminde disiplinler arası eğitim anlayışının benimsenmesi, uygulamaya dönük olması, programdaki konularla ilişkilendirilmiş olması kalıcı öğrenmeler sağlamaktadır. Dolayısıyla bireyde çevre okuryazarlığı, sürdürülebilirlik, çevreye karşı tutum konularında bilgi, beceri geliştirmektedir (Kükürt, 2021).

Çevre eğitimi, çocukların doğrudan etkileşim içinde olduğu bireyler, okullar, sivil toplum kuruluşları ve medya tarafından etkilenmektedir. Aileler ve öğretmenler gibi yakın çevredeki kişiler, çevre farkındalığı oluşturmak için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak çevre eğitiminde başarı sağlanabilmesi için, toplumun tüm kesimlerine yayılacak şekilde faaliyetlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu nedenle, sivil toplum

örgütleri, üniversiteler ve diğer kurum ve kuruluşlar büyük sorumluluklar üstlenmelidir. Kampanyalar, etkinlikler ve çevre eğitime yönelik programlar bu kurumların faaliyetleri arasında yer almalıdır. Ayrıca, eğitimciler ve diğer yetkililerin bilinçlendirilmesi için hizmet içi eğitim kursları düzenlenmelidir. Bunun yanı sıra, sempozyumlar, kongreler ve paneller gibi etkinliklerle üniversitelerin akademisyenleri ve sivil toplum örgütlerinin yetkilileri de dahil edilerek toplum bilinçlendirilmelidir (Alım, 2006).

Okul bahçelerinin doğaya uygun olarak düzenlenmesi, okulların fabrika gibi çevre kirliliği oluşturan yapılardan uzak olmasına dikkat edilmelidir. Sivil toplum kuruluşlarının çevre eğitime katılması, birebir gözlemler ve tanıma fırsatı sağlamaktadır. Diğer bir etmen olan kitle iletişim araçları, televizyon programlarıyla, dinlediği şarkılarla, izlediği belgesel ve filmlerle çocukların çevreye karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Uslucan, 2016). Yapılan araştırmalara göre işitsel ve görsel medyanın çevreye yönelik eğitimi önemli derecede etkilediği anlaşılmaktadır. Örneğin; ABD’de yapılmış bir araştırmada ilköğretim dönemindeki öğrencilerin kazandıkları çevre bilgisinin büyük çoğunluğunu (%63) görsel ve yazılı medyadan öğrendikleri, az bir kısmını (%12) okuldan, çok az bir kısmını da (%9) aile ve arkadaşlarından öğrendikleri görülmüştür (Alım, 2006).

Sosyal bilgiler dersinin okutulduğu bütün sınıf düzeylerinde öğrencilere araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve mekânı algılama becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu beceriler, öğrencilerin basitten karmaşığa, yakından uzağa ve bulunduğu yerden çevreye doğru açılan ve gittikçe kompleks bir hâl alan bir yaklaşım ile dâhil edilmeleri ile kazandırılacaktır (MEB, 2018).

2.4.2.1. İlkokul ve ortaokullarda çevre eğitimi için yapılan projeler

Ülkemiz çapında ilkokullar ve ortaokullardaki öğrencilerin çevre bilincinin oluşması, çevreye karşı duyarlılıklarının artması, sorunları yerinde görmek ve çözüm yollarını araştırmaları için birçok proje geliştirilmiştir. Bu projelerden bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

“Eko-Okullar Programı” Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV) tarafından yürütülen çevre sorunlarını en aza indirmek ve çevre konusunda daha duyarlı bir toplum oluşturulması için uygulanan bir programdır. Eko-Okullar Programı, okul öncesi ile ilk ve ortaokullarda çevre bilinci, çevre yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi vermek için uygulanan bir programdır. Katılımcı yaklaşımıyla okullardaki öğrenciler hem çevresel konularda bilgi edinirler hem de ailelerini, yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarını (STK) çevresel konularda bilinçlendirmede etkin rol alırlar. Program, okullarda ISO 14001/EMAS üzerine kurulmuş bir çevre yönetim sisteminin uygulanmasını da sağlar. Yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma sürecinin uygulanmasına yardımcı olmak üzere, öğrenciler okulun çevresel etkilerini azaltmak için uygulanan 7 Adım’da etkin rol almak için yönlendirilirler. Dolayısıyla eko-okullar, sınıfta ders öğretmenin ötesine geçerek, toplumun diğer bölümlerinde de çevre duyarlılığının sağlanmasında rol almış olurlar (Eko-okullar, 2022).

“Ortaokul TEMA Eğitim Programı”, ortaokul düzeyindeki çocuklar için tasarlanmıştır ve bir eğitim öğretim yılı boyunca farklı dersler ve kulüp çalışmaları kapsamında uygulanmaktadır. İlk saha uygulamalarına 1996 yılında başlanan ve 2014 yılında yapılan geliştirme ile Ortaokul TEMA olarak adlandırılan Eğitim Programı, Millî Eğitim Bakanlığı işbirliği ile gönüllü öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Temel amacı çocuklara ekolojik okuryazarlık konusunda farkındalık kazandırmak olan program, çocukların doğadaki diğer canlılarla empati geliştiren ve günlük yaşamdaki tercihlerinin doğayı nasıl etkilediği konusunda farkında olan bireyler olmalarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Disiplinler arası bir yaklaşımla hazırlanan program, çocukların doğa ile buluşmasına olanak sağlayan etkinliklere ağırlık vererek aynı zamanda doğayla bağ kurmalarını da amaçlamaktadır. Türkiye’nin 81 ilinde uygulanan program kapsamında 33 yüz yüze ve 7 çevrim içi etkinlik olmak üzere toplamda 40 etkinlik önerisi bulunmaktadır. Ortaokul TEMA Eğitim Programı kapsamında bugüne kadar Türkiye’nin 81 ilinde yaklaşık 8.000 sınıf/öğretmen ve 200.000 çocuğa ulaşılmıştır (TEMA, 2022).

“Ekolojik Okuryazar Öğretmen Eğitimi”, “Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü” ve “Tema Vakfı” iş birliği ile 2011 yılında başlatılan Türkiye’nin ilk Ekolojik Okuryazar Öğretmen Eğitimi Yalova Karaca Arboretum’da açılmıştır.

“Sıfır Atık Eğitim Projesi”, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve TEMA Vakfı iş birliğinde 2018 yılında pilot uygulama ile başlayan ve 2019’dan itibaren Tetra Pak Türkiye’nin destekleriyle uygulanan bir projedir. Çocukların doğal varlıkları korunması, doğa dostu tüketim alışkanlıkları, atık yönetimi gibi konularda farkındalık kazanmaları ve “sıfır atık” yaklaşımını benimsemeleri hedeflenmektedir. Proje, okul öncesi ve ilkokul seviyesindeki çocuklar için hazırlanan ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği ile sınıflarda uygulanan sınıf içi eğitim etkinliklerini ve 81 ildeki tüm eğitim kademelerindeki öğretmenlerin içeriklere ulaşabilmesi amacı ile tasarlanan “Sıfır Atık Eğitim Portalı”nı kapsamaktadır (TEMA, 2022).

“İklim Değişikliği Eğitim ve Farkındalık Projesi”, Millî Eğitim Bakanlığı ve TEMA Vakfı iş birliğinde uygulanan bu projede çocukların ve yetişkinlerin iklim ve iklim değişikliği ile ilgili farkındalık kazanması amaçlanmaktadır. Bu proje kapsamında ilkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki çocuklara yönelik eğitim etkinlikleri ile genç ve yetişkinler için tasarlanan farkındalık etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Etkinlikler ile çocuk, genç ve yetişkinlerde iklim değişikliği konusunda farkındalık sağlamak hedeflenmektedir. İlkokul, ortaokul ve lise seviyesindeki çocuklar için hazırlanan proje, yaş gruplarının özelliklerine göre çocukların mevsimler, iklim, iklim değişikliğinin nedenleri ve sonuçları, iklimin insan faaliyetleri sonucunda nasıl etkilendiği ve günlük hayatta uygulanabilecek çözüm önerileri gibi konularda farkındalık geliştirmeleri amacıyla geliştirilmiştir. Sınıf içi eğitimler, afiş, sunum, film, e-dergi gibi eğitici materyallerle desteklenmektedir (TEMA, 2022).

“Doğayı Keşfediyorum Projesi”, Avcılar Belediyesi ve Avcılar İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü iş birliğinde 2021 yılında okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise kademesindeki çocuklar ve gençler için hazırlanmıştır. Avcılar ilçesinde tüm okul kademelerindeki çocukların ve gençlerin yakın çevrelerindeki doğayı gözlemleyerek keşfetmelerini amaçlamaktadır (TEMA, 2022).

2.4.3. Liselerde çevre eğitimi

Lise düzeyinde eğitim verilirken “Çevre” adı altında çevre eğitimiyle ilgili bir ders bulunmasa da Coğrafya, Biyoloji, Kimya, Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerde “çevre” konusu işlenmektedir. Mesleki ve Teknik Eğitim Liselerinde ise çevre konusu ile ilgili kazanımlar “Aile ve Tüketici Hizmetleri”

alanı 2020 programında yer alan “Atıklar Dersi” , “Geri Dönüşümlü Ambalajlar Dersi” , “ Yaşadığımız Çevre Dersi” gibi derslerde çevre ile ilgili konulara geniş bir biçimde yer verilmiştir (Şahin, 2021).

Lise öğretimi muhtevasında çevreye yönelik eğitimin temel amacının çevre mevzularında sorumlu davranış gösterebilen, gerekli bilgiye, beceriye ve değer yargılarına sahip donanımlı vatandaş olarak yetişmelerine katkı sağlamak ve yardımcı olmak olmalıdır. Lise öğretimi muhtevasında çevreye yönelik eğitimin kapsamının; temel ekoloji bilgisini, çevre konusunda gerekli bilincin oluşmasını, araştırma ve değerlendirmenin yapılabilmesini, bilgiyi kullanmasını, sorun çözüm tekniklerini kullanmasını, sorunun çözüme ulaştırılmasını, vb. temel çevre ile ilgili konuları kapsamaması olmalıdır (Yücel ve Morgil, 2016).

2.4.4. Yükseköğretimde çevre eğitimi

Çeşitli üniversite programlarında, çevre ile ilgili tutum ve davranışlara yönelik kazanımları artırmak amacıyla verilen dersler oldukça yaygındır. Bu dersler arasında Çevre Hukuku, Ekoloji, Çevre ve İnsan, Çevre Felsefesi, Türkiye'nin Çevre Sorunları ve Çevre Biyolojisi gibi dersler bulunmaktadır. Bu dersler, çevre sorunları, bu sorunların çözümleri ve ekosistemler hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Çevre mühendisliği, biyoloji ve sınıf öğretmenliği, ziraat, mimarlık, kamu yönetimi gibi birçok bölümde de çevre konuları ele alınmaktadır. Ayrıca, seçmeli dersler kategorisinde de çevre ile ilgili dersler mevcuttur (Özbuğutu vd., 2014). T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan Çevre Atlası ise çevre eğitiminin yalnızca mühendislik bölümlerinde değil, tıp, hukuk, iktisat ve çeşitli sosyal bilim dallarında da verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle çevre konularına yeterli önem verilmesi önemlidir (Şahin, 2021).

Üniversiteler, toplumun faydasına katkı sağlayacak nitelikli bireyleri yetiştirmektedir ve bu bağlamda öğretmenlerin ve eğitimcilerin çevre bilincine sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle, çevre konularının öğretimi, örgün eğitim programlarının içeriğinde çok önemlidir. Eğitim sürecinde önemli bir görevi olan öğretmenlerin ve eğitimcilerin, çevre ile ilgili konularda eğitim almaları gerekir. Bu nedenle, çevre eğitimi tüm ülkeyi etkilemeli ve tüm toplumun bu sürece katılması gerekmektedir. Çevre konularında etkin bir şekilde katılım sağlayan ve toplum menfaatleri için bireysel

çıkarların ayrı düşünülmeceği gerçeğini anlayan bir eğitim metodolojisi ve halkın katılımını hedefleyen bir eğitim sistemi, toplumların düşünme ve karar verme gücünü de geliştirecektir. Çevre eğitimi, sadece bilgi vermekle kalmayıp sorumluluk duygusu oluşturma'nın yanı sıra, insan davranışlarını da etkileyebilecek duygusal bir boyuta sahip olmalıdır (Yılmaz, 2016).

YÖK Sosyal Bilgiler Eğitimi Lisans Programı incelendiğinde çevre ve çevre eğitimine yönelik mevzularda ilgili derslere ve konulara sınırlı bir şekilde yer verildiği anlaşılmaktadır. Alan dersleri kapsamında bulunan "Tarih" derslerinde çevre ve çevre eğitimine yönelik mevzulara yer verilmediği görülmekteyken, "coğrafya" dersleri muhtevasında direk çevre ve çevre problemleriyle alakalı konulara yer verildiği gözlemlenmektedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi Lisans Programı muhtevasındaki alan dersleri içinde yer alan "Günümüz Dünya Sorunları" dersi içeriğinde çevre sorunlarına yönelik hususlara yer verildiği, öteki Sosyal Bilgiler ders içeriklerinde çevre, çevre konuları ve çevre eğitime yönelik herhangi bir konunun olmadığı gözlemlenmektedir. Öte yandan çevre ve çevre eğitime yönelik konuları kapsayan derslere bakıldığında içinde uygulamalı derslerin de olmadığı görülmektedir. Buna ilave olarak, "Sosyal Bilgiler Eğitimi Meslek Bilgisi" ve "Genel Kültür" ders muhtevası kapsamında çevre ve çevre eğitime yönelik herhangi bir konu alanına rastlanılmadığı bildirilmektedir (Yılmaz, 2016; Yılmaz ve Sayhan, 2018).

"Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı" incelendiğinde, sosyal girişimcilik, küresel vatandaşlık ve çevre eğitimi konularına özel olarak ayrılmış bir dersin olmasa da programda bu konularla ilişkilendirilebilecek bazı dersler yer aldığı söylenebilir. Bu programda "Siyasi Coğrafya", "Vatandaşlık Bilgisi" derslerinin yanı sıra "Küresel vatandaşlık"la ilişkilendirilebilecek "Günümüz Dünya Sorunları", "İnsan Hakları ve Demokrasi" ile Antropoloji' derslerinden başka "Küreselleşme", "Avrupa Birliği ve Türkiye ile Küresel Eğitim" dersleri de seçmeli olarak okutulmaktadır. Diğer yandan "Sosyal girişimcilik" ile ilişkili bir ders doğrudan bulunmasa da "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersi ilişkili olabilir. Topluma hizmet uygulamaları dersi, öğrencilere toplumsal sorunların belirlenmesi, çözüm üretme ve sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi gibi becerileri kazandırmayı hedefleyen bir ders olarak önem arz etmektedir. Bu ders, öğrencilere bilimsel etkinliklerde yer alma, gönüllü projelere katılma ve topluma hizmet çalışmalarına aktif olarak katılma fırsatı sunarak,

öğrencilerin toplumsal farkındalıklarını artırır ve toplumsal katılım becerilerini geliştirir. Ayrıca, toplumda gözlemlenen sorunların nasıl çözülebileceği konusunda öğrencilere yol gösterir ve toplumda olumlu değişimlerin gerçekleşmesine katkı sağlar. Bu dersin önemi, okullarda topluma hizmet çalışmalarının uygulanmasına yönelik temel bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırılmasında yatmaktadır. Bu sayede öğrenciler, toplumda aktif bir rol oynama ve toplumda pozitif bir etki yaratma konusunda donanımlı hale gelirler (Şahin, 2021).

2.5. Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Çevre ile İlgili Araştırmalar

Örgün öğretim kurumlarında çeşitli etkinlikler, uygulamalar ve projeler yapılarak çevre eğitimi, çevre bilinci ve duyarlılık düzeylerinin belirlenmesi yönelik çok sayıda lisansüstü tezler ve araştırma makaleleri bulunmaktadır. Bu çalışmalarda küresel vatandaşlık, sosyal girişimcilik, sürdürülebilirlik, barış eğitimi, insan hakları eğitimi, çevre eğitimi gibi ders ve konular yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bu araştırmalardan öğrenciler ve öğretmenlerin çevre eğitimi ve sosyal bilgiler dersi kapsamındaki tutumlarına yönelik lisansüstü tezler ve araştırma makalelerinin bazıları aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

West (2006), araştırmada farklı gruplardaki lise öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarını tespit etmek ve bu konuda hangi faktörlerin etkili olduğunu anlaşılmasını amaçlamıştır. Yapılan analizler sonucunda çevresel eylem ve etkinliklere aktif olarak katılan öğrencilerin, diğer öğrencilere göre daha yüksek bir çevresel duyarlılık seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak, öğrencilerin çevresel duyarlılık kazanmalarında etkili olan faktörler arasında ırk ve etnik grup ayrımının olmadığı belirtilmiştir. Bunun yerine, rol modeller ve kitle iletişim araçları gibi faktörlerin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları, okulların ve toplumun, gençlerin çevre konusunda duyarlı olmalarını teşvik etmek için çevresel eylem ve etkinliklere daha fazla katılımı teşvik etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, gençlerin çevre konusunda bilinçlenmesine yardımcı olacak rol modellerin ve medya araçlarının seçiminde daha fazla özen gösterilmesi gerektiği de önemle vurgulanmaktadır.

Wood (2013) yüksek lisans tezinde bugün ve gelecekte dünyanın karşı karşıya olduğu karmaşık çevre sorunlarını anlayabilecek ve çözebilecek bir yurttaş yetiştirmek, bu gezegende sürdürülebilir yaşam için çok önemli olduğunu bildirmiştir. Ortaokul

öğrencilerinin çevre okuryazarlığını belirlemek için yaptığı çalışmasında; analiz sonuçlarında Arkansas 6. sınıf öğrencilerinin ekolojik bilgi, çevresel etki ve davranış alanlarında orta düzeyde puan aldıklarını göstermiştir. Bununla birlikte, bilişsel beceriler için puanlar düşük aralıkta saptanmıştır. Ortalama bileşik çevre okuryazarlığı puanı, 6. sınıf öğrencilerinin genel olarak orta düzeyde bir çevre okuryazarlığına sahip olduğunu göstermiştir. Öğrencilere çevre eğitimi vermenin önemli olduğunu belirtmelerine rağmen, program bilgi anketlerini tamamlayan öğretmenler, verilen müfredatta hiçbir okulun çevre eğitimi bileşeni olmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin hizmet öncesi öğretmen yetiştirme programları sırasında çevre eğitimi konusunda çok az eğitim aldıklarını veya hiç almadıklarını ve çevre eğitimi ile ilgili devam eden mesleki gelişimlerinin çok az olduğu belirlenmiştir.

Aydemir (2010), “İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler” dersinin “Ülkemizin Kaynakları” ünitesinde öğrenci başarısı ve tutumu üzerinde, örnek olay incelemesi yöntemi ile desteklenmiş öğrenme-öğretme süreci ile mevcut programa dayalı yürütülen öğretim arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını incelemiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda örnek olay incelemesi öğrenme yöntemi desteklenmiş öğretimin, öğrencilerin derse katılımını ve derse karşı olan ilgisini artırdığı, sosyal bilgiler dersine karşı olumlu tutum geliştirdiklerini ve temel beceri ve değerlerinin gelişimine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çermik (2015), sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal girişimcilik, dünya vatandaşlığı ve çevresel davranış özelliklerini incelemek ve aralarındaki ilişkiyi belirlemek için yaptığı doktora tez çalışmasında sosyal girişimcilik, dünya vatandaşlığı ve çevresel davranış özellikleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Küçük (2017), çevrenin canlıların yaşam alanı olduğu ve insanların çevreye olumsuz etkilerinin geri dönüşü olmayan sorunlara neden olduğu vurguladığı çalışmasında artan nüfus ve tüketim kaynakların azalmasının ülke ekonomisine verdiği zarar ifade edilmiştir. Bu kapsamda çevre sorununun çözümünde en önemli faktörün çevre bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi olduğundan Balıkesir’deki ortaokul öğrencileri geri dönüşüm tesisleri, ambalaj atık toplama tesisleri, katı atık depolama sahaları, atık su arıtma tesisleri ve şehir yerleşim alanı izleme gezilerine katılarak uygulamalı olarak

çevre konularının öğretilmesi amaçlanmıştır. Yapılan değerlendirmelerde, öğrencilerin çevre konularında duygusal olarak hassas olduklarını, ancak çevre bilinci ve koruma davranışlarında zayıf oldukları belirlenmiştir. Özellikle atık pillerin bertaraf edilmesi ve geri dönüşümlü atıkların ayrıştırılması konularında öğrenciler daha fazla ilgi göstermişlerdir.

Karabulut (2020), 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasının öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ve çevresel duyarlılıklarına etkisini belirlemeyi amaçladığı araştırmasında çevre kirliliği konusuna yönelik yaratıcı drama etkinlikleri uyguladığı öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini ve çevresel duyarlılıklarını anlamlı düzeyde geliştirdiğini belirlemiştir. Ayrıca, öğrencilerin yaratıcı drama yöntemiyle yürütülen sosyal bilgiler dersinde eğlendikleri ve öğrenme sürecinde daha aktif olmaları nedeniyle daha iyi öğrendikleri saptanmıştır.

Polat (2021), ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının proje temelli öğrenme yöntemiyle artıp artmayacağını incelediği doktora tez çalışmasında, proje temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin çevresel duyarlılıklarını artırmada etkili bir yöntem olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin bilimsel katkı sunma, farklı bakış açıları geliştirme, sorumluluk aldırma, kişisel gelişimlere katkı sağlama, araştırma ve uygulama kapasitelerini artırma gibi faydalar da sağladığı görülmüştür. Bu araştırma, ortaokullarda aktif öğrenme uygulamalarına dayalı bir çevre eğitimi dersi verilmesinin faydalı olabileceğini göstermektedir.

Akpınar (2022), ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerinin çevresel duyarlılık düzeylerinin belirlenmesi ve çevresel duyarlılıklarının çeşitli değişkenlere göre nasıl farklılaştığının incelendiği bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin çevresel duyarlılık düzeyleri, çevrenin korunmasına yönelik bilgi düzeyleri, çevreye korumaya yönelik eylemleri, çevrenin korunmasına yönelik farkındalık düzeyleri ve çevrenin korunması ile ilgili tutumlarının yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur.

Rioux (2011)'in ortaokul öğrencilerinin atık pillerin toplanmasıyla ilgili bilinçlendirme projesi kapsamında yaptığı bir çalışmaya göre öğrencilere atık pillerin potansiyel tehlikesinin ve geri dönüşümünün anlatıldığı kampanyada öğrencilerden atık pil toplamalarına yönelik çalışma sonucunda öğrenci davranışlarının olumlu etkilendiği belirlenmiştir.

Wynveen vd. (2012), tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, küresel vatandaşlığın çevre tutumları, inançları ve normları nasıl etkilediğine yönelik incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada 4 haftalık bir yaşam programı kapsamında Avustralya ve Yeni Zelanda'ya gönderilen 623 üniversite öğrencisinin ön test ve son test uygulamaları sonucunda öğrencilerin çevresel deneyimlerinin çevre bilinci, tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği ortaya çıkartılmıştır. Oluşturulan modelde, kısa süreli yurt dışı deneyiminin küresel vatandaşlığı, küresel vatandaşlığın ise çevre bilgisi, tutum ve davranışı etkilediği bildirilmiştir. Ayrıca, küresel vatandaşlığın öğrencilerin diğer insanlarla ilgili özellikleriyle çevre dünya görüşleri arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği, küresel vatandaşlığın eşitlik ve sosyal adaletle ilgili değerlerin öğrencilerin çevre görüşleri üzerinde güçlü bir etkisi olduğu da saptanmıştır.

Al-Balushi ve Al-Aamri (2014), öğrencilerin çevre bilimi projelerine dahil edilmesinin onların çevre bilgisi ve bilime yönelik tutumları üzerindeki etkisini araştırdı. Yarı deneysel bir araştırma olarak tasarlanan araştırmaya 11. sınıftan 62 kız öğrenci katılmıştır. Çevre projelerine katılan öğrencilerin çevre bilgileri ve fen tutumları açısından olumlu etkilendiği görölmüştür. En etkili projelerin ise belgesel film çekme, kampanya düzenleme, okulda çevre sergisi oluşturma gibi öğrencilerin eğlenceli ve sıradışı nihai ürünler üretmesini gerektiren projeler olduğu görölmüştür.

Spínola (2015), çevre eğitiminin temel amacı, sadece daha fazla bilgi değil, aynı zamanda çevreye karşı daha iyi bir tutum ve çevre yanlısı davranışların daha yaygın bir şekilde yaygınlaşması da dahil olmak üzere çevre okuryazarlığını geliştirmek olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada, Madeira Adası'ndaki (Portekiz) Eko-Okullar ve sıradan okullardaki 9. sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Çevreye yönelik bilgi, tutum ve davranışı ele alan üç bileşenli bir anket uygulanan bu çalışmada 9. sınıf Eko-Okul öğrencileri arasında çevre okuryazarlığının normal okullardan önemli ölçüde yüksek olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, çevre okuryazarlığının Eko-Okullarda biraz daha iyi olan bilgi, tutum ve davranışlar gibi bazı özellikleri vardır. Bulgulara dayanarak, Eko-Okul Programının, sıradan okullarda benimsenen diğer stratejilerden gerçekten daha iyi bir çevre eğitimi stratejisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Akgün vd., (2016) ortaokul öğrencilerinin çevre eğitimi ile ilgili metaforik algılarını tespit etmek amacıyla yapmış oldukları araştırma makalelerinde 3 farklı köy ortaokulunda öğrenim gören 192 öğrencinin “Bana göre çevre eğitimi... gibidir; çünkü...” ifadesine verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre, öğrencilerin çevre eğitimiyle ilgili metaforlardan ziyade çevre kavramına yönelik metaforlara daha çok odaklandıkları belirlenmiştir.

Büken ve Katılmış (2022), sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerilerini belirlemeyi amaçladığı araştırmalarında öğretmenlerin çevre okuryazarlığı becerisini kazandırmada genellikle öğretmen merkezli öğretim kullanıldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, bazı öğretmenlerin öğrenci merkezli ders faaliyetlerini de uyguladığı, öğretmenlerin çevre okuryazarlık becerisiyle ilgili farkındalıklarının yüksek, ancak ders saatlerinin yetersizliği, öğretim programının yoğunluğu ve okul dışı etkinliklerin yapılamaması yüzünden beceri kazandırmada güçlükler yaşandığı saptanmıştır.

Dündar ve Kızık (2022), araştırma makalelerinde sanayileşme sonrası dünya devletleri için temiz bir gelecek inşa etmek amacıyla özellikle son yıllarda ekolojik okuryazarlık, çevre eğitimi ve sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışı kavramlarının büyük önem kazandığını vurgulamıştır. Bu araştırmada da, bu kavramların incelenmesine ve sonuç olarak ortaya çıkan çevre eğitimi ve çevre teması ile ilişkili konuların hayat bilgisi öğretim programı içinde ele alınmasına odaklanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, hayat bilgisi öğretim programında çevre teması ile ilgili kazanım, amaç ve becerilerin yeterince yer almadığı ve bütün ünitelerde ele alınmadığı görülmüştür. Bu durum, öğrencilere ekolojik okuryazarlık ve sürdürülebilir eğitim anlayışının eksik aktarılmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra, öğrencilere doğa eğitimi altında bir dizi etkinlik yapılması, çevre teması ile ilgili kazanımların işlenmesi sırasında olumlu tutum geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, araştırma örneklemi, faydalanılan veri toplama aracı ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan analizler açıklanmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma 2010-2023 yılları arasında sosyal bilgiler eğitiminde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezleri, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış olan makaleleri incelemek amacıyla bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerini kullanan ve doğal ortamdaki algıları ve olayları gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkarmak için nitel bir süreç izleyen araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, nitel araştırma, teori inşa etmeye dayalı bir anlayışla sosyal olguların çevrelerinde incelenmesine ve anlaşılmasına odaklanan bir yaklaşımdır (Yıldırım, 1999).

Sosyal bilgiler eğitiminde çevre eğitimi araştırmalarının sentezlenmesine yönelik elde edilen nitel veriler, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yönteminden yararlanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile ulaşılmış olan verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Amaç ulaşılan sonuçların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3.2. Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de 2010-2023 yılları arasında sosyal bilgiler eğitiminde çevre eğitimi alanında yapılmış 30 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi ve 35 makale oluşturmaktadır. Kuramsal önermelere ulaşmak olan bu çalışmanın amacı doğrultusunda epistemolojik doküman analizi yöntemi kullanılmış (Karadağ, 2009), frekans ve yüzde dağılımları betimsel içerik analizi (Büyüköztürk vd., 2009) ile yapılarak kullanılan yöntem uygun olarak araştırmaya dahil edilecek çalışmalar belirlenmiştir.

Bu araştırmanın veri kaynağını 2010 yılından itibaren sosyal bilgiler eğitiminde çevre eğitimi üzerine yapılmış YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden elde edilen tezler ile

ULAKBİM Ulusal Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı, Google Akademik, Dergipark ile ulaşılan, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde 2023 yılı Ocak ayına kadar yayımlanmış makaleler oluşturmaktadır. Tarama yapılırken anahtar kelimeler olarak “Çevre Eğitimi”, “Çevre”, “Sosyal Bilgilerde Çevre”, “Çevre Eğitiminin Önemi”, “Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitimi” sözcükleri kullanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde belirlenen anahtar kelimelerin her biri gelişmiş tarama sayfasında “tez adı”, “dizin”, “özet seçenekleri” işaretlenmiş ve arama tipi bölümünde “içinde geçsin” ifadesi seçilerek tarama yapılmıştır. Literatür taraması sonucu birçok araştırmaya ulaşılmış ancak bildiriler çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu durumun sebebi bazı bildirilerin tam metnine ulaşılamamasıdır. Google Akademikte yapılan taramalarda “çevre” 490, “çevre eğitimi” 73, “çevre eğitiminin önemi” 3 makale, “sosyal bilgiler eğitimi” ve “çevre eğitimi” anahtar kelimelerin birlikte geçtiği 3 makale olduğu belirlenmiştir. Dergipark’ta yapılan taramalarda ise “çevre” 227, “çevre eğitimi” 68, “çevre eğitiminin önemi” 14, “Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitimi” 1 adet makale olduğu tespit edilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda 32 tez (yüksek lisans ve doktora), 35 makale olmak üzere toplam 67 bilimsel araştırmanın çalışmada kullanılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

İçerik analizi çalışmaları, ele alınan konu kapsamında, daha sonra yapılacak akademik çalışmalara yol göstermek ve konu ile ilgili genel eğilimin tespitinin sağlanması amacıyla yapılmaktadır. İçerik analizi, meta analiz, meta sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi olarak üç farklı yöntemle ayrılmaktadır. Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması veri analizi sırasında izlenecek aşamaları oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Betimsel içerik analizinde ulaşılan veriler, sistematik ve açık biçimde betimlenir, betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden sonuç ilişkileriyle ilgili sonuçlara varılır. Amaç ulaşılan bulguları okuyucuya düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda sosyal bilgiler de çevre eğitimine dair ulaşılan dokümanlardaki bilgiler betimlenerek yorum ve sonuçlara varılmıştır.

Literatür taraması sonucu elde edilen veriler, araştırmanın sorularına uygun olarak çözümlenmiştir. Sosyal bilgiler eğitiminde çevre eğitimi ile ilgili olarak hazırlanan

lisansüstü tezler üniversitelere ve enstitülere, yayın yılına, konularına, yönteme, örneklem/çalışma grubuna, veri toplama tekniklerine; makaleler konularına, yayın yıllarına, yöntemine, dergilere göre dağılımına göre kodlanmış ve verilerin içeriği incelenmiştir.

4. BULGULAR VE SONUÇ

4.1.Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitime İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacına yönelik olarak “2010-2023 yılları arasında yayımlanmış olan makale ve tezlerin yazarına, yılına, yayın türüne, başlığına, araştırma modeline, örnekleme, veri toplama araçlarına ve veri analiz yöntemine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmalar yazar, yıl, başlık, yöntem, örneklem grubu, veri toplama araçları ve veri analizine göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılan araştırmalarla ilgili bu bilgiler Tablo 4.1 ve Tablo 4.2’de verilmiştir:

Tablo 4.1. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi konulu makalelere ilişkin çeşitli bilgiler

Yazar Soyadı/ Yılı	Yayımlandığı Dergi	Makalenin Başlığı	Yöntem/ Örneklem Grubu	Veri Toplama Araçları	Veri Analizi
Ay, 2010	Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi	Sosyal Bilgiler Dersinde Çevre Bilinci Kazandırmada Medya Ürünlerinden Yararlanmaya İlişkin Öğrenci Görüşleri	Tarama modeli/ 5.sınıf düzeyinde 22 öğrenci	Açık uçlu anket formu	Betimsel analiz
Kayalı, 2010	Marmara Coğrafya Dergisi	Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları	Nicel araştırma/ 219 öğretmen adayı	21 maddeden oluşan likert tipi ölçek	T-testi, varyans analizi
Tahiroğlu, Yıldırım ve Çetin, 2010	Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi	Değerler Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin İlköğretim 7.sınıf Öğrencilerinin Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi	Ön test-son test kontrol gruplu deneme modeli/ 7.sınıf düzeyinde iki sınıf	Çevre tutum ölçeği	T-testi, Kolmogorov Smirov testi, Varyansların homojenliği testi
Karakuş, Palaz, Kılcan ve Çepni, 2012	GEFAD/ GWGEF 32	Sosyal Bilgiler Müfredatında Yer Alan “Çevre Sorunları” Konularının Öğretiminde Karikatür Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi	Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen/ 7.sınıf düzeyinde 32 öğrenci	Çoktan seçmeli 20 soruluk test	SPSS 17 programı, Wilcoxon işaretli sıralar testi, Mann Whitney U-testi
Mutlu, 2012	Uluslararası Araştırmalar Dergisi	İlköğretim 7.sınıf Öğrencilerinin Toprak Kirliliği Hakkındaki Düşünceleri	Olgu bilim deseni/ 7.sınıf düzeyinde 166 öğrenci	Açık uçlu sorular	Yüzde ve frekans analizi
Artun, Uzunöz ve Akbaş, 2013	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okur-Yazarlık Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Değerlendirilmesi	Survey alan taraması yöntemi/ 190 Sosyal bilgiler öğretmen adayı	‘Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeyleri’ ölçeği	SPSS 15TM programı, ANOVA testi, frekans

Öcal, 2013	Marmara Coğrafya Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi	Tarama modeli/ 455 Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı	Kişisel bilgi formu, Çevresel tutum ölçeği	SPSS programı, T-testi, ANOVA
Yalçınkaya, 2013	Marmara Coğrafya Dergisi	İlköğretim 8.sınıf Öğrencilerine Göre Çevre Sorunları: Nitel Bir Çalışma	Olgu bilim deseni/ 8.sınıf düzeyinde 23 öğrenci	Gözlem, görüşme, doküman inceleme	Nitel analiz
Aksoy, 2014	Journal of Worlds Turks	Endüstri Bölgesinde Yaşayan Ortaokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Duyuşsal Eğilimleri (Dilovası Örneği)	Tarama modeli/ 330 ortaokul öğrencisi	Kişisel bilgi formu, Çevreye yönelik duyuşsal eğilimler ölçeği	SPSS 17 programı, t-testi, ANOVA, Scheffe Post Hoc çoklu karşılaştırma testi, betimsel istatistik
Meydan ve Yıldız, 2014	Reseacher: Social Science Studies	İlkokul 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Programındaki Çevre ile İlişkilendirilen Değerlerin Öğrencilerin Çevre Bilinci Kazanmasındaki Önemi	Durum çalışması/ 4.sınıf düzeyinde 20 öğrenci	MEB web sitesi	Betimsel analiz
Akgün, Duruk ve Gülmez, 2016	Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi	Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Eğitimi Kavramına Yönelik Metaforları	Olgu bilim deseni/ 192 ortaokul öğrencisi	Açık uçlu sorular formu	İçerik analizi
Öztürk ve Zayımoğlu-Öztürk, 2015	Kastamonu Eğitim Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Çevre Eğitimi Açısından Analizi	Doküman inceleme/ Sosyal bilgiler öğretim programı	Yüksek öğretim kurulu web sitesi	Uzman görüşleri
Uçar ve Karakuş, 2017	KEFAD-Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	6.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Çevre Konularının Öğretiminde Belgesel Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarı ve Tutumlarına Etkisi	Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen/ 6.sınıf düzeyinde 47 öğrenci	Başarı testi, çevre tutum ölçeği, ilgi yaprakları	SPSS programı, t-testi
Tuncel, 2017	Marmara Coğrafya Dergisi	Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatürlerle Küresel Isınma	Eylem araştırması modeli/ 5.sınıf düzeyinde 100	Ön algı-son algı formu, Karikatür analiz formu,	İçerik analizi, Betimsel analiz

		Eğitimi Üzerine Bir Çalışma	öğrenci	Öğrenci görüşmeleri, Gözlem formu, Veli tepkileri	
Kırıkçı ve Yılmaz, 2017	Marmara Coğrafya Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihi Çevre Eğitimine Etkisi	Nitel araştırma yöntemi/ 8 Sosyal Bilgiler öğretmen adayı	Görüşme, Yarı yapılandırılmış görüşme formu	Betimsel analiz
Buldur, Bursal, Yücel ve Erik, 2018	İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi	Disiplinler arası Bir Doğa Eğitimi Projesinin Ortaokul Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Duyuşsal Özelliklerine ve Çevre Bilinçlerine Etkisi	Tek grup ön test-son test deneysel desen/ 12-13 yaş aralığındaki 60 öğrenci	Çevreye yönelik duyuşsal eğilimler ölçeği, Anket	Betimsel analiz, Bağımlı örneklem t-testleri
Kalın, 2018	Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi	Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi (Artvin İl Örneği)	Tarama modeli/ 7.sınıf düzeyinde 319 öğrenci	İlköğretim öğrencileri için çevre okuryazarlığı ölçeği	Aritmetik ortalama, doğrusal korelasyon
Konuk ve Yıldırım, 2018	Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi	Empati Becerisine Dayalı Etkinliklerle Desteklenen Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrencilerin Çevre Bilincine ve Akademik Başarılarına Etkisi	Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel çalışma deseni/ 6.sınıf düzeyinde 51 öğrenci	3'lü likert tipi 'Çevre Bilinç Ölçeği', başarı testi	T-testi, Mann Whitney U testi, Wilcoxon İşaretili Sıralar testi, Shapiro Wilk
Tuncel, 2018	International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)	Sosyal Bilgiler Dersinde "Doğal Çevreye Duyarlılık" Değerinin Geliştirilmesinde Alternatif Çevreci Uygulamalar	Eylem araştırması/ 6.sınıf öğrencileri	2N formları, Rubrik, Yarı yapılandırılmış görüşme formları	Karşılaştırma, Miles ve Huberman formülü
Yılmaz ve Sayhan, 2018	Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi	Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi Eğitimi Lisans Programlarının Çevre Eğitimi	Doküman inceleme/ Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi eğitimi lisans programları	Yüksek Öğretim Kurulu web sitesi	Betimsel analiz

İbret, 2019	Anadolu Journal of Educational Sciences International (AJESI)	Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitimi: Lisansüstü Çalışmalara Ait Bir İnceleme	Doküman incelemesi/ Sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanında Yüksek Lisans ve Doktora tezleri	İnternet	Betimsel analiz
Özdemir ve Gökçe, 2019	Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi	6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Çevre Eğitimi Açısından İncelenmesi	Nitel araştırma yöntemi/ MEB 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı	İnternet	Betimsel analiz, Miles ve Huberman formülü
Balçın ve Çavuş, 2020	E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi	Çevre Sorunlarına İlişkin Proje Ödevlerinin Ortaokul Öğrencilerinin Çevre ve Medya Okuryazarlık Düzeylerine Etkisi	Tek gruplu ön test-son test deneysel deseni/ 7.sınıf düzeyinde 77 öğrenci	Çevre okuryazarlık ölçeği, Medya okuryazarlığı ölçeği	Kolmogorov-Smirov, Wilcoxon işaretli sıralar testi
Hamalosmanoğlu, 2020	Öğretmen Eğitimi ve Öğretimi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunları Hakkındaki Görsel İmajlarının İncelenmesi	Durum çalışması/ 31 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Kişisel bilgi formu, çizimler	İçerik analizi
Topkaya ve Doğan, 2020	Eğitim ve Bilim Dergisi	7.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersindeki “Çevre Sorunları ve Çevreyle İlgili Örgütler” Konularının Öğretilmesinde Eğitici Çizgi Romanların Etkisi: Karma Bir Araştırma	Karma desen/ 7.sınıf düzeyinde 83 öğrenci	Çevreye yönelik tutum ölçeği, Çevre sorunlarına yönelik akademik başarı testi, Yarı yapılandırılmış görüşme formu	İçerik analizi, t-testi, ANCOVA, Varyans analizi
Aslan ve Bulut, 2021	Turkish Journal of Educational Studies(TURK-JES)	6.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Etkinlik Temelli Öğretimin Kullanılmasının Öğrencilerin Çevresel Okuryazarlık Düzeylerine Etkisi	Öntest-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen/ 6.sınıf düzeyinde 62 öğrenci	Çevre bilgi testi, Çevresel duyuş ölçeği, Çevresel davranış ölçeği	Varyans analizi, Bağımsız örneklem t-testi
Erol ve Akpınar, 2021	Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi	Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yapılmış Mekân Algılama Becerisi Konulu Deneysel Çalışmalar Üzerine İnceleme	Doküman analizi/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yapılmış Mekân Algılama Becerisi Konulu Deneysel	Görüşme, gözlem	İçerik analizi

Çalışmalar					
Karakuş ve Şeyhoğlu, 2021	EKEV Akademi Dergisi	5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki “Çevre Sorunları” Konulu Etkinliklerin Disiplinler arası Öğretim Yaklaşımı Yönünden İncelenmesi	Doküman incelemesi/ MEB tarafından kullanılan 2 adet 5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı	İnternet	İçerik analizi
Turan ve Koç, 2021	Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi	Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Çevre Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi	Doküman inceleme/ Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler öğretim programları	Millî Eğitim Bakanlığı resmi sitesi/ Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler öğretim programları	Betimsel analiz
Bursa, 2022	Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevresel Adalet Anlayışlarının Belirlenmesi	Tarama modeli/ Sosyal Bilgiler öğretimi lisan programı öğrencileri (Anadolu üni.)	‘Çevresel Adalet’ anketi	SPSS 26 programı
Büken ve Katılmış, 2022	IGGE (International Journal of Geography and Geography Education)	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Okuryazarlığı Becerisine İlişkin Görüşleri	Temel nitel araştırma deseni/ 9 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	İçerik analizi
Demir, 2022a	E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi	Ekolojik Okuryazarlığa Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri	Olgu bilim deseni/ 34 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Yapılandırılmış Görüşme formu	İçerik analizi
Demir, 2022b	Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Çevre Okuryazarlığı Açısından İncelenmesi	Doküman incelemesi/ Sosyal Bilgiler ders kitapları	MEB web sitesi	Doküman analizi, içerik analizi, Maxqda 12 programı
Şeker, 2022	IBAD Sosyal Bilgiler Dergisi	Sosyal Bilgiler Öğrencilerinin İnsan ve Çevre Öğrenme Alanı ile İlgili Kavram Yanılgılarına İlişkin Öğretmen Görüşleri	Olgu bilim deseni/ 40 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Görüşme	İçerik analizi
Uyar ve Karakuş,	Sosyal Bilgilerde	Ortaokul Öğrencilerinin Çevre	Durum çalışması/ 7. ve	Afişler, görüşme formu	İçerik analizi

2022

Yeni Yaklaşımlar
Dergisi

Algısının Belirlenmesinde Afif
Kullanımı

8.sınıf düzeyinde 50
öğrenci

Tablo 4.2. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi konulu tezlere ilişkin çeşitli bilgiler (yazar soyadı, yayın yılı, başlığı, yöntemi, örneklem grubu, veri toplama araçları, veri analizi)

Yazar Soyadı/ Yıl	Tezin yayımlandığı Üniversite	Tezin başlığı/ Türü	Yöntem/ Örneklem Grubu	Tezde kullanılan veri toplama araçları	Veri Analizi
Akcan, 2010	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Okul Dışı Çevre Eğitimi Unsurları (Bilecik İli Örneği) / Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli, literatür taraması, doküman incelemesi, saha araştırması/ Bilecik İl merkezi ve Söğüt İlçe merkezi arasında bulunan doğal, tarihi, kültürel, coğrafik ve ekonomik unsurlar	Geziler, fotoğraflar, yetkili kişiler	Rapor, betimsel analiz
Aydemir, 2010	Marmara Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Örnek Olay Yönteminin Öğrencilerin Çevre Bilincine ve Çevreye Yönelik Tutumlarına Etkisi/ Yüksek Lisans Tezi	Deneme modeli/ 6.Sınıf öğrencileri	Başarı testi, Yarı yapılandırılmış görüşme formu, Tutum ölçeği	Betimsel analiz, t-testi
Öncül, 2010	Celal Bayar Üniversitesi	Kırsal İlköğretim 7.Sınıf Öğrencilerinin Küresel Isınma ve İklim Değişiklikleriyle İlgili Algıları/ Yüksek Lisans Tezi	Etnografyayı araştırma/ 7.Sınıf düzeyinde 79 öğrenci	Yarı yapılandırılmış görüşme formu	SPSS15.0 Programı, Aritmetik ortalama, Standart sapma, Yüzde ve Frekans, mod, medyan değerleri, İçerik analizi
Süer, 2010	Marmara Üniversitesi	Çevre Sivil Toplum Kuruluşlarının İlköğretim Düzeyinde Gerçekleştirdiği Çevre Eğitimlerinin Değerlendirilmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 19 Çevre Sivil Toplum Kuruluşu	Görüşme	Betimsel analiz, İçerik analizi
Özden, 2011	Marmara Üniversitesi	İlköğretim Okullarında Çevresel Vatandaşlık Eğitimi/ Doktora Tezi	Karma araştırma yöntemi/ 22 öğretmen ve 22 ilköğretim öğrencisi	Yarı yapılandırılmış görüşme, Kişisel bilgi formu, Çevresel bilgi testi, Çevresel tutum ölçeği, Çevresel sorumlu vatandaş	SPSS 15.0 Programı, Frekans ve yüzde değerleri, t-testi, Kaiser Meyer Olkin kat sayısı, Barlett Sphericity testi, Spearman Brown, Betimsel analiz, Aritmetik ortalama, Standart

				davranışları ölçeği	sapma, Scheffe Post Hoc, Dunnet C testleri
Uyanık, 2012	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Küresel Çevre Sorunlarına Yönelik Metaforları/ Yüksek Lisans Tezi	Olgu bilim çalışması/ 6,7 ve 8.Sınıf düzeyinde 432 öğrenci	Anket formu, Uzman görüşleri	İçerik analizi, frekans, Miles ve Huberman formülü
Erdoğan, 2016	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Eğitimi Konusundaki Görüşleri ve Yeterlilikleri/ Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 224 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Kişisel bilgi formu, Çevreye yönelik duyuşsal eğilimler ölçeği, Çevre davranış ölçeği, Çevre bilgi testi, Çevre okuryazarlık anketi	SPSS 20 programı, Likert ölçek
Ötün, 2016	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Eğitimi Kavramlarına Yönelik Farkındalığı/ Yüksek Lisans Tezi	Literatür taraması/ 6,7 ve 8. Sınıf düzeyinde 100 öğrenci	Uzman görüşleri, Farkındalık ölçeği	SPSS 21.0 programı, Uzman görüşleri
Şan, 2016	Akdeniz Üniversitesi	Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Çevre Gezilerinin Etkililiği Üzerine Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi (Antalya İli Örneği) / Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 64 Sosyal Bilgiler Öğretmeni	2.Kademe Sosyal Bilgiler derslerinde gezi gözlem yönteminin kullanımının incelenmesine yönelik ölçek	Betimsel analiz, SPSS 15.0 programı
Yılmaz, 2016	Ahi Evran Üniversitesi	Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi Eğitimi Lisans Programlarının Çevre Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Nitel araştırma yöntemi doküman incelemesi/ 2014-2015 yıllarındaki Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi Eğitimi Lisans programları	Yükseköğretim Kurulu web sitesi	İçerik analizi, Betimsel analiz
Küçük, 2017	Balıkesir Üniversitesi	Ortaokullarda Uygulamalı Çevre Eğitiminin Çevre Bilinci Üzerine Etkisi (Balıkesir Örneği) / Yüksek Lisans Tezi	Betimsel tarama, yarı deneysel desen ve doküman incelemesi/ Ortaokul öğrencileri	Nitel gözlem, Kamera kayıtları, Araştırmacı tarafından hazırlanan ölçek	Yüzde ve frekans analizi, Karşılaştırma

Uzun, 2017	Ömer Halis Demir Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Bilinci ve Çevresel Duyarlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Betimsel tarama modeli/ Sosyal Bilgiler öğretmen adayları	Çevre bilinci ve çevresel duyarlılık ölçeği, Kişisel bilgi formu	Normal dağılım analizi, Kolmogorov Smirnov, Betimsel istatistik, t-testi, ANOVA, Varyans analizi
Orhan, 2018	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Sorunları Algılarının Karikatür Yoluyla Belirlenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Durum çalışması/ 7.Sınıf düzeyinde 300 öğrenci	Açık uçlu sorular	Yüzde ve frekans değerleri
Çiftçi, 2019	Aksaray Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Etkinlik Temelli Öğretiminin Çevresel Sorumlu Vatandaşlık Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Karma yöntem/ 5.sınıf öğrencileri	Çevresel sorumlu vatandaş davranışları ölçeği	Parametrik test varsayımları incelemesi
Demirdirek, 2019	Aksaray Üniversitesi	Ders Dışı Etkinliklerle Desteklenen Öğrenci Merkezli Çevre Eğitiminin, 7.Sınıf Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlıklarına Etkisi/ Yüksek Lisans Tezi	Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen/ 7.sınıf düzeyinde 47 öğrenci	Kişisel bilgi formu, Çevre eğitime yönelik öz yeterlik inanç ölçeği, Çevre bilgi testi, Yeni çevre değerleri ölçeği, Yarı yapılandırılmış görüşme	SPSS programı, Mann Whitney U testi, Wilcoxon işaretli sıralar testi
Kaya, 2019	Balıkesir Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Olguları ve Çevre Sorunlarını Kavrayabilme, Algılayabilme ve Tanımlayabilmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 42 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Çevre Olguları görüşme formu	ANOVA, Varyans analizi

Tırpancı, 2019	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Etkinlik Temelli Çevre Eğitimi Uygulamalarının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi ve Uygulama Hakkındaki Görüşleri/ Yüksek Lisans Tezi	Ön test-son teste dayalı kontrol gruplu yarı deneysel desen/ 6.sınıf düzeyinde ortaokul öğrencileri	Başarı testi, Açık uçlu görüşme soruları	SPSS 17.0 programı, Yüzde, Frekans, Aritmetik ortalama, Bağımsız gruplar t-testi, içerik analizi
Yıldız, 2019	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Bilgisi ve Sürdürülebilir Çevre Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Korelasyonel nicel araştırma/ 136 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Çevre bilgi testi, Çevre tutum ölçeği	SPSS Programı, Kudern Richardson-20 yöntemi, Kolmogorov Smirnov
Yılmaz, 2019	Gaziantep Üniversitesi	Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe Eğitimi Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına ve Çevreye Davranış ve Tutumlarının Çok Boyutlu İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 278 Fen Bilgisi öğretmeni, 198 Sosyal Bilgiler öğretmeni ve 262 Türkçe öğretmen adayı	Çevre sorunlarına dair tutum ölçeği, Çevre sorunlarına karşı davranış ölçeği, Kişisel bilgiler anketi	SPSS 21 Programı, Betimsel istatistik
Elvan, 2020	Kastamonu Üniversitesi	Çevre ile İlgili Sosyobilimsel Konularda 7.Sınıf Öğrencilerinin İnfomal Muhakemelerinin İncelenmesi/ Doktora Tezi	Çoklu durum çalışması/ 7.Sınıf düzeyinde 19 öğrenci	Araştırma günlüğü, Ses kayıtları, Kamera kayıtları, Yarı yapılandırılmış görüşme formu	NVivo 12 programı, İçerik analizi
Hazır, 2020	Yıldız Teknik Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğrencilerinin Kentsel Alanda Yakın Çevre Algıları/ Yüksek Lisans Tezi	Durum çalışması/ 5,6 ve 7.Sınıf düzeyinde 148 ortaokul öğrencisi	Zihin haritası	Yüzde ve frekans hesaplamaları
Karabulut, 2020	Trabzon Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Yaratıcı Drama Yönteminin Öğrencilerin Eleştirel Becerisine ve Çevresel Duyarlılığına Etkisi/ Yüksek Lisans Tezi	Karma yöntem/ 6.Sınıf düzeyinde 56 öğrenci	Çevresel duyarlılık ölçeği, Eleştirel düşünme eğilim ölçeği, açık uçlu sorular, şiir, yansıtıcı günlükler,	SPSS Programı, t-testi

				resim, slogan	
Timur, 2020	Aksaray Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Eğitimi Öz-Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Nicel araştırma yöntemi tarama modeli/ 82 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Çevre Eğitimi Öz Yeterlilik ölçeği	IBM SPSS 22 Programı, Shapiro-Wilk testi, Mann Whitney U-testi, Kruskal Wallis H testi
Adıyaman, 2021	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	İlkokul ve Ortaokulda Güncel Öğretim Programlarının Çevre Eğitimi Açısından İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Doküman incelemesi/ MEB Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler 2018 programları, Seçmeli Çevre Eğitimi dersi 2015 programı, Şehrimiz dersi 2017 programı	MEB web sayfası	Betimsel analiz, İçerik analizi
Altınok, 2021	Aksaray Üniversitesi	Çevre Eğitiminde Sıfır Atık Politikasının Sosyal Bilgiler Dersine Yansıması ve Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Doküman analizi, Görüşme yöntemi	Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi	SPSS 20 programı, Betimsel analiz
Polat, 2021	Gazi Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Proje Temelli Öğretimin Öğrencilerin Çevresel Duyarlılıklarına Etkisi/ Doktora Tezi	Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen/ 7 ve 8.Sınıf düzeyinde 305 öğrenci	Proje temelli öğretim ölçeği, Çevre duyarlılık ölçeği, Proje	Varyans analizi, Faktör analizi, SPSS 21 Programı, LİSREL Programı, t-testi, Wilcoxon testi, Mann Whitney U-testi, İçerik analizi, Betimsel analiz
Şahin, 2021	Kırıkkale Üniversitesi	Çevre Eğitimi ve Türkiye'deki İlköğretim Okullarının Çevre Eğitimine İlişkin Müfredatlarının İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Literatür taraması/ İlköğretim müfredatları	MEB resmî web sitesi	Müfredat incelemesi

Tekiroğlu, 2021	Yıldız Teknik Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevre Etiği Farkındalıkları ve Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	İlişkişel tarama modeli/ 207 Sosyal Bilgiler öğretmeni	Kişisel bilgi formu, Çevre etiği farkındalık ölçeği, Sürdürülebilir çevre tutum ölçeği	SPSS Programı, Betimsel istatistik, Varyans analizi, Kolmogorov Smirnov, non parametrik testler, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis H testi, Spearman Brown
Akpınar, 2022	Aksaray Üniversitesi	Ortaokul Öğrencilerinin Çevresel Duyarlılıklarının Farklı Değişkenler Çerçevesinde İncelenmesi/ Yüksek Lisans Tezi	Betimsel tarama/ 5,6 ve 7.Sınıf düzeyinde 370 öğrenci	Anket formu, Çevre duyarlılık ölçeği	SPSS Programı, Betimsel istatistik, t-testi, Varyans analizi, TUKEY Post Hoc, Tamhane
Çinikaya, 2022	Ankara Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde Çevre Okuryazarlığını Geliştirmeye Yönelik Akademisyen ve Öğretmen Görüşleri/ Yüksek Lisans Tezi	Temel nitel araştırma/ 15 Akademisyen ve 14 Öğretmen	Yarı yapılandırılmış form, Görüşme, Gözlem, Doküman inceleme	İçerik analizi
Karakuzu, 2022	Akdeniz Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Dersinde 7.Sınıf Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlık Becerilerine Yönelik Görüşler/ Yüksek Lisans Tezi	Nitel araştırma/ 7.Sınıf öğrencileri	Görüşme, Gözlem, Doküman inceleme	İçerik analizi, Betimsel analiz
Şahin, 2022	Erciyes Üniversitesi	Ortaokul 6.Sınıf Öğrencilerinin Yakın Çevre Farkındalığının İncelenmesi: Kayseri İli Örneği/ Yüksek Lisans Tezi	Tarama modeli/ 6.Sınıf düzeyinde 452 öğrenci	Anket formu	SPSS Programı, Betimsel istatistik, Ki-kare analizi, Betimsel analiz

4.2. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

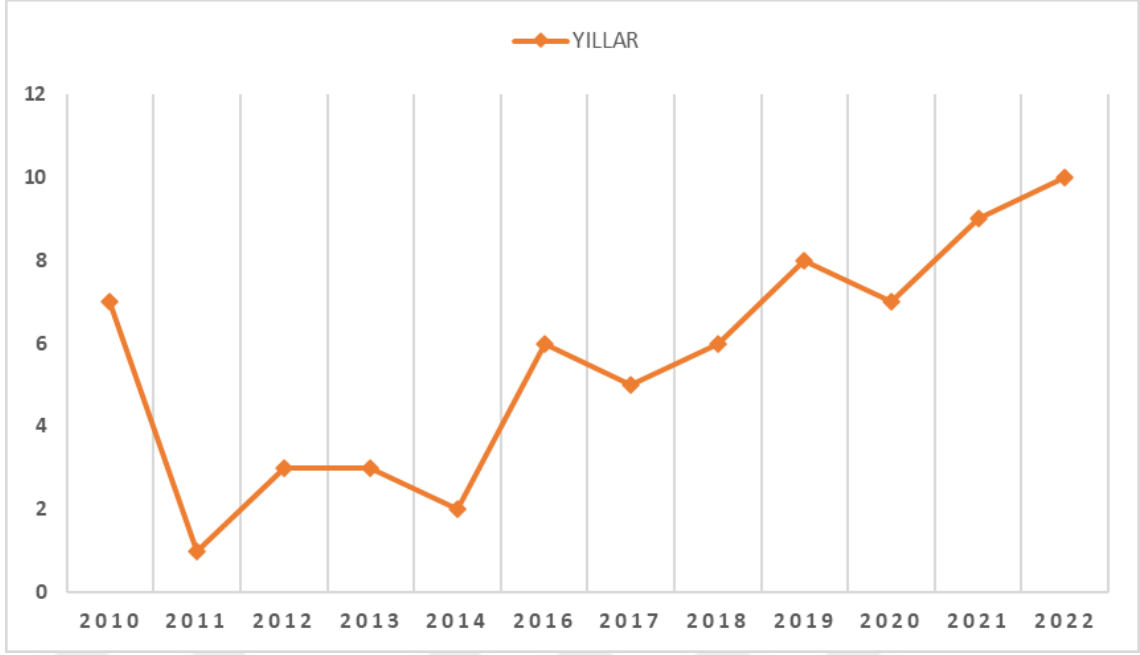
Araştırmanın birinci alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, yıllara göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 4.3 ve Şekil 4.1’de verilmiştir.

Tablo 4.3. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayınlanmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı

Yayın Yılı	F	%
2010	7	10,45
2011	1	1,49
2012	3	4,48
2013	3	4,48
2014	2	2,98
2016	6	8,96
2017	5	7,46
2018	6	8,96
2019	8	11,94
2020	7	10,45
2021	9	13,43
2022	10	14,92
Toplam	67	100

Tablo 4.3’de verilen verilerin anlaşılması ve görselleştirilmesi amacıyla oluşturulan grafik dağılımı Şekil 4.1.’de verilmiştir:

Tablo 4. 3 ve Şekil 4.1.’de görüldüğü gibi 2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yapılan çalışmalar incelenmiştir.2011 yılına ait bir (%1,49) çalışma bulunmaktadır. 2014 yılına ait iki (%2,98) çalışma bulunmaktadır. 2012 ve 2013 yıllarında üç (%4,48) çalışma bulunmaktadır. 2017 yılına ait beş (%7,46) çalışma olduğu görülmektedir. 2016 ve 2018 yıllarına ait altı (%8,96) çalışma olduğu şeklindedir. 2010 ve 2020 yıllarında yedi (%10,45) çalışma bulunmaktadır. 2019 yılında sekiz (%11,94), 2021 yılında dokuz (%13,43) çalışma göze çarpmaktadır. Bu alanda en çok çalışmanın bulunduğu yıl ise 2022 yılına ait on (%14,93) çalışma şeklindedir. Son yıllarda yapılan çalışma sayısının arttığı görülmektedir.

Şekil 4.1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı grafiği

4.3. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

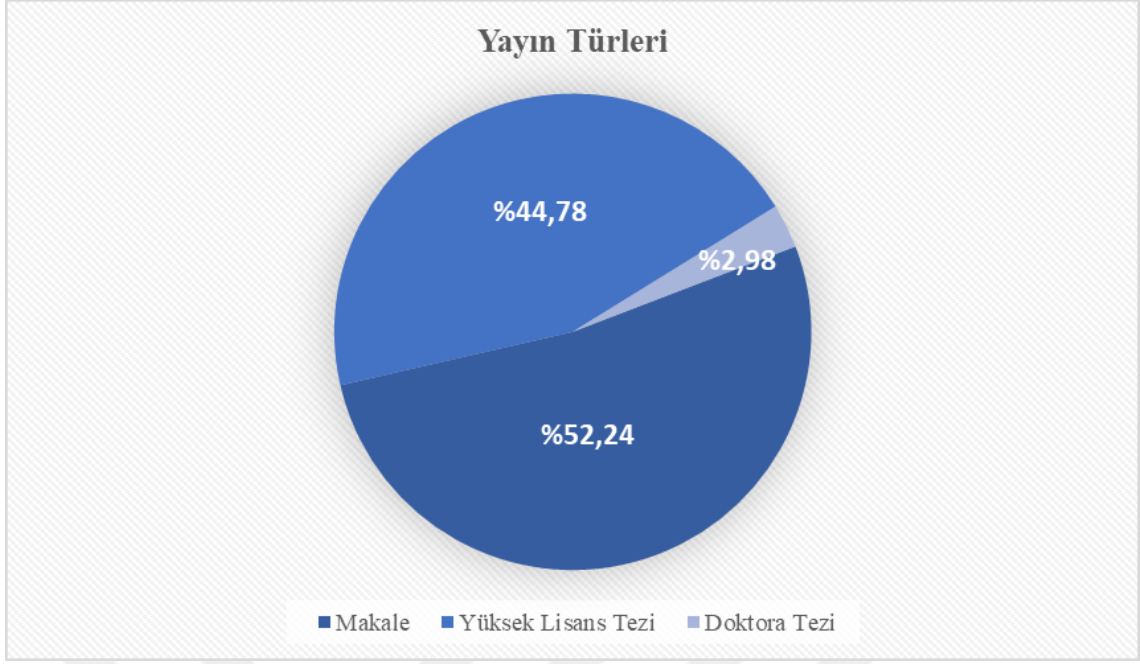
Araştırmanın ikinci alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin yayın türüne göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar yayın türüne göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 4.4 ve Şekil 4.2.’de verilmiştir.

Tablo 4.4. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin yayın türüne göre dağılımı

Yayın Türü	F	%
Makale	35	52,24
Tez (Yüksek Lisans)	30	44,78
Tez (Doktora)	2	2,98
TOPLAM	67	100

Tablo 4.4’ten anlaşıldığı gibi araştırmaya %52,24 türünde makale türünde çalışmaların çoğunlukta olduğu, tez türünde ise %44,78 oranla yüksek lisans çalışmalarının, %2,98 oranda ise doktora türünde çalışmalarının dahil edildiği görülmektedir. Yayın türlerine bakıldığında en fazla oranın makale türünde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.4’te verilen bilgilerin daha iyi anlaşılması için oluşturulan grafik Şekil 4.2’de verilmiştir:

Şekil 4.2. Çalışmaların yayın türü grafiği

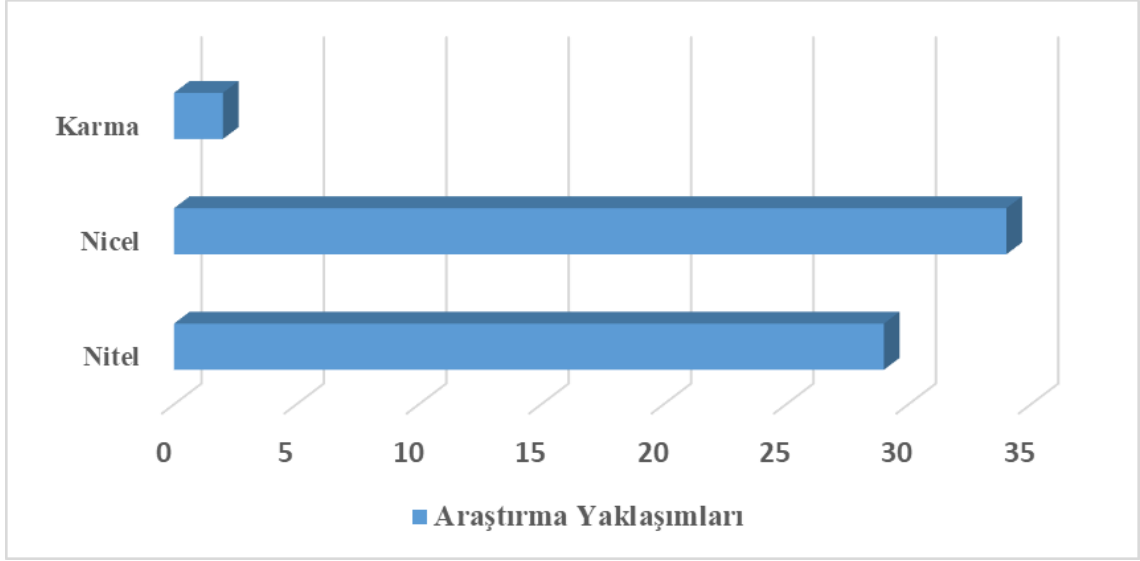
4.4. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın üçüncü alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin araştırma yaklaşımlarına göre dağılımları nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, araştırma yaklaşımına göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin araştırma yaklaşımlarına göre dağılımı Tablo 4.5 ve Şekil 4.3’de verilmiştir.

Tablo 4.5. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve araştırma yaklaşımı dağılımı

Araştırma Yaklaşımı	F	%
Nicel	34	50,75
Nitel	29	43,28
Karma	4	5,97
Toplam	67	100

Tablo 4.5’de verilen bilgilerin anlaşılması ve görselleştirilmesi için oluşturulan grafik dağılımı Şekil 4.3’teki gibidir:

Şekil 4.3. Çalışmaların araştırma yaklaşımları grafiği

Tablo 4.5 ve Şekil 4.3 incelendiğinde araştırmada nitel, nicel ve karma olmak üzere üç araştırma yaklaşımı esas alınmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının bulunduğu yirmi dokuz (%43,28), nicel araştırma yaklaşımının bulunduğu otuz dört (%50,75) ve karma yönteminin kullanıldığı dört (%5,97) çalışma bulunmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde araştırmacıların karma tip çalışmalardan uzak durduğu ya nitel ya da nicel yöntemleri tercih ettiği söylenebilir.

4.5.Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

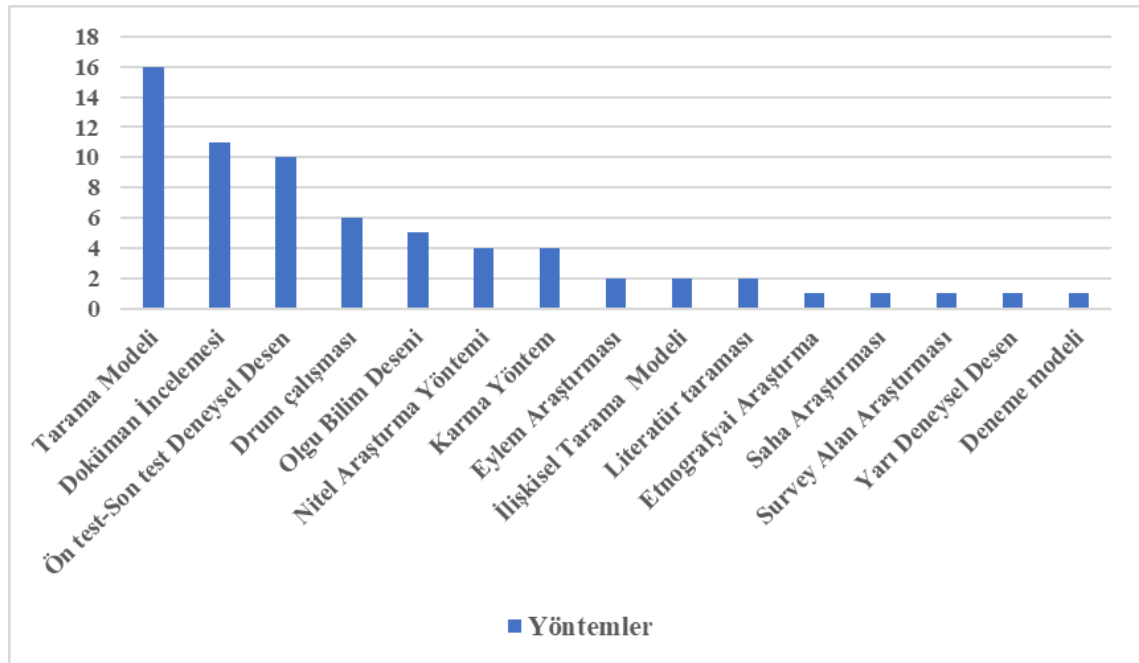
Araştırmanın dördüncü alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin araştırma modellerine göre dağılımları nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, araştırma modellerine göre sınıflandırılmıştır. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin araştırma modellerine göre dağılımı Tablo 4.6 ve Şekil 4.4.’de verilmiştir.

Tablo 4.6. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makalelerin araştırma modellerine göre dağılımı

Yöntem	f	%
Tarama Modeli	16	23,88
Doküman İncelemesi	11	16,42
Ön Test-Son Test Deneysel Desen	10	14,93
Durum Çalışması	6	8,95
Olgu Bilim Deseni	5	7,46
Karma Yöntem	4	5,97

Nitel Araştırma Deseni	4	5,97
İlişkisel Tarama Modeli	2	2,99
Eylem Araştırması	2	2,99
Literatür Taraması	2	2,99
Etnografya Araştırma	1	1,49
Deneme Modeli	1	1,49
Saha Araştırması	1	1,49
Survey Alan Taraması	1	1,49
Yarı Deneysel Desen	1	1,49
Toplam	67	100

Tablo 4.6'daki bilgiler Şekil 4.5'te grafik dağılımı şeklinde aşağıdaki gibi gösterilmiştir.

Şekil 4.4. Çalışmaların araştırma modeline göre dağılımı grafiği

Tablo 4.6 ve Şekil 4.4. incelendiğinde araştırmalarda daha çok tarama modeli ve doküman incelemesi kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanında olgu bilim deseni, survey alan araştırması, ön test-son test deneysel desen, nicel araştırma yöntemi, durum çalışması, eylem araştırması, etnografik araştırma, saha araştırması, deneme modeli, yarı deneysel desen ve karma yönteminde kullanıldığı saptanmıştır.

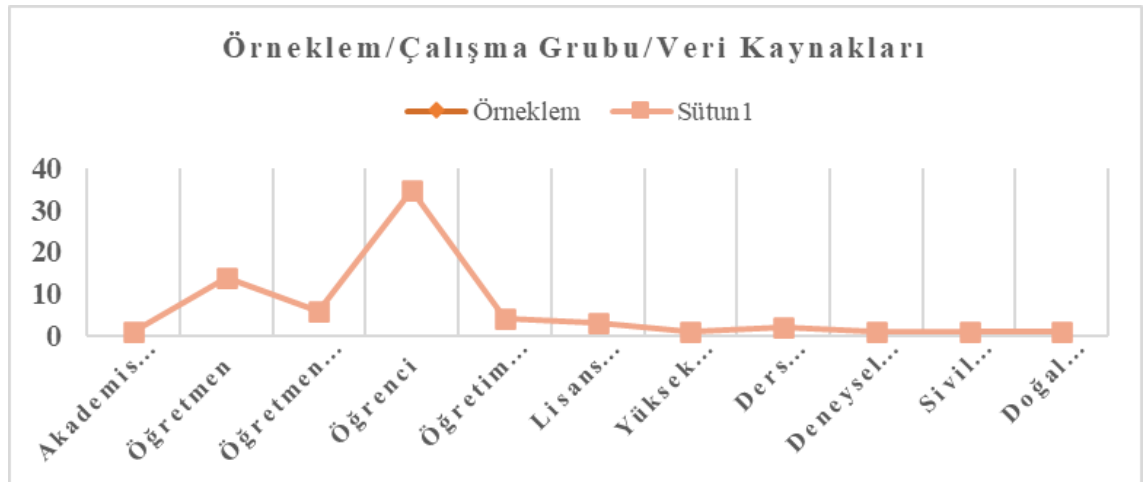
4.6.Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın beşinci alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımları nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, örneklemelerine göre incelenmiştir. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin örneklemelerine göre dağılımı Tablo 4.7 ve Şekil 4.5’de verilmiştir.

Tablo 4.7. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makale ve tezlerin örneklem/çalışma grubu dağılımı

Örneklem/Çalışma Kaynakları	Grubu/Veri	F	%
Öğrenci		35	50
Öğretmen		14	20
Öğretmen adayı		6	8,6
Öğretim Programı		4	5,7
Lisans Programları		3	4,3
Ders Kitapları		3	4,3
Akademisyen		1	1,42
Deneysel Çalışmalar		1	1,42
Doğal, Tarihi ve Ekonomik Unsurlar		1	1,42
Sivil Toplum Kuruluşu		1	1,42
Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri		1	1,42
Toplam		70	100

Tablo 4.7’de verilen bilgilerin daha kolay anlaşılması ve görselleştirilmesi amacıyla oluşturulan grafik dağılımı Şekil 4.5’teki gibi gösterilmiştir:

Şekil 4.5. Çalışmaların örneklem/çalışma grubu/veri kaynakları dağılımları grafiği

Tablo 4.7 ve Şekil 4.5.'te görüldüğü üzere çalışmaların örneklemlerini yoğun olarak öğrenciler, öğretmenler ve öğretmen adayları oluşturmaktadır. Bunların dışında akademisyenler, öğretim programları, lisans programları, yüksek lisans ve doktora tezleri, deneysel çalışmalar, sivil toplum kuruluşları ve doğal-tarihi-ekonomik unsurlar oluşturmaktadır. Elde edilen verilere göre değerlendirildiğinde çevre eğitimi üzerine daha çok muhatabı olarak görülen öğrenciler ile bu eğitimi vermekle sorumlu görülen öğretmen ve öğretmen adaylarına daha fazla önem verildiği söylenebilir.

4.7.Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın altıncı alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, veri toplama araçlarına göre incelenmiştir. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı Tablo 4.8 ve Şekil 4.6’da verilmiştir:

Tablo 4.8. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin veri toplama kaynaklarına göre dağılımı

Veri Toplama Kaynakları	f	%
Çevresel Tutum Ölçeği	13	10,8
Doküman	11	9,2
Kişisel Bilgi Formu	9	7,5
Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	9	7,5
Görüşme	8	6,7
Açık Uçlu Sorular	7	5,83
Anket Formu	6	5
Gözlem Formu	6	5
Başarı Testi	5	4,17
Çevreye Yönelik Duyuşsal Eğilimler Ölçeği	5	4,17
Çevre Duyarlılık Ölçeği	4	3,33
Çevre Okuryazarlık Düzeyleri Ölçeği	4	3,33
Çevre Bilgi Testi	4	3,33
Araştırma Günlüğü	2	1,67
Likert Tipi Çevre Bilinç Ölçeği	2	1,67

Kamera Kayıtları	2	1,67
Öğrenci Çizimleri	2	1,67
Şiir ve Slogan	2	1,67
Uzman Görüşleri	2	1,67
Çevre Eğitimi Öz Yeterlilik Ölçeği	2	1,67
Afiş	1	0,83
Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği	1	0,83
Çoktan Seçmeli Test	1	0,83
Eleştirel Düşünme Ölçeği	1	0,83
Fotoğraflar	1	0,83
Ön Algı-Son Algı Formu Geziler	1	0,83
Gezi Gözlem İnceleme Ölçeği	1	0,83
Karikatür Analiz Formu	1	0,83
Medya Okuryazarlık Ölçeği	1	0,83
Ön Algı-Son Algı Formu	1	0,83
Proje Temelli Öğretim Ölçeği	1	0,83
Ses Kayıtları	1	0,83
Veli Tepkileri	1	0,83
Yetkili Kişiler	1	0,83
Zihin Haritası	1	0,83
Toplam	120	100

Tablo 4.8’de görüldüğü üzere çalışmalarda genel olarak çevresel tutum ölçeği, doküman incelemesi, açık uçlu sorular, kişisel bilgi formu, anket formları, yarı yapılandırılmış görüşme formu, gözlem formu, internet ve görüşme gibi veri toplama araçları daha fazla kullanılmıştır. Araştırmacıların verilerinin güvenilirliğini artırmak için hem daha objektif hem de uygulanabilirliği kolay olan veri toplama kaynaklarını tercih ettikleri söylenebilir. Bununla birlikte özellikle güvenli olduğu düşünülen çevre ile ilgili “çevresel tutum ölçeği” dışındaki diğer ölçeklerin çok az sayıda kullanılmış olması bu ölçeklerin popüler olmamasına ya da incelenen araştırma desenine uygun olmamasına bağlanabilir.

4.8.Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın yedinci alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, veri analiz tekniklerine göre

incelenmiştir. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makale ve tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımı Tablo 4.9’da verilmiştir:

Tablo 4.9. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanı ile ilgili yayımlanmış makale ve tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımı

Veri Analiz Tekniği ve İstatistik Analiz Programı	f	%
İçerik analizi	22	14,4
SPSS Programı	22	14,4
Betimsel analiz	21	13,73
Betimsel istatistik	17	11,11
T-testi	15	9,80
Varyans analizi	8	5,23
ANOVA	7	4,58
Mann Whitney U testi	6	3,92
Kolmogorov-Smirnov	5	3,27
Wilcoxon İşaretli Sıralar testi	5	3,27
Post Hoc testi	4	2,61
Miles Huberman tekniği	3	1,96
Kruskal Wallis H testi	2	1,31
Shapiro Wilk	2	1,31
Berlett Sphericity testi	1	0,65
Doğrusal korelasyon	1	0,65
Doküman analizi	1	0,65
Dunnet C testler	1	0,65
Kaiser Meyer Olkin Kat sayısı	1	0,65
Ki-kare analizi	1	0,65
Kudern Richardson-20 yöntemi	1	0,65
LİSREL programı	1	0,65
Maxqda 12 programı	1	0,65
Non-parametrik testler	1	0,65
NVivo 12 programı	1	0,65
Spearman Korelasyon analizi	1	0,65
Temel nitel analiz	1	0,65
Uzman görüşleri	1	0,65
TOPLAM	153	100

Tablo 4.9 incelendiğinde 22 çalışmada içerik analizi, 21 çalışmada betimsel analiz, 8 çalışmada varyans analizi, 15 çalışmada t-testi, 17 çalışmada betimsel istatistik, 22 çalışmada SPSS programı kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmada ANOVA, Wilcoxon işaretli sıralar testi, Mann Whitney U testi, Post Hoc testi, Shapiro Wilk, Miles ve Huberman formülü, Kolmogorov-Smirnov testi, Kruskal Wallis testi, doğrusal korelasyon, Maxqda 12, Spearman korelasyon analizi, LISREL programı, NVivo 12 programı, Kaiser Meyer Olkin kat sayısı, Barlett Sphericity testi, Dunnet C testleri, Ki-kare analizi, non-parametrik testler, Kudern Ricardson-20 yönteminde örneklerin de olduğu görülmektedir. Bu analiz sonuçlarına göre araştırmacıların daha çok içerik analizi ve betimsel analiz yöntemlerini tercih ettikleri, verilerini analiz ederken de genellikle güvenilirliği ve/veya daha doğru sonuçlar verdiğine inanılan, ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalarda da tercih edilen betimsel istatistik ve t-testi analizini kullandıkları söylenebilir.

4.9. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmanın sekizinci alt problemi “2010-2023 yılları arasında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makalelerin yayımlandığı dergilere göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Çalışmalar, yayımlandıkları dergilere göre incelenmiştir. Sosyal bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili yapılmış makalelerin yayımlandığı dergilere göre dağılımı Tablo 4.10’da verilmiştir.

Tablo 4.10. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makalelerin dergilere göre dağılımı

Dergi Adı	f	%
Marmara Coğrafya Dergisi	5	14,29
IGGE (International Journal of Geography and Geography Education)	2	5,714
Anadolu Journal of Educational Sciences International (AJESI)	1	2,857
Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi	1	2,857
Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi	1	2,857
Eğitim ve Bilim Dergisi	1	2,857
EKEV Akademi Dergisi	1	2,857
e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi	1	2,857
E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi	1	2,857
Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi	1	2,857
GEFAD/ GWGEF 32	1	2,857
IBAD Sosyal Bilgiler Dergisi	1	2,857

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi	1	2,57
JIRSS (Journal of Innovative Research Social Studies)	1	2,857
Journal of Worlds Turks	1	2,857
Kastamonu Eğitim Dergisi	1	2,857
KEFAD-Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	1	2,857
Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi	1	2,857
Öğretmen Eğitimi ve Öğretimi Dergisi	1	2,857
Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	2,857
Researcher: Social Science Studies	1	2,857
Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi	1	2,857
Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi	1	2,857
Turkish Journal of Educational Studies(TURK-JES)	1	2,857
Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	1	2,857
Uluslararası Araştırmalar Dergisi	1	2,857
Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi	1	2,857
Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları	1	2,857
Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar	1	2,857
Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi	1	2,857
TOPLAM	35	100

Tablo 4.10’da Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yayımlanmış makalelerin dergilere göre dağılımı incelendiğinde, 5 makale (%14,29) ile Marmara Coğrafya Dergisi, 2 makale ile 2018 yılında değişen adıyla “International Journal of Geography and Geography Education” dergisinde (Marmara Coğrafya Dergisi) yayımlanmıştır ve bu oran diğer dergilerde yayımlanmış çalışma sayısına göre fazladır. Yapılan analiz verilerinde de görüldü gibi makalelerin daha çok coğrafya dergilerinde yayınlanması, incelenen “çevre” konusunun doğrudan coğrafya ile ilgi olmasından kaynaklanabilir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi alanında yapılan çalışmaların incelenmesi bu alanda yapılmış çalışmaları görüp değerlendirmeyi sağlar. Bu araştırma ile alanda çevre eğitimi ile ilgili çalışmalar çeşitli yönler bakımından incelenmiş ve Sosyal Bilgilerde çevre eğitimine yönelimin nasıl olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, Sosyal Bilgiler alanında çevre eğitimine ilişkin tezlerin ve makalelerin durumu saptanmıştır. Sosyal Bilgiler alanında çevre eğitimi ile ilgili tezlerin sınırlı olduğu, çalışmaların makale ve yüksek lisans tezi şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Alanda bu konuda 35 makale, 30 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezi bulunmuştur. Yapılan araştırmalara göre de çalışma verilerimizle paralel olarak doktora çalışmalarına göre yüksek lisans çalışmalarına daha fazla ağırlık verildiği bildirilmektedir (Albayrak ve Çiltaş, 2017; Karakoyun ve Uzun, 2022). Çevre konusunda daha az doktora araştırması yapılmasının nedeni hem sürecin daha uzun ve birçok zorlukları içermesi hem de lisansüstü eğitim yapmak isteyen öğrencilerden doktora yapabilme kriterini sağlamakta zorlanmaları olabilir.

Sosyal Bilgiler çevre eğitimi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde diğer yıllara göre 2022 yılında daha fazla çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir. Yılmaz vd., (2015) de 2000’li yıllardan itibaren çevre konusunda lisansüstü tez sayısında artışının özellikle 2007-2011 yılları arasında önemli bir yükseliş gösterdiğini bildirmektedir. Bu sonuçlar 2022 yılında Sosyal Bilgilerde çevre eğitimine daha fazla önem verildiğini, ayrıca yıllar geçtikçe insanların daha fazla çevreye karşı duyarlılıklarının arttığını da gösterebilir.

Yapılan analizler sonucuna genel olarak nicel ve nitel araştırmaların yapıldığı, karma yönteme dayalı araştırmaların ise sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Yılmaz vd., (2015), Kahyaoğlu (2016), Dilek vd. (2018), İbret ve Yılmaz (2019) ile Karakuş (2020) araştırma verilerimizdeki gibi Sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan yüksek lisans tezlerinde en çok nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığını ve karma yöntem araştırmalarının ise sınırlı sayıda olduğunu bildirmektedirler. Bununla birlikte araştırmacıların nitel araştırma yöntemlerinin nicel araştırmalara göre sınırlı sayıda kullanıldığı verileri araştırma bulgularımızla uyuşmamaktadır. Bu farklılığın nedeni Dilek vd. (2018) ile Karakuş (2020)’un sadece lisansüstü tezlerde Sosyal Bilgiler

eğitimiyle ilgili kavramları analiz etmelerinden diğer araştırmacıların ise sadece lisansüstü tezleri incelemelerinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca nicel veri analizi sosyal bilimlerde niceliksel verilerin toplanması, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle konu hakkında bir kanaatin oluşması için kullanıldığından nicel analiz yöntemlerinin tezlerde daha fazla kullanılması sonuçları olağan bir sonuç olarak düşünülebilir. Kahyaoğlu (2016) da tezlerde nicel araştırma yöntemlerinin çok fazla kullanılmasını birden fazla kişiye hızlı bir şekilde ulaşılmasına, sonuçlarının genele yayılabilmesine, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesine ve birçok farklı grup arasında karşılaştırmaların ancak lisansüstü tezlerde ayrıntılı bir şekilde yapılmasına bağlamıştır. Çalışma verilerimize göre nitel analiz yöntemini kullanan araştırma sayısının da fazla bulunması araştırma kaynaklarının hem lisansüstü tezlerden hem de araştırma makalelerinden oluşmasından kaynaklanabilir. Bu sonucun en önemli etkeni makale türü araştırmalarda daha çok nitel analiz yöntemlerinin kullanılması olduğu yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir (Torun vd., 2019).

Bu çalışmada araştırma modellerinden tarama modeli ve doküman analizi genel olarak kullanılan araştırma modellerinden olduğu saptanmıştır. Gökteaş vd., (2012), Kahyaoğlu (2016) ve Torun vd., (2019) araştırma verilerimizdeki gibi çevre araştırmalarında daha çok betimsel/tarama modelinin kullanıldığını belirlemişlerdir. Sosyal bilgiler çevre konusunda genellikle tarama ve doküman analizine yer verilmesinin en önemli nedeni bir diğer ifadeyle deneysel olmayan desenlerin tercih edilmesinin nedeni araştırmalarda sorunu tespit etmeye yönelik hedeflerin olmasından kaynaklanabilir (Gökteaş vd., 2012). Bundan başka çevre eğitimiyle ilgili genel mevcut durumun ortaya konulmasında tarama ya da doküman analizi yönteminin tercih edilmesi daha kısa sürede gerçekleştirilmeleri olabilir.

Araştırmaların örnekleminin en fazla sırasıyla öğrenciler, öğretmenler ve öğretmen adaylarının oluşturduğu tespit edilmiştir. Gökteaş ve ark. (2012) ile İbret ve Yılmaz (2019) tezlerde daha çok öğretmen ve öğretmen adaylarının örnekleme grubunu oluşturduğunu bildirirse de Kahyaoğlu (2016) ile Bahar ve Kiras (2017) çevre ile ilgili tezlerde daha çok üniversite öğrencilerinin; Yılmaz vd., (2015), Torun vd. (2019) ile Karakoyun ve Uzun (2022) tezler için daha çok ilkökul öğrencilerinin ve öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin örnekleme grubu olduklarını bildirmektedir. Araştırmamızda da en fazla örnekleme grubunun bazı araştırma verilerindeki gibi

öğrenciler olmasının nedeni çevre ile ilgili eğitimin daha çok öğrencilere uygulanması, bu öğrencilerin sosyal bilgiler dersi okutulan ortaokul öğrencisi seviyelerinde olmasından kaynaklanıyor olabilir. Araştırmalarda daha çok öğrenci kullanılmasının bir diğer nedeni de öğrenci yargılarının, öğretmen adayları olan öğrencilerin düşüncelerinin öğrenilerek mevcut sorunlara yönelik çözüm yollarını araştırmak olduğu söylenebilir.

Veri toplama araçları incelendiğinde çalışmalarda en çok çevresel tutum ölçeği, doküman inceleme, görüşme formlarının tercih edildiği tespit edilmiştir. Bunların yanında kişisel bilgi formu, yarı yapılandırılmış görüşme, açık uçlu sorular, gözlem ve başarı testi ve diğer ölçekler gibi veri toplama araçlarının da kullanıldığı saptanmıştır. Yılmaz vd. (2015) yüksek lisans ve doktora tezlerinde çevreyle ilgili veri toplama tekniğinin en fazla yazılı veri toplama tekniği, görüşme ve belge tarama olduğunu bildirmektedir. Gökteş vd. (2012), Burak ve Kiras (2016), Kahyaoğlu (2016) ile Torun vd. (2019) ise makalelerde açık uçlu görüşme formunun, tezlerde ise ölçek ve anketlere yönelik veri toplama tekniğinin kullanıldığını tespit etmişlerdir. Yapılan araştırmalardaki genel kanaate göre makalelerde sorunun genel analizi katılımcı tarafından ortaya konulması nedeniyle açık uçlu soruların tercih edildiği, tezlerde ise daha fazla örneklem gruplarından alınan verilerin ölçek formlarıyla değerlendirilmesi hem uygulama hem de analizi bakımından kolaylık sağlayacağı ileri sürülmektedir (Torun vd., 2019). Araştırmamızda da ölçek, doküman inceleme ve görüşme formlarının daha fazla kullanıldığına yönelik bulguların sebebi, araştırma örnekleminin yarı yarıya tez ve makalelerden oluşmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmalarda, verilerin analizinde içerik analizi, betimsel analiz, betimsel istatistik, t-testi ve varyans analizi tekniklerinin daha fazla kullanıldığı saptanmıştır. Yılmaz (2012) yapılan analiz sonuçlarında veri çözümleme tekniği olarak en çok tercih edilen tekniğin parametrik testler, betimsel/içerik çözümlemesi ve betimsel istatistik olduğunu bildirmektedir. Bahar ve Kiras (2017), Torun vd. (2019), tezlerde en sık kullanılan veri analiz yönteminin betimsel analiz ve varyans analizleri; makalelerde ise betimsel analiz tekniğinin en fazla kullanıldığı verileri çalışma verilerimizle örtüşmektedir.

5.2. Sonuç

Koşullarının tamamen doğal olduğu bütünselliği ifade eden çevre kavramı; derin manada, insanoğlunun üretim ve yaşam kaynağını oluşturan fiziksel ve sosyal koşulların bütünlüğünü, geniş manada ise insanlığın ortak mevcudiyetini teşkil eden su, hava, toprak gibi yaşamsal ortamlarını ve bu ortamlarda yer alan bitki ve hayvan topluluklarını, ayrıca insanlık tarihi boyunca ortaya çıkmış uygarlıkları kapsayan değerlerin bütünü oluşturmaktadır. Bu bütünlük kapsamında insanoğlunun yaşamı için vazgeçilmez bir mekân olan çevre, üzerinde barındırdığı insanların eylemlerinden ve faaliyetlerinden doğrudan etkilenmektedir. Sanayileşmeyle birlikte kurulan fabrikalar, üretimde meydana gelen hızlı makineleşme, ortaya çıkan üretim artışı, meydana gelen aşırı nüfus artışı, beraberinde çevredeki doğal kaynakların tükenmeye başlamasını, kirlenmeleri, bozulmaları, aşırı tahribatları, zararları doğurduğundan artık çevre de insan ihtiyaçlarını karşılayamama, bu ağır yükü taşıyamama, tükenme hatta yok olma noktasına gelmiş ve her geçen gün artan doğal felaketlerle alarm vermeye başlamıştır. İnsanoğlu kendisi için yaşamsal açıdan vazgeçilmez olan bu çevreyi kaybedeceğini anlamaya başlamasıyla birlikte her bir ferдин çevre konusunda bilinçlendirilmesi ve duyarlılığın artırılması için çevre eğitiminin verilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda çevre eğitimi konusunda gerek ülkemizde gerekse Dünyada çok çeşitli faaliyetler düzenlenmekte, okul öncesi dönemden başlayarak tüm öğretim kurumlarında çevre eğitimlerine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Örgün öğretim kurumlarında okutulan derslerden biri olan Sosyal Bilgiler de konusu itibarıyla çevre konularının gerek bilişsel gerek duyuşsal ve gerekse de psiko-motor yönlerinden işlenebileceği çok geniş alan sunmaktadır.

İnsanoğlunun toplumsal ve fiziksel çevresi ile olan iletişimini tarihi süreç içerisinde inceleyen sosyal bilgiler, tüm öğretim müfredat programları kapsamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi; okul öncesi süreçte doğanın tanınmasına yönelik faaliyetlerle, ilkokullarda hayat bilgisi, ortaokullarda sosyal bilgiler ve fen bilgisi, lise ve dengi okullarda ise biyoloji, coğrafya, tarih gibi derslerde faaliyet ve uygulama alanlarıyla devam ettirilmektedir.

Ortaöğretim muhtevasında ülkemiz müfredatı çerçevesinde sağlıklı bir şekilde çevre eğitiminin verilmediği gözlemlenmektedir. Söz konusu eksikliğin telafi edilebilmesi

hususunun, ilköğretimden itibaren başlanılarak öğretmenlik eğitimini de kapsayacak biçimde gerek diğer ülkelerin gerekse ülkemizin çevresel şartları da göz önünde bulundurularak ciddi programların geliştirilmesine yönelik faaliyetlerle mümkün olacağı görülmektedir.

Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi üzerine yaptığımız bu araştırmada; çevre eğitimine yönelik ilk ve ortaokul muhtevasında yer alan öğretim programları ve ders kitapları içeriklerinde çevre eğitimlerine daha çok yer verilmesi, yapılan merkezi sınavlardaki sorulara yönelik sorgulamaların yapılması hususunun faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yapılan merkezi sınavlar muhtevasında bulunan çevre eğitimi ile alakalı soruların, öğretim programları ile verilmesi amaçlanan edinimlerin, ders kitapları içeriğinde bulunan faaliyet, etkinlik ve değerlendirmeye ilişkin problemlerin seviyelerinin hangi bilişsel düzeylerde olduklarının araştırılması ve incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde, Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) sonucunda fen bilimleri kapsamında değerlendirme konusu altında sorgulaması yapılan yer bilimine dair soruların çevre eğitimiyle alakasının olduğu ve üst düzeyde düşünme yetisi isteyen bu soruların bulunduğu bu sınav neticesinde yıllara göre en düşük puan ortalamasının genel bazda bu alanda olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde çevre eğitimi muhtevasında daha önceleri dokuzuncu sınıfta “Çevre ve İnsan” başlığında ayrı bir ders olarak verilen bu dersin kaldırıldığı, çevreye yönelik konuların Biyoloji dersinde okutulmaya başlandığı görülmektedir. Böylelikle de ilköğretim döneminden ortaöğretim sonuna değin çevreye yönelik eğitim sunulduğu bağımsız bir dersin olmadığı görülmektedir. Çevre konularının işlendiği konulara göz atıldığında, ilköğretim muhtevasında Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji dersleri muhtevasında çevreye yönelik konuların dağınık vaziyette verildiği görülmektedir. Ortaöğretim muhtevasında dokuzuncu sınıf Biyoloji muhtevasında Ekoloji (Dünya Ortamı ve Canlılar) bölümünde ekosistemin yapısının, işleyişinin ve çevre bozulmasının ayrıntılı şekilde anlatıldığı, akabinde okutulan Biyoloji derslerinde de bu kapsamda çevreyle alakalı konulara yer verilmediği, diğer derslerde de çevreyle alakalı konuların epey kısıtlı ve dağınık biçimde ele alındığı görülmektedir.

Okullarda istenilen seviyede çevre eğitiminin etkin bir şekilde sunulabilmesi için öncelikle bu okullarda görev yapan öğretmenlerin mutlaka çevre bilincine sahip olmaları gerekmektedir. Bundan ötürü tüm okullarda görev yapan diğer personelin de aynı şekilde gerek hizmet içi eğitimle gerekse yapılacak seminerlerle çevre bilincinin geliştirilmesi gerekir. Zira, kendisi öğrenmeyen bir birey bir başkasına da öğretmez.

Daha çok okul öncesi dönemde çocukların gelecek yaşantılarında gerek bitki gerekse hayvanlara karşı olumsuz davranış geliştirmemeleri, diğer canlılara karşı acımasızca davranmamaları, hayvanlardan tiksinti duymalarını önlemeye yönelik olarak, hayvanları birer kötü varlıkmiş gibi gösteren, insanlara zarar verici varlıklar olarak sunulan masal ve hikâyelerin okumalarına son verilmelidir. Öte yandan ormanların, ormandaki ağaçların adeta kesilmesi veya kullanılması zaruri birer hammadde olduklarını çocukların beynine kazıyan şarkı ve şiirlerden de uzak tutulmalıdırlar.

Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi üzerine yapılan çalışma ve araştırmalarda, YÖK Sosyal Bilgiler Eğitimi Lisans Programı kapsamında çevre ve çevre eğitimine yönelik mevzular ile alakalı derslere ve konulara çok sınırlı bir biçimde yer verildiği görülmektedir. Bu manada, çevre ve çevre eğitimi mevzularında öğretmen adaylarına yönelik gerekli bilgiyi tesis edecek derslerin olmadığı ifade edilebilir. Alan dersleri muhtevasında bulunan Tarih dersleri içeriğinde çevre ve çevre eğitimine yönelik mevzulara verilmediği görülmekteyken coğrafya dersleri muhtevasında direk çevre konularına ve çevre meselelerine yer verildiği gözlemlenmiştir.

Sosyal Bilgiler alan dersleri muhtevasında yer alan Günümüz Dünya Sorunları dersi kapsamında çevre sorunlarına yönelik konulara yer verildiği gözlemlenmiştir. Ancak diğer Sosyal Bilgiler ders muhtevasında çevre, çevre konuları ve çevre eğitimi ile alakalı herhangi bir konuya yer verilmediği gözlemlenmiştir. Öte yandan çevre ve çevre eğitimi konularına yönelik mevzuları kapsayan dersler içerisinde uygulamalı derslere yönelik herhangi bir çalışmanın da olmadığı da görülmüş, uygulamaya yönelik derslerin bulunmaması hususu ilgili programın en büyük eksikliklerinden biri olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, Sosyal Bilgiler Eğitimi Meslek Bilgisi ve Genel Kültür dersleri kapsamında çevre ve çevre eğitimiyle alakalı herhangi bir konu alanının görülmediği gözlemlenmiştir.

Yine Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi üzerine yapılan çalışma ve araştırmalardan, üniversite öğrencilerinin çevre ve çevre problemlerine yönelik konulara karşı geliştirdikleri tutum ve davranışların çoğu öğretmen adayında zayıf derecede kaldığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, ilköğretim öğrencileriyle ilgili olarak onların çevreyle ilgili tutum ve davranışlarının yeterince gelişmediği gözlemlenmiştir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi verilen eğitim fakültelerinde uygulanmakta olan lisans programlarının muhtevasında bulunan çevre ve çevre eğitimiyle alakalı çok sayıda seçmeli dersin bulunduğu, bu dersler muhtevasında uygulamalı herhangi bir dersin bulunmadığı yaptığımız bu araştırmanın bir değer neticesi konumundadır. Sosyal Bilgiler Eğitimi Lisans Programları kapsamında yer alan çevre ile alakalı derslerde muhteviyatın çevre sorunları üzerine kurulu olduğu saptanmıştır. Öte yandan Eğitim Fakültelerinin seçmeli ders havuzlarında yer alan ve aynı isimle anılan çevre ile alakalı derslerin bulunduğu, bu dersler muhtevasında uygulamaya yönelik herhangi bir dersin olmadığı yaptığımız bu araştırmanın sonuçlarından birisidir.

5.3. Öneriler

Bu araştırma sonucunda şu öneriler getirilebilir:

- Yapılan incelemelerde sosyal bilgilerde çevre eğitime yönelik araştırma makaleleri ve yüksek lisans tezleri oldukça fazla olmasına rağmen doktora tezlerinin sınırlı sayıda olduğu saptanmıştır. Bu nedenlerle özellikle lisansüstü eğitim veren kurumların çevre konusunda doktora tez çalışmalarına ağırlık vermeleri konunun önemini daha da artıracaktır.
- Araştırmada lisansüstü tezler ve araştırma makaleleri birlikte değerlendirilerek nicel ve nitel araştırmaların birbirine yakın oranlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda lisansüstü tezlerle araştırma makalelerinin karşılaştırmalı analiz edilmesi hem araştırma metodu, hem araştırma deseni ve analiz yöntemi hem de örneklem grubu açısından literatüre önemli katkılar sunabilir.
- Araştırmada örneklem grubunun daha çok öğrenciler, öğretmenler ve öğretmen adaylarından olduğu belirlenmiştir. İleride yapılacak araştırmalarda öğrenci

örneklerinin kendi arasında değerlendirilerek çevre ile ilgili araştırmaların daha çok hangi öğrenci seviyesinde yapıldığı belirlenebilir.

- Araştırmada veri toplama aracı olarak çevre tutum ölçeğinin en fazla kullanılan ölçeklerden biri olduğu bununla beraber çevre ile ilgili Girişimcilik, Vatandaşlık Eleştirel Düşünme Eğilimi, Gezi Gözlem İnceleme, Çevre Etiği Farkındalık, Öz Yeterlilik gibi konularda geliştirilen ölçeklerin çok az düzeyde kullanılmış olduğu gözlemlenmiştir. Çevre eğitiminin belirleyicilerinden olan bu konularla ilgili daha fazla araştırma yapılması sağlanmalıdır.
- Araştırmada makalelerin hangi dergilerde ağırlıklı olarak yayınlandığı belirlenmiştir. Ancak, bu araştırmaların hangi eğitim kurumlarında daha fazla araştırıldığı daha sonra yapılacak araştırmalarda belirlenirse çevre konusunda araştırma yetersizliği olan üniversiteler bu konuya daha fazla önem verebilir.
- Çevreye karşı duyarlılık ve çevre bilinci geliştirmek amacıyla Sosyal Bilgilerde çevre eğitimi ile ilgili Çevre Okuryazarlık, Medya okuryazarlık, Çevreye Yönelik Duyuşsal Eğilimler, Çevre Duyarlılık, Girişimcilik, Vatandaşlık Eleştirel Düşünme, Gezi Gözlem İnceleme, Çevre Etiği Farkındalık, Öz Yeterliliğın geliştirilmesi gibi etkinliklere daha fazla önem verilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Adıyaman, M. (2021). *İlkokul ve ortaokulda güncel öğretim programlarının çevre eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Akcan, S. (2010). *Sosyal bilgiler çevre eğitiminde okul dışı çevre eğitimi unsurları (Bilecik İli örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Akgün, A., Duruk, Ü. & Güngörmez, H. (2016). Ortaokul öğrencilerinin çevre eğitimi kavramına yönelik metaforları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 215-224.
- Akinoğlu, O. & Sarı, A. (2009). İlköğretim programlarında çevre eğitimi. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 5-29.
- Akpınar, A. (2022). *Ortaokul öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının farklı değişkenler çerçevesinde incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Aksoy, B. (2014). Endüstri bölgesinde yaşayan ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal eğilimleri (Dilovası örneği). *Journal of World of Turks*, 6(1), 111-122.
- Albayrak, E. & Çiltaş, A. (2017). Türkiye’de matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9, 258-283.
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye’de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 599-616.
- Al-Balushi, S.M. & Al-Aamri, S.S. (2014). The effect of environmental science projects on students’ environmental knowledge and science. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 23(3), 213-227.
- Altınok, G. (2021). *Çevre eğitiminde sıfır atık politikasının sosyal bilgiler dersine yansımaları ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Appannagari, R. R. (2017). Environmental pollution causes and consequences: A study. *North Asian Int Res J Soc Sci Humanit*, 3(8), 151-161.

- Artun, H. , Uzunöz, A. & Akbaş, Y. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okur-yazarlık düzeylerine etki eden faktörlerin değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 1-14.
- Aslan, S. & Bulut, B. (2021). 6.Sınıf sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretimin kullanılmasının öğrencilerin çevresel okuryazarlık düzeylerine etkisi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 8(1), 86-108.
- Ay, T. (2010). Sosyal bilgiler dersinde çevre bilinci kazandırmada medya ürünlerinden yararlanmaya ilişkin öğrenci görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 76-93.
- Aydemir, G. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde örnek olay yönteminin öğrencilerin çevre bilincine ve çevreye yönelik tutumlarına etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, F.& Kaya, H. (2011). Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının değerlendirilmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(24), 229-257.
- Bahar, M. Kiras, B. (2017). Türkiye’de yayımlanan çevre eğitimi konulu makale ve tezlerin genel analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1702-1720.
- Buldur, S., Bursal, M., Yücel, E. & Erik, N. (2018). Disiplinler arası bir doğa eğitimi projesinin ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal özelliklerine ve çevre bilinçlerine etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 284-303.
- Bursa, S. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel adalet anlayışlarının belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 49-62.
- Büken, R. & Katılmış, A. (2022) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 47, 115-134.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çabuk, B. & Karacaoğlu, Ö. (2003). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36(1-2), 189- 198.
- Çabuk, M. & Uçar Çabuk, F. (2017). Yeşil kimya ile çevreyi koruyorum isimli projenin okul öncesi dönem çocuklarının çevreye yönelik bilgi düzeyi üzerindeki

- etkisinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 64-74.
- Çamurcu, H. (2005). Dünya nüfus artışı ve getirdiği sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 87 - 105.
- Çermik, F. (2015). *Sosyal girişimcilik, küresel vatandaşlık ve çevre davranışı arasındaki ilişki: Yapısal eşitlik modellemesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020). Çevre. Erişim: 25 Aralık 2022. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/cevre-20180222082618.pdf>
- Çiftçi, S. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretimin çevresel sorumlu vatandaşlık davranışlarına etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Çinikaya, C. (2022). *Sosyal bilgiler dersinde çevre okuryazarlığını geliştirmeye yönelik akademisyen ve öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, F.B (2022a). Ekolojik okuryazarlığa yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüş ve önerileri. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 1-21.
- Demir, Y. (2022b). Sosyal bilgiler ders kitaplarının çevre okuryazarlığı açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20(3), 1094-1122.
- Demirdirek, M. (2019). *Ders dışı etkinliklerle desteklenen öğrenci merkezli çevre eğitiminin, 7.sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlıklarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.
- Demirkaya, H. (2006). Çevre eğitiminin Türkiye'deki coğrafya programları içerisindeki yeri ve çevre eğitimine yönelik yeni yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 207-222.
- Dilek, A., Baysan, S. & Öztürk, A.A (2018). Türkiye'de sosyal bilgiler eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2), 581-602.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.

- Dünder, R. & Kızılk, M. (2022), Ekolojik okuryazarlık, çevre eğitimi ve sürdürülebilir gelişme odaklı eğitim anlayışı bağlamında çevre temasının hayat bilgisi dersi programındaki yerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1954-1974.
- Eko-Okullar (2022). Eko-okullar programı nedir? Erişim: 17 Temmuz 2022. <http://www.ekookullar.org.tr/icerik/icerikdetay.aspx?refno=16#.ZFZWE3bP3IU>
- Elvan, Ö. (2020). *Çevre ile ilgili sosyobilimsel konularda 7.sınıf öğrencilerinin informal muhakemelerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kastamonu.
- Erdoğan, K. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre eğitimi konusundaki görüşleri ve yeterlilikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, F. & Akpınar, E. (2021). Sosyal bilgiler alanında yapılmış mekanı algılama becerisi konulu deneysel çalışmalar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 5-15.
- Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve çevre bilinci nedir? Çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, 65/66, 1-13
- Göktaş, Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. & Sözbilir, M. (2012). Türkiye'deki eğitim araştırmalarında eğilimler: Bir içerik analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 443- 460.
- Gülay Ogelman, H. & Güngör, H. (2015). Türkiye'deki Okul Öncesi Dönem Çevre Eğitimi Çalışmalarının İncelenmesi: 2000-2014 Yılları Arasındaki Tezlerin ve Makalelerin İncelenmesi . Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,12(32),180-194. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19578/208931>
- Güzel, Ş. & Özer, P. (2022). Türkiye'de hava kirliliği ve sağlık harcamaları. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 186-202.
- Gwekwerere, Y. (2014). Pre-service teachers' knowledge, participation and perceptions about environmental education in schools. *Australian Journal of Environmental Education*, 30(2), 198-214.
- Haktanır, G., Dağlıoğlu, H.E. & Güler, T. (2010). *Türkiye'de okul öncesi eğitimin durumu*. Ankara: Unesco Raporu.

- Haktanır, G. Güler, T. & Kahriman Öztürk, D. (2016). Education for sustainable development in Turkey. J. Siraj, C. & Mogharreban, E. Park (Eds). *International research on education for sustainable development in early childhood*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Hamalosmanoğlu, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunları hakkındaki görsel imajlarının incelenmesi. *Öğretmen Eğitimi ve Öğretim*, 1(1), 45-51.
- Hazır, H. (2020). *Sosyal bilgiler dersi öğrencilerinin kentsel alanda yakın çevre algıları: İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haverback, H. R. (2017). Why don't we teach social studies? Preservice teachers' social studies self-efficacy. *Social Studies Research and Practice*, 12(3), 245-257.
- İbret, B., Ü. & Yılmaz, O. (2019). Sosyal bilgilerde çevre eğitimi: Lisansüstü çalışmalara ait bir inceleme, *AJESI-Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 431-449.
- Kahyaoğlu M., (2016) Türkiye'de çevre eğitimi üzerine yapılan araştırmalar: bir içerik analizi çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*,34, 50-60
- Kahyaoğlu, M. & Özgen, N. (2012). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *AKU Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(2), 171-185.
- Kalın, Ö. (2018). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi (Artvin İl Örneği). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13),1-12.
- Kan, Ç. (2010). A.B.D ve Türkiye'de sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 663-672.
- Karabulut, Ö. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine ve çevresel duyarlılığına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Karadağ, E. (2009). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Karakoyun, N. & Uzun, N. (2022). 2011-2022 yılları arasında çevre eğitimi ile ilgili yayımlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Ihlara Journal of Educational Research*, 7(1), 51-65.

- Karakuş, U., Palaz, T., Kılcan, B. & Çepni, O. (2012), Sosyal bilgiler müfredatında yer alan “çevre sorunları” konularının öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *GEFAD/GUJGEF*, 32(2),363-376
- Karakuş, S. (2020). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitiminde kavramlar konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 61-76 .
- Karakuş, S. ve Şeyihoğlu, A. (2021). 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki “çevre sorunları” konulu etkinliklerin disiplinlerarası öğretim yaklaşımı yönünden incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(88), 451-466.
- Karakuzu, M. (2022). *Sosyal bilgiler dersinde 7.sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlık becerilerine yönelik görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Kaya, E. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre olguları ve çevre sorunlarını kavrayabilme, algılayabilme ve tanımlayabilmesi (Balıkesir örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kayalı, H. (2010). Sosyal bilgiler, Türkçe ve sınıf öğretmenliği adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(21), 258-268.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (20), 19-33.
- Kaypak, Ş. (2017). Çevrenin dili ve kent ekolojisine yansımaları. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, V(3), 60-71.
- Kaza, S., Yao, L., Bhada-Tata, P., & Van Woerden, F. (2018). What a waste 2.0. a global snapshot of solid waste management to 2050. Washington, D.C: World Bank Group, Urban Development Series.
- Kılınç, Y. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal çevrelerini tanımlarına yönelik bir çalışma: Bağcılar Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(23), 184-212.
- Kırıkçı, A. & Yılmaz, K. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tarihi çevre eğitimine yönelik görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(35), 74-86.
- Konuk, Y. & Yıldırım, T. (2018). Empati becerisine dayalı etkinliklerle desteklenen sosyal bilgiler öğretiminin öğrencilerin çevre bilincine ve akademik başarılarına etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 57-69.

- Kopp, K. (2017). *Teaching social studies today*. (Effective Teaching in Today's Classroom), 2nd Edition, Shell Educational.
- Kurtuldu, A. (2019). *Ekoloji temelli eğitimlerin ortaokul öğrencilerinin ekolojik ayak izi farkındalığına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Küçük, N. (2017). *Ortaokullarda uygulamalı çevre eğitiminin çevre bilinci üzerine etkisi (Balıkesir örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kükürt, E. (2021). *Okul öncesi dönemde etkili çevre eğitimi için görsel sanat etkinliklerinin kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- MEB (2005). *İlköğretim Fen ve teknoloji 4-5. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB
- MEB (2012a). Aile ve tüketici hizmetleri: Su kirleticilerin etkisi. Erişim: 22 Aralık 2022. <https://ders.im/dokuman/su-kirleticilerin-etkisi>. Ankara.
- MEB (2012b). Aile ve tüketici hizmetleri: Yerüstü su kaynakları. Erişim: 22 Aralık 2022. <https://ders.im/dokuman/yer-ustu-su-kaynaklari>.
- MEB (2014). Aile ve tüketici hizmetleri: Su kirliliği ve önlemleri. Erişim: 22 Aralık 2022. <https://ders.im/dokuman/su-kirliligi-ve-onlemleri>
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7.sınıflar). Ankara: MEB.
- Meydan, A. & Yıldız, N. (2014). İlkokul 4.sınıf sosyal bilgiler programındaki çevre ile ilişkilendirilen değerlerin öğrencilerin çevre bilinci kazanmasındaki önemi. *Researcher: Social Science Studies*, 1(1), 50-64.
- Mutlu, M. & Tokcan, H. (2012). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin toprak kirliliği hakkındaki düşünceleri. *Uluslararası Düşünceler Dergisi*, 5(1), 65-75.
- Nwachukwu M.A. (2014). Environmental education and awareness manual. Edition: 1st, LAP LAMBERT Academic Publishing
- Lisnik A. & Parczewski, R. 2022. The use of unmanned aerial vehicles in environmental education. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 9(1), 37-43.

- Orhan, H. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin çevre sorunları algularının karikatür yoluyla belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Öcal, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(27), 333-352
- Öncül, H. (2010). *Kırsal bölge ilköğretim 7.sınıf öğrencilerinin küresel ısınma ve iklim değişiklikleriyle ilgili alguları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Manisa.
- Özbuğutu, E., Karahan, S. & Tan, Ç. (2014). Çevre eğitimi ve alternatif yöntemler-literatür taraması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 393-408.
- Özbuğutu, E. (2021). 2018 İlköğretim ve ortaöğretim programlarında çevre konusunun yeri. *Ekev Akademi Dergisi*, 0(86), 249-268.
- Özdemir, M.& Gökçe, N. (2019). 6.Sınıf Sosyal bilgiler ders kitabının çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1),61-75.
- Özdemir, O. (2010). Yeni bir çevre eğitimi perspektifi: “Sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim”. *Eğitim ve Bilim*, 32(145), 23-38.
- Özden, D. (2011). *İlköğretim okullarında çevresel vatandaşlık eğitimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, F. & Zayımoğlu-Öztürk, T. (2015). Sosyal bilgiler öğretim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1533-1550.
- Pereira, R., Pinho, R., Lopes, L., Antunes, S. C., Abrantes, N. ve Gonçalves, F. (2006). Helping teachers to use urban natural areas for science teaching and environmental education. *Fresenius Environmental Bulletin*, 15(11), 1467-1473.
- Polat, S. (2012). *Öğretmen adaylarının (Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Türkçe) çevre sorunlarına yönelik tutumları*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Polat, R. (2021). Sosyal bilgiler dersinde proje temelli öğretimin öğrencilerin çevresel duyarlılıklarına etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Üniversitesi, Ankara.

- Rioux, L. (2011). Promoting pro-environmental behaviour: collection of used batteries by secondary school pupils. *Environmental Education Research*, 17(3), 353-373.
- Rogayan Jr, D.V., Nebrida, E.E.D. (2019). Ecological management plan. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 9(2), 106-119
- Sonwani, S., Maurya, V. (2018). Impact of air pollution on the environment and economy. *Air pollution: Sources, impacts and controls* (pp.113-133) Edition: 1st Chapter: 7 Oxford U.K: CABI Publisher.
- Spínola, H. (2015) Environmental literacy comparison between students taught in Eco-schools and ordinary schools in the Madeira. *Island region of Portugal Science Education International* 26(3), 392-413.
- Süer, N. (2010). *Çevre sivil toplum kuruluşlarının ilköğretim düzeyinde gerçekleştirdiği çevre eğitimlerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, K. (2021). *Çevre eğitimi ve Türkiye'deki ilköğretim okullarının çevre eğitimine ilişkin müfredatlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Şahin, B. (2022). *Ortaokul 6.sınıf öğrencilerinin yakın çevre farkındalığının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Şengün, H. (2015). Türkiye’de çevre yönetimi ve çevre ve şehircilik bakanlığının uygulamaları. *Strategic Public Management Journal*,1(1), 109-130.
- Tahiroğlu, M., Yıldırım, T. & Çetin, T. (2010). Değerler eğitimi yöntemlerine uygun geliştirilen çevre eğitimi etkinliğinin ilköğretim 7.sınıf öğrencilerinin çevreye ilişkin tutumlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 231-248.
- TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim: 20 Aralık 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- TEMA, Ortaokul TEMA Eğitim Programı. Erişim: 20 Aralık 2022 <https://www.tema.org.tr/calismalarimiz/egitim/doga-egitim-programlari/ortaokul-tema>
- Tekiroğlu, A. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre etiği farkındalıkları ve sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.

- Tırpancı, H. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde etkinlik temelli çevre eğitimi uygulamalarının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi ve uygulama hakkındaki görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Topkaya, Y. & Doğan, Y. (2020). 7.Sınıf sosyal bilgiler dersindeki “Çevre Sorunları ve Çevreyle İlgili Örgütler” konularının öğretilmesinde eğitici çizgi romanların etkisi: Karma bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 45(201), 167-188.
- Torun, E., Kandemir, K., Özdemir, S. (2019). Sosyal bilgiler alanında çevre eğitimi konulu tez ve makaleler üzerine bir inceleme. *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı (UCEK-2019)*, ss.341-356
- Tuncel, G. (2017). Sosyal bilgiler dersinde karikatürlerle küresel ısınma eğitimi üzerine örnek bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(35), 87-94.
- Tuncel, G. (2018). Sosyal bilgiler dersinde “doğal çevreye duyarlılık” değerinin geliştirilmesinde alternatif çevreci uygulamalar. *International Journal of Geography and Geography Education IGGE*, 0(38), 91-103
- Turan, S. & Koç. A. (2021). Fen bilimleri ve Sosyal bilgiler öğretim programlarının çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi, *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi (GEBD)*,7(2), 178-195.
- TÜİK (2022). Dünya nüfus günü, 2022 Erişim. 23. Nisan 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=World-Population-Day-2022-45552>
- Uçar, A. & Karakuş, U. (2017). 6. sınıf sosyal bilgiler dersi çevre konularının öğretiminde belgesel kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *KEFAD Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 992 – 1009.
- Uslucan, S. (2016). *Okul öncesi dönemdeki çocukların (60-72 ay) çevreye yönelik tutumlarına çevre eğitim programının etkisi (Çanakkale İl örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çanakkale.
- Uyanık, B. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin küresel çevre sorunlarına yönelik metaforları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi),Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

- Uyar, S. & Karakuş, U. (2022) Ortaokul öğrencilerinin çevre algısının belirlenmesinde afiş kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 282-309.
- Uzun, B. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre bilinci ve çevresel duyarlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Niğde İli örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Uzun, N. & Sağlam, N. (2007). Ortaöğretimde çevre eğitimi ve öğretmenlerin çevre eğitimi programları hakkındaki görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 176-187.
- Ünal, S. & Dımışkı, E. (1999). UNESCO-UNEP himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve türkiye'de ortaöğretim çevre eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(17), 142 – 154.
- West, J. D. (2006). *An examination of environmental sensitivity levels in a diverse group of high school students*. (Unpublished Master Dissertation), Southern Illinois University, Carbondale.
- WHO (2021). *Nature, biodiversity and health: an overview of interconnections*. Copenhagen: WHO Regional Ofce for Europe; 2021. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO
- Wood, L.S. (2013). *Environmental literacy of sixth grade students in arkansas: implications for environmental education reform*. (Unpublished Theses and Dissertations. 953), University of Arkansas, Fayetteville.
- Wynveen, C. J., Kyle, G.T. & Tarrant, M.A. (2012). Study abroad experiences and global citizenship: fostering proenvironmental behavior. *Journal of Studies in International Education*, 16(4), 334-352.
- Yalçınkaya, E. (2013). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerine göre çevre sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 416-439.
- Yazıcı S. & Utkugün, C. (2019). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 50-59.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldız, Z. (2015). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde ekolojik temelli çevre eğitiminin teorik temelleri. *Toplum Bilimleri*, 9(17), 275-296.
- Yılmaz, Ş., Aydın, F., Bahar, M.(2015). 1992-2011 yılları arasında çevre eğitimi ile ilgili yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezlerindeki genel yönelimlerin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(19), 383-413.
- Yılmaz, O. (2016). *Sosyal bilgiler ve fen bilgisi eğitimi lisans programlarının çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Yılmaz, N. (2019). *Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe Eğitimi öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ve çevreye dair davranış ve tutumlarının çok boyutlu incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Yılmaz, O. & Sayhan, E. (2018). Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi eğitimi lisans programlarının çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 9-26.
- Yılmaz, A. & Yanarateş, E. (2020). Öğretmen adaylarının “su kirliliği” kavramına yönelik metaforik algılarının veri çeşitlemesi yoluyla belirlenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1500-1528
- Yücel, A. S., & Morgil, F. İ. (2016). Çevre eğitiminin geliştirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 76-89.
- Yücel, A. S. & Morgil, F. İ. (1998). Yükseköğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 84-91.
- Zhang, T. (2020). *Landfill Earth: A global perspective on the waste problem*. (Unpublished Master’s Thesis). Centro adscrito a la Universitat de Barcelona.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ufuk Gümüş

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lise : Tekirdağ Tuğlacılar Lisesi, 2010

Lisans : İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, 2016
Adnan Menderes Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği, 2019

Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi, 2023

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Muradiye ilçe MEM ücretli öğretmenlik, 2016-2017

İş Yeri : Muradiye ilçe MEM ücretli öğretmenlik, 2020-2021

İş Yeri : Muradiye ilçe MEM kadrolu öğretmen, 2022

Yayın Listesi : Yok